

OBSAH

Ján Bosák: Aktualnosť a revolučnosť Októbra 1917	105
Ján Horecký: Sovietska teória jazyka a jazykovedy	109
Klára Buzássyová: Z najnovších výsledkov rozvíjania teórie nominácie	117
Slavo Ondrejovič: Syntaktický výskum v ZSSR	130
Viktor Krupa: K otázke jazykovej situácie a jazykovej politiky	137
Ella Sekaninová: Výsledky a perspektívy slovenskej jazykovednej rusistiky	143

Rozhľady

Slavo Ondrejovič — Ján Bosák — Klára Buzássyová: Moderná gramatika súčasnej poľštiny	151
--	-----

Správy a posudky

Na šesťdesiatku prof. Rudolfa Krajčoviča. J. Horecký	172
Súpis prác prof. Rudolfa Krajčoviča za roky 1977—1986. L. Dvonč	173
Jubilant Ivor Ripka. J. Bosák	178
Súpis prác Ivora Ripku za roky 1963—1986. L. Dvonč	179
Životné jubileum sovietskej lingvistiky. J. Bosák	189
Černík, V.: Systém kategorií dialektického materializmu. J. Horecký	190
Chloupek, J.: Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti. J. Kačala	191
Filipec, J. — Čermák, F.: Česká lexikologie. K. Buzássyová	194
Poštoľková, B.: Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny. E. Pícha	198
Volf, E. M.: Funkcionalnaja semantika ocenki. J. Branická	199
Edwards, J.: Language, society and identity. J. Šikra	202

СОДЕРЖАНИЕ

Ян Босак: Актуальность и революционность Октября	105
Ян Горецки: Советская теория языка и языкознания	109
Клара Бузашинова: О новейших работах по теории номинации	117
Славо Ондрейович: Синтаксические исследования в СССР	130
Виктор Крупа: К вопросу о языковой ситуации и языковой политике	137
Элла Секанинова: Результаты и перспективы словацкой языковедческой русистики	143

Обзор

Славо Ондрейович — Ян Босак — Клара Бузашинова: Новая грамматика современного польского языка	151
---	-----

Сообщения и рецензии

К шестидесятилетию проф. Рудольфа Крайчовича. Я. Горецки	172
Список работ проф. Рудольфа Крайчовича опубликованных в период 1977—1986 гг. Л. Двонч	173
Юбилей Ивора Рипки. Я. Босак	178
Список работ Ивора Рипки опубликованных в период 1963—1986 гг. Л. Двонч	179
Юбилей советского лингвиста. Я. Босак	189
Черник, В.: Система категорий диалектического материализма. Я. Горецки	190
Хлоупек, Я.: Чешская языковая ситуация. Я. Качала	191
Филипец, Й. — Чермак, Ф.: Чешская лексикология. К. Бузашинова	194
Поштоľкова, Б.: Специальная и обиходная лексика современного чешского языка. Э. Пиха	198
Вольф, Е. М.: Функциональная семантика оценки. Я. Браницка	199
Эдвардс, Дж.: Язык, общество и идентитет. Ю. Шикра	202

AKTUÁLNOSŤ A REVOLUČNOSŤ OKTÓBRA 1917

JÁN BOSÁK

Sedemdesiat rokov idey Októbra ovplyvňujú dejiny nášho sveta. Komunistic-ká strana Sovietskeho zväzu a sovietsky ľud si získali uznanie celého pokrokového ľudstva. Ani nie za trištvrte storočia vyriešili a realizovali veľa **závažných, dovtedy nepoznaných a praxou neoverených, v pravom zmysle slova revolučných zámerov a činov, akými boli budovanie základov socializmu, industrializácia, kolektivizácia poľnohospodárstva, ale súčasne aj prehodnocovanie kultúrneho dedičstva, kladenie základov novej, socialistickej kultúry a umenia a v neposlednom rade aj vedy a jej organizačnej štruktúry.**

Veľká októbrová **socialistická revolúcia** znamenala prevratnú udalosť vo **svetových dejinách**: stanovila hlavný smer a hlavné tendencie svetového vývoja. Z nášho pohľadu treba v tejto súvislosti zdôrazniť, že k jej víťazstvu prispel aj vývoj pokrokového myslenia — vývoj revolučnej teórie v úzkom spojení s revolučnou praxou.

Azda nikdy za predchádzajúce desaťročia **revolučný odkaz Októbra** nedosiahol takú naliehavosť a aktuálnosť ako práve v dnešných časoch. Ako to zreteľne ukázalo rokovanie XXVII. zjazdu KSSZ, prednosťou marxisticko-leninskej teórie je schopnosť odpovedať na aktuálne problémy, ktoré pred ľudstvo kladie život. Mier a socializmus sú dnes pre svet a jeho budúcnosť hlavným a rozhodujúcim činiteľom. Realistický program XXVII. zjazdu KSSZ, prijatý v mimoriadne zodpovednom období ostrého prelomu nielen v živote sovietskej spoločnosti, ale aj v medzinárodnom či skôr globálnom rámci, nastolil požiadavku prestavby vo všetkých sférach života a prakticky vo všetkých jestvujúcich štruktúrach. Ako to viackrát zdôraznili najvyšší sovietski predstavitelia, ide o naozajstnú revolúciu. **V súčasných náročných podmienkach treba zabezpečiť vyššiu dynamiku procesu začatého Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou, naplno a všestranne rozvinúť činnosť späť s urýchlením ekonomického, sociálneho a duchovného rozvoja socialistickej spoločnosti. Riešenie kvalitatívne vyšších a zložitejších úloh si vyžaduje prehodnotiť doterajšie postupy, odpútať sa od tradičných, často rutinných metód a hľadať nové riešenia.**

Aktuálna požiadavka nového myslenia a nových prístupov sa vzťahuje aj na celú oblasť vedy a vedeckého myslenia ako rozhodujúceho činiteľa stratégie urýchlenia. A ak sa aj u nás niekedy zabúda — či skôr v praxi nedoceňuje

— funkcia spoločenských vied v tomto procese, ich miesto v tejto revolučnej situácii je evidentné a nezastupiteľné: rozhodujúcim činiteľom vedecko-technického rozvoja nie je technika, ale človek, jeho postoje a konanie. Zvyšovanie úlohy a zodpovednosti spoločenských vied vyplýva z ich zmenenej úlohy vnútri vedy ako celku, ako aj v sociálnom a všeobecnom ľudskom rámci.

Je pochopiteľné, že v tomto procese pripadá zo spoločenských vied vedúce miesto filozofii, ekonómii a histórii, ktoré môžu analyzovať a riešiť najbezprostrednejšie, najaktuálnejšie a najpálčivejšie problémy. Lenže v mnohorakej, pestrej a komplexnej objektívnej realite majú svoje špecifické miesto aj všetky ostatné spoločenskovedné disciplíny vrátane jazykovedy. Pravda, nie jazykovedy v tradičnom či tradicionalistickom chápaní, ale ako takej vedy, ktorá skúma zákonitosti vývoja národných spisovných jazykov v socialistickej spoločnosti, spoločenskú podmienenosť ich fungovania, účasť jazyka pri utvaraní národného vedomia, ako aj optimálne využívanie jazyka a jeho vlastností v spoločenskej komunikácii a vo výrobnnej praxi (Petr, 1986; Kočiš, 1987). Možno to zovšeobecniť aj tak, že v súvislosti s rastúcimi spoločenskými nárokmi na výsledky jazykovedného výskumu sa prehľbuje integrovanosť jazykovedy do spoločnosti (Kačala, 1987).

Lingvistika je svojou podstatou interdisciplinárna veda par excellence, a tak sa môže naplno zapojiť do rozpracúvania metodologických problémov spoločenských vied (filozofiu a dialektiku nevynímajúc) a do utvárania koordinačných a interdisciplinárnych väzieb, vyvolaných narastajúcou komplexnosťou reálnych problémov súčasnej spoločnosti. Jazykoveda môže a musí pozitívne ovplyvniť spoločenské a politické vedomie, prinášať argumenty za upevňovanie vedeckého svetonázoru a posilňovať socialisticke vlastenecké vedomie.

Ak sme na prvom mieste spomenuli aktuálne úlohy, ktoré pre spoločenské vedy a užšie jazykovedu vyplývajú z rokovaní zjazdov obidvoch komunistických strán, chceli sme zdôrazniť kontinuitnosť súčasnej spoločenskej a politickej prestavby s revolučnými cieľmi Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Nemožno v tejto súvislosti nespomenúť aj osobný zástoj vodcu socialistickej revolúcie V. I. Lenina, aký význam prikladal jazyku a jazykovej politike v súvislosti s praktickými úlohami proletárskej revolúcie a výstavby socialistickej spoločnosti (porov. Petr, 1977; Bosák, 1982). Veď dekrét o vzdelaní vyšiel hneď po dekrétach o mieri a o pôde, bezprostredne po revolúcii v r. 1917—1918 sa Leninovým pričinením uskutočnila demokratická reforma ruského pravopisu a autori nového jednozväzkového slovníka ruštiny boli spoločensky a politicky v týchto revolučných časoch postavení na úroveň najvýznamnejších revolučných činiteľov. Zrejme už tu treba hľadať korene, prečo jazykoveda v ZSSR vždy mala — a má aj dnes — významné postavenie v sovietskej spoločnosti a prečo si vydobyla popredné pozície aj vo svetovom meradle.

Ako naznačujú aj uverejnené príspevky v tomto čísle Jazykovedného časopi-

su, pôsobenie sovietskej jazykovedy na našu lingvistiku bolo v mnohých smeroch rozhodujúce a mimoriadne inšpirujúce. Predovšetkým to boli vplyvy viacerých originálnych teoretických koncepcií, najmä otázky vzťahu jazyka a myslenia a v súvislosti s tým najmä problémy znakovosti jazyka. Prakticky až po šesťdesiate-sedemdesiate roky, kým sme nemali vlastné úvody do jazykovedy, terajšia stredná generácia lingvistov poznatky zo všeobecnej jazykovedy čerpala predovšetkým z príručiek A. A. Reformatského a V. A. Zveginceva. Po prvý raz sa naša generácia stretla s kritickou, no nie negatívnou analýzou štrukturalizmu v mnohých besedách a rozhovoroch nad zbornikom Osnovnyje napravlenija štrukturalizma (1964). Aj najvýznamnejšie výsledky svetovej jazykovedy sa k nám dostávali rýchlo a prístupne prostredníctvom „metodologických čítaniek“, série zborníkov Novoje v lingvistike (od r. 1960), resp. od 8. zväzku Novoje v zarubežnoj lingvistike, kde vychádzali a vychádzajú najvýznamnejšie metodologické práce zo svetovej lingvistiky.

Kým v 50. rokoch sa naši jazykovedci programovo hlásili k sovietskej jazykovede viac častými citáciami, šesťdesiate roky — po známych diskusiách — orientovali lingvistov na hĺbkové zdroje. Bolo to predovšetkým v teórii a metodológii, ale čiastočne aj pri opise jazykového systému, kde taká osobnosť ako V. V. Vinogradov udával smer „gramatickému mysleniu“. Zhruba od šesťdesiatych rokov sa potom pôsobenie sovietskej jazykovedy prejavovalo užšie a zároveň hlbšie v rámci jednotlivých disciplín. Tento vplyv bol výrazný najmä v oblasti tvorenia slov, kde sa od pôvodných úvah o mieste slovo tvorby v jazykovom systéme prišlo dnes už k uzlovému bodu — vypracovaniu teórie nominácie a naznačeniu jej interdisciplinárnych väzieb.

Zatiaľ viac informatívnym než aplikovaným zdrojom zostávajú pre nás práce sovietskych lingvistov v oblasti teórie spisovného jazyka (vplyv vonkajších a vnútorných činiteľov na rozvoj jazyka, špecifika jednotlivých jazykových noriem a ich variantov, sociálne podmienená diferenciacia jazyka a i.). Mnohé tieto práce majú všeobecnejšiu platnosť aj pre ostatné slovanské jazyky a spolu so sociolingvistickými prácami sa v najbližšom období môžu stať zdrojom inšpirácie aj pre náš výskum.

Prikladom by nám mohla byť aj edičná činnosť sovietskych jazykovedcov. Okrem už spomínaných sérií zborníkov vydávajú reprezentatívne výbery najvýznamnejších prác domácich, no rovnako aj svetových jazykovedcov. Je to jasný príklad toho, ako sa dajú kriticky a tvorivo využiť progresívne vedecké poznatky. Kritická tvorivosť, metodologická náročnosť a hĺbka poznania by sa mali stať aktuálnym impulzom Októbra 1917 aj v našej práci.

*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

Bibliografia

- BOSÁK, J.: Lenin a jazyková kultúra v ZSSR. Kultúra slova, 16, 1982, s. 321—326.
FEDOSEJEV, P. N.: Společenské vědy na úrovni nových požadavků života. Nová mysl, 1987, č. 3, s. 13—25.
KAČALA, J.: Spoločenské dimenzie jazyka a jazykovedy. Kultúra slova, 21, 1987, s. 97—101.
KOCIŠ, F.: Úloha jazyka pri kultivovaní osobnosti, riadení spoločenských procesov a vedecko-technickom rozvoji. Jazykovedný časopis, 38, 1987, s. 52—59.
PETR, J.: Klasikové marxismu-leninismu o jazyce. Praha, Svoboda 1977. 368 s.
PETR, J.: Po XVII. sjezdu Komunistické strany Československa. Slovo a slovesnost, 47, 1986, s. 257—259.

АКТУАЛЬНОСТЬ И РЕВОЛЮЦИОННОСТЬ ОКТЯБРЯ

Резюме

Автор подчеркивает актуальность революционных идей Октября в связи с ускорением экономического, социального и духовного развития общества, так как были эти стратегические задачи выдвинуты на XXVII. съезде КПСС и также на XVII. съезде КПЧ. Обращается **внимание** на тот факт, что интенсификация научного исследования и задачи общественных наук в научно-техническом развитии в настоящее время очень важные. В статье также **показано** влияние крупных работ советской лингвистики на словацкое языкознание в послевоенный период.

SOVIETSKA TEÓRIA JAZYKA A JAZYKOVEDY

JÁN HORECKÝ

Za sedemdesiat rokov, ktoré prebehli od Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, prekonal sovietsky ľud obrovskú vývinovú cestu, charakterizovanú netušeným rozvojom vo všetkých oblastiach života. Neoddeliteľnou súčasťou tohto rozvoja je aj rozvoj sovietskej vedy. Jazykoveda isteže nie je v centre, ale svoj podiel na celkovom rozvoji nesporne má. Je to podiel taký úspešný, že nemožno ju hodnotiť ako celok. Preto sa tu obmedzíme na konštatovanie základných myšlienok z teórie jazyka a jazykovedy.

Podobne ako v celej jazykovede mohli by sme sa aj v takto vymedzenej užšej oblasti pokúsiť o istú periodizáciu, o vymedzenie charakteristických etáp. Prvá etapa by sa dala ohraničiť Veľkou októbrovou socialisticou revolúciou a stalinskou diskusiou o jazykovede ako reakciou na učenie N. J. Marra, druhé obdobie by sa dalo charakterizovať renesanciou klasickej jazykovedy (pričom časové vymedzenie tu je dosť neurčité) a tretie, súčasné obdobie by sme mohli charakterizovať ako obdobie štruktúrnej (a systémovej) jazykovedy.

Vo všetkých troch obdobiach boli v popredí teoretického záujmu tieto otázky: jazyk ako predmet jazykovedy a metódy jeho skúmania, vzťah jazyka k spoločnosti, vzťah jazyka a myslenia a problém znakovosti jazyka.

Na vymedzenie predmetu jazykovedy bola zameraná veľká diskusia v rokoch 1972—1974, teda v rokoch prechodu od klasickej jazykovedy k štruktúrnej jazykovede (Horecký, 1975), rozvíjaná na stránkach *Izvestij AN*, oddelenia jazyka a literatúry. Nešlo tu vlastne o definovanie jazyka ako predmetu jazykovedy, ale skôr o posúdenie metód používaných v jazykovede. V redakčnom závere sa konštatuje, že vlastnosti jazyka sú mnohotvárne a to si vyžaduje aj mnohotvárne metódy. Rozličné metódy — tradičné, obsahové i štruktúrne, formalizované — sa nevyklučujú a môžu sa dobre dopĺňať. Ďalej sa konštatuje, že štruktúra jazyka je jednou z najdôležitejších charakteristík jazyka a jeho podstaty. Pravda, mechanické aplikovanie štruktúrnych metód je práve tak málo vhodné ako jednostranný sociologický prístup.

Veľmi výstižné je záverečné konštatovanie, že rozdiely v názoroch sú len svedectvom o rozvoji sovietskej jazykovedy, ktorý vždy prebiehal v boji rozličných názorov a smerov. Treba povedať, že práve táto vlastnosť neumožňuje viesť presné hranice medzi jednotlivými etapami: mnohé názory prechádzajú zo staršej etapy do novších etáp alebo sa znova objavujú v iných súvislostiach a s inou, premyslenejšou argumentáciou. Na druhej strane vo všetkých troch

načrtnutých etapách vidieť úsilie o formovanie skutočne marxistickej jazykovedy, a to nielen opretím o všeobecnú marxisticko-leninskú teóriu vývinu spoločnosti, teóriu poznania a vedy, ale aj ustavičným analyzovaním nemarxisticky podložených smerov a škôl.

Táto charakteristika platí aj o prvej etape rozvoja sovietskej jazykovedy, o novom učení o jazyku, ktoré hlásal N. J. Marr. Možno súhlasiť s názorom, že Marrovo úsilie spájať vývinové etapy jazyka s vývinovými etapami spoločnosti, resp. neskôr s vývinovými etapami v rozvoji myslenia je charakterizované vulgárnym sociologizmom. **Ale zároveň nemožno zabúdať**, že Marrovo pokusy o vymedzenie štádií dali mnoho podnetov ďalším bádateľom. Je známe, že I. I. Meščaninov rozpracoval teóriu jazykových štádií na základe syntaktických prvkov, resp. na základe štruktúry vety. Rozoznával tieto štádiá, resp. etapy: 1. slovo — veta, 2. inkorporované komplexy, 3. slovesná veta, 4. posesívna štruktúra, 5. ergatívna štruktúra, 6. afektívna a lokatívna štruktúra, 7. nominatívna štruktúra. Tieto pokusy dali podnet aj neskorším, takmer súčasným bádateľom. Zrejmy ohlas je v prácach G. A. Klimova o aktívnej, ergatívnej a nominatívnej štruktúre vety, ako aj v návrhu J. J. Dešerijeva rozlišovať tri štádiá: jednoúrovňové, dvojúrovňové (lexikálna a syntaktická úroveň) a mnohoúrovňové (lexikálno-sémantická, morfonologická a štylistická úroveň). Na týchto návrhoch však vidieť, aký pokrok urobila jazykoveda aj v tomto smere, najmä ak sa vezmú do úvahy pôvodné Marrovo štádiá, totiž totemické, kozmické a technické, charakterizované nie vzťahom k spoločenským formáciám, ale k typom myslenia.

Treba poznamenať, že druhá základná zložka nového učenia o jazyku — štvorelementová analýza nenašla taký ohlas ani primerane erudovaných bádateľov. Svedčí to o jej neplodnosti, ale aj o jej nedostatočnom teoretickom podložení. Isté prvky jafetickej teórie však azda možno nájsť v súčasnej nostratickej teórii.

Zásluhy nového učenia o jazyku vidí S. D. Kacnelson (1948) v tom, že začalo skúmať vznik ľudskej reči a vzťah myslenia a jazyka, ako aj ďalšie znaky kultúry myslenia, i keď — ako hovorí B. A. Serebrennikov (1983) — ani Marr, ani jeho žiaci nemali jasno v otázke myslenia a zamieňali ho s ideológiou, pripisovali mu triedny charakter.

Pozoruhodný a doteraz vcelku neznámy je postoj V. N. Vološinova (Bachtin — Vološinov, 1986). Právom vyžaduje zahrnúť problematiku filozofie jazyka do marxistického svetonázoru, ale nezabúdať pritom na reálnu danosť jazykových javov. Výskum jazyka treba rozšíriť aj na skúmanie vývinu jazyka i rečového pôsobenia a porozumenia. Tu sú už zrejmé zárodoky sovietskej psycholingvistickej teórie rečovej činnosti. Osobitnú pozornosť však venuje V. N. Vološinov fungovaniu výpovede a odhaľovaniu jej sociálnej povahy. Súvislosť jazyka s ideológiou vidí najmä vo vzťahu k jazykovému znaku, lebo

„kde je znak, tam je i ideológia“. Pravda, predpoklad o osobitnom svete znakov vybočuje z celkovej ideologickej orientácie. Treba však súhlasiť s tézou, že znak vzniká len na základe intencie. Neskoršie diskusie o vzťahu jazyka k nadstavbe, o triednosti jazyka V. N. Vološinov anticipuje konštatovaním, že materiálna stránka slova sa síce uplatňuje ako základný prvok komunikácie, ale táto komunikácia sa nedá začleniť do nijakej ideologickej sféry.

Predmetom jazykovedy nemá byť podľa V. N. Vološinovova ani abstraktný systém jazykových foriem, ani izolovaná výpoveď, ani psychofyziologický fakt jej realizácie. Jazykoveda má skúmať sociálnu udalosť rečového vzájomného pôsobenia, ktoré sa realizuje výpoveďami. V tejto súvislosti vytyčuje tri základné metodologické požiadavky: neoddeľovať ideológiu od materiálneho znaku, neodtrhať znak od sociálnej komunikácie, ale ani neoddeľovať komunikáciu od jej materiálneho základu.

Pozoruhodný je Vološinovov pokus charakterizovať dva hlavné smery v chápaní jazyka ako objektu skúmania: individuálny subjektivismus a abstraktný objektivismus. Individuálny subjektivismus, reprezentovaný najmä W. Humboldtom, pokladá za základ jazyka individuálny tvorivý akt reči. Preto treba skúmať individuálne psychologické zákony tvorby reči, prevádzajú jazykové javy na myšlienkové individuálne tvorivé akty. Objavuje sa tu protiklad energia — ergon. V. N. Vološinov analyzuje názory H. Steinthala, K. Vosslera a B. Croceho. Vo všetkých týchto názoroch odhaľuje ako základný prvok romantizmus, romantický svetonázor. Proti nemu stavia racionalizmus, neoklasicizmus, ktorý skúma jazyk ako „nemenný systém normatívne totožných jazykových foriem, ktoré individuálne vedomie nachádza ako hotové a neporušiteľné“. Kým pre idealistický subjektivismus je systém (ergon) len „mŕtvou usadeninou skutočného jazykového utvárania, t. j. pravou podstatou jazyka“, pre abstraktný objektivismus je práve „tento systém so sebou samých totožných foriem“ podstatou jazyka. Tento smer vznikol orientáciou bádateľov na cudzie slová pri skúmaní mŕtvych jazykov. Jeho cieľom bolo nielen dešifrovať cudzí jazyk, ale ho aj naučiť. Pre tento smer, ako zdôrazňuje V. N. Vološinov, špecifické jazykové súvislosti nemajú nič spoločné s ideologickými hodnotami. Aj pri analýze tohto smeru podáva krátky historický náčrt, podrobnejšie charakterizuje názory F. de Saussura.

Ako základný omyl označuje jeho tézu, že jazyk stojí proti výpovedi ako sociálne proti individuálnemu. Mladogramatizmus zaraduje do vývinu jazykovedy ako sprostredkujúci smer, lebo na jednej strane skúma fyziologické prejavy jazyka, na druhej strane formuluje invariantné prírodovedecké zákony o jazyku.

V protiklade k orientácii na skúmanie cudzích slov V. N. Vološinov zdôrazňuje, že domáce slová sa pociťujú celkom inak, presnejšie, vôbec sa nepociťujú ako slová naplnené všetkými tými kategóriami, ktoré sa okolo nich formujú

v lingvistickom myslení a sú sémanticky difúzne. Pri charakterizovaní vlastnosti cudzieho slova vyslovuje presvedčenie, že základom **rečového** procesu je výpoveď, spoločná hovoriacemu i počúvajúcemu, lebo „slovo je dvojstranným celkom. Je rovnako určené tým, čie je, a tým, pre koho je“.

Ako vidieť z týchto poznámok, mnohé myšlienky nového učenia o jazyku anticipujú dnešné úsilie o vymedzenie vzťahu jazyka a spoločnosti, ale aj výskumy v oblasti rečovej činnosti i teórie textu.

Ďalšou základnou a často spracúvanou témou sovietskej jazykovedy je vzťah **jazyka a myslenia**. Formuluje a obhajuje sa tu základná téza, že **jazyk a myslenie tvoria dialektickú jednotu** v tzv. myšlienkovno-rečovom systéme, pričom ako prvky myšlienkovvej časti tohto systému sa vyčleňujú logické myslenie a komunikatívne myslenie, v **rečovej** časti jazyk ako systém a **hovorenie**. Často sa obhajuje téza, že **abstraktné myslenie** je možné iba na **báze jazyka** (V. Z. Panfilov, A. G. Spirkin), resp., že **nejestvuje ani jazyk bez myslenia, ani myslenie bez jazyka**.

Proti tejto téze sa právom namieta, že poznáme aj zmyslové poznanie a že jestvujú aj predverbálne predstavy a pojmy. Preto niektorí autori tvrdia, že zmyslové poznanie skokmi prerastá do pojmového po nahromadení zmyslových poznatkov, alebo že spojenie pojmu so slovom je posledným aktom pri tvorbe **abstraktného pojmu** (Reznikov, 1950), že slovo prispieva k zrodeniu pojmu a **rozvíja** proces jeho tvorenia. Proti týmto verbalistom, ako ich označuje B. A. Serebrennikov (1983), sa zdôrazňuje, že materiálnym substrátom pojmu nie je slovo, ale vec a že na druhej strane pojem je spätý s predchádzajúcimi formami poznania: so zmyslovým poznaním, pocitmi, vnemami a predstavami.

K často citovanému Marxovmu výroku, že jazyk je taký starý ako vedomie, že jazyk je praktické vedomie, B. A. Serebrennikov výstižne pripomína, že jeho interpreti pri úvahách o jazyku a myslení robia neprípustný skok, keď ho aplikujú na vzťah jazyka a myslenia. K. Marx nehovorí o myslení, ale o vedomí.

Ďalej B. A. Serebrennikov pripomína, že jazyk je síce základným prvkom myslenia, ale netreba zabúdať, že jestvujú aj iné typy myslenia než **jazykové**. Popri známých typoch, ako je obrazné a technické myslenie, uvádza a komentuje myslenie názorné, neslovné pojmové, jazykovo kreatívne a hľadacie (bádateľské).

V. Z. Panfilov (1977) skúma nielen vzťah jazyka a myslenia ako dvoch spätých útvarov, ale berie do úvahy tento vzťah aj na rozličných jazykových rovinách. Veľkú pozornosť venuje skúmaniu procesuálnej stránky, teda vzťahu jazyka a myslenia v procese komunikácie, ako aj **úlohe myslenia** v procese vnútornej reči. Za osobitný prínos V. Z. Panfilova treba **pokladať** úsilie vypracovať teóriu logicko-gramatickej roviny. Vychádza z faktu, že sú podstatné rozdiely v charaktere vzťahov medzi podmetom a prísudkom v jazykovede a medzi subjektom a predikátom v logike a že jestvujú jazykové prostriedky používané

na vyjadrovanie logického predikátu (ako je napr. vetný dôraz). Prichádza pritom k záveru, že popri syntaktickej rovine je osobitná logicko-gramatická **rovina**, jestvujúca nad syntaktickou rovinou. Treba však pripomenúť, že veta ako **komunikačný útvar** (lepšie by azda bolo hovoriť o výpovedi ako komunikačnom **útvare**) bez dôrazu a **vôbec** prozodických prostriedkov nie je úplná, takže prozodické vlastnosti sú nevyhnutnou zložkou vety už na syntaktickej rovine. Nad touto syntaktickou rovinou stojí skôr sémantická, resp. v Sgallovom ponímaní tektogramatická rovina.

V novšom období R. I. Pavilionis (1983) posúva diskusiu o jazyku a myslení novým smerom, zahrnujúc do úvah aj vzťah ku skutočnosti. Podobne ako B. A. Serebrennikov poukazuje na uprednostňovanie verbálneho faktora. R. I. Pavilionis skúma vzťah objektívnej reality a pomenovania, teda tých objektov, ktoré sú v sémantickom trojuholníku spojené prerušovanou čiarou. **Berie však do úvahy aj vzťah medzi vzájomne súvisiacimi výpoveďami, ktoré podľa neho tvoria obsah konceptuálneho systému. Do tohto systému patrí aj zmysel, lebo celý konceptuálny systém odráža poznávaciu skúsenosť jednotlivca, ale v jazykovom spoločenstve socializovanú. Zdôrazňuje, že človek sa zoznauje s okolitým svetom skôr, než si osvojí jazyk; vďaka zmyslovým kanálom dostáva istú informáciu o svete. Ak pritom R. I. Pavilionis učí, že konceptuálny systém nositeľa jazyka je rozhodujúcim prvkom v rozvíjaní výpovede, zahrnuje do svojich úvah aj oblasť myslenia. Jazykový výraz sa dostáva do vzťahu s istým konceptom alebo štruktúrou konceptov. Konceptuálny systém je systém istých predstáv a mienok človeka o svete, vo formovaní tohto systému má závažnú úlohu aj jazyk.**

Z iných hľadísk skúma vzťah jazyka a myslenia (resp. skôr jazyka a vedomia) psycholingvistika. Jej **sovietsky zakladateľ L. S. Vygotskij** poukazuje predovšetkým na cestu od myšlienky k reči, na **prechod z jazyka myšlienok k jazyku slov, ktorý je dosť zložitý. Ide o prechod od myšlienky k jej zmyslu, od nevyslovovanej reči k vnútornému slovu, od vnútorného slova k vonkajšej reči, od púheho zámeru k jeho rozvinutiu vo vnútornej i vonkajšej reči. Aj A. R. Lurija venuje pozornosť otázke prechodu od zmyslu k významu, totiž od subjektívneho zmyslu, slovami ešte neformulovaného a zrozumiteľného len samému subjektu, k systému významov vyjadrenému slovami a zrozumiteľnému akémukoľvek poslucháčovi. Opierajúc sa o výsledky psycholingvistiky, E. S. Kubriakovová (1986) skúma tú časť činnosti mysle, ktorá prebieha priamo v podobe rečového myslenia, a dospieva k takémuto záveru: Formovanie myšlienky, opísateľné ako vznikanie individuálnych zmyslov, začína sa s objavením istého zámeru u hovoriacich; môže prebiehať na predverbálnom štádiu (individuálne zmysly sa tvoria pomocou predmetno-obrazového kódu), na vnútroverbálnom štádiu (osobné zmysly sa verbalizujú vo vnútornej reči), ako aj na verbálnom štádiu (pri spontánnej reči).**

Na rozdiel od problematiky vzťahu jazyka a myslenia i jazyka a spoločnosti otázka znakovosti jazyka a jazykového znaku sa dostala do centra pozornosti sovietskych jazykovedcov pomerne neskoro. Až r.1948 L. O. Reznikov (1948) označil znakovú teóriu jazyka za prejav agnosticizmu, pravda, obmedzil sa len na skúmanie znakovosti slova. Na rozdiel od buržoázných bádateľov, ktorí skúmajú slovo ako znak, symbol, nepokladá slovo za znak, ale za odraz skutočnosti zabalený do zvukovej formy. Slovo však podľa L. O. Reznikova nie je znakom pojmu, lebo to by predpokladalo, že slovo je čisto zvukový (artikulačno-akustický) jav. Slovo treba skúmať ako jednotu zvuku a pojmu. „A keďže pojem je výrazom skutočnosti, slovo nemožno skúmať ani ako znak predmetu, ani ako znak pojmu“. Slovo je podľa L. O. Reznikova zmyslovým vtelením pojmu alebo označeným odrazom skutočnosti. A pretože význam slova je pojem, význam odráža predmetný svet. Správne v tejto súvislosti poznamenáva B. A. Serebrennikov, že stotožnenie významu a pojmu je nematerialistické a že funkcia odrazu nemá význam, ale iba predstava a pojem.

Proti znakovkej teórii sa vyslovil aj R. A. Budagov (1971), argumentujúc tým, že táto teória ochudobňuje povahu národných jazykov, lebo tie nie sú len systémom znakov, ale aj výsledkom svojského odrazu všetkej činnosti ľudí hovoriacich daným národným jazykom.

U tých bádateľov, ktorí nepochybujú o vhodnosti a plodnosti znakovkej teórie v súvislosti s jazykom, sa veľmi výrazne prejavuje príklon k unilaterálnej teórii. Tak V. Z. Panfilov (1971) tvrdí, že znakom nie je jazyková jednotka vcelku, ale iba jej materiálna stránka. V tom zmysle interpretuje aj tradičné pojmy označujúce a označované: znak je podľa neho označujúce, objektívna skutočnosť je označovaná, význam znaku je odrážanie, objektívna skutočnosť je odrážaná. Je zrejmé, že v tejto interpretácii zaniká zástupná funkcia znaku: objektívna skutočnosť nemôže patriť do znaku ako jeho označované, lebo práve ona je znakom zastupovaná.

V. N. Migirin (1973) zase zdôrazňuje, že rečový znak neukazuje na referenta, ale ho zastupuje. Preto navrhuje odstúpiť od dvojice označujúce — označované a nahradiť ju dvojicou zastupujúce — zastupované. Pokladá však znak za jednu zo stránok pojmu, za tú, ktorá jestvuje v objektívnej realite (to si, pravda, protirečí s proklamovaným faktom zastupovania). Okrem toho uznáva obraz znaku, ktorý jestvuje vo vedomí, a odraz zakódovaných dialektických príznakov, ktoré jestvujú v pamäti.

V. M. Solncev (1972) pristupuje k analýze znakovkej teórie zo systémových východísk. Spolu s tartuskou školou rozlišuje materiálne a ideálne systémy, pričom materiálne delí na prvotné a druhotné podľa charakteru ich elementov. Jazyk patrí k druhotným materiálnym systémom čiže znakovým, semiotickým systémom. V takýchto systémoch majú materiálne elementy význam, ktorý im pripisujú ľudia, resp. ľudská spoločnosť. Z týchto princípov V. M. Solncevovi

vychodí, že v jazyku majú znakovú povahu len materiálne prvky, zvuky, resp. rady zvukov, ktorým jazykové spoločenstvo pripisuje význam. Daný predmet je označený nie slovom ako bilaterálnou jednotkou, ale radom zvukov. Pravda, medzi konkrétny kameň a rad zvukov *k-a-m-e-ň* kladie V. M. Solncev pojem kameňa, ktorý je významom slova *kameň*. Teda pojem sa rovná významu a popri unilaterálnom znaku funguje v jazyku aj bilaterálna jednotka — slovo. Pravda, V. M. Solncev namiesto bilaterálneho jazykového znaku používa pojem znakový komplex, útvar predstavujúci jednotu zvuku ako označujúceho a jeho označovaného. Je zrejmé, že týmto označovaným v takomto riešení nemôže byť vec, ale jej koncept. Podľa V. M. Solnceva znak je len index; význam znaku je teda to, na čo znak ukazuje; vôbec netvorí súčasť znaku.

Proti unilaterálnej teórii stavia B. A. Serebrennikov tézu, že to nie je materialistická teória v pravom zmysle, lebo je protirečivá. Vylúčiť význam z charakteru znaku znamená úplne odstrániť podstatu samého znaku. Podľa B. A. Serebrennikova možno vytyčiť tieto základné vlastnosti znaku: materiálnosť, záväzná prítomnosť významu, funkcia ukazovať podmienená prítomnosťou významu, podmienenosť vzťahu medzi znakom a predmetom alebo pojmom, za ktoré znak stojí. A pretože bez významu niet znaku, bilaterálnu koncepciu treba pokladať za správnejšiu.

Vcelku však v sovietskej jazykovede je pomerne málo zástancov bilaterálnej teórie znaku. Zo staršieho obdobia možno uviesť L. S. Vygotského a V. N. Vološinova, z mladších A. S. Melničuka a A. A. Beleckého. Výrazne sa hlási k bilaterálnej teórii aj V. A. Zvegincev (1962); nadväzuje na saussurovské chápanie znaku a vytyčuje také vlastnosti znaku, ako je neproduktivnosť, neprítomnosť zmyslových vzťahov, autonómnosť znaku a významu, jednoznačnosť znaku a neprítomnosť emocionálno-expresívnych prvkov. V širšom zábere sa vymedzujú vlastnosti jazykového znaku v kolektívnej monografii *Filozofické otázky jazykovedy* (1972): Znak má sociálny charakter, vzťah medzi označujúcim a označovaným je nemotivovaný, znak je zložený útvar, jednoznačný, systémový. K závažným charakteristikám znaku patrí ďalej špecifická spájatelnosť s inými znakmi, informativnosť, historická premenlivosť, prítomnosť znakovkej situácie a bilaterálnosť.

Charakteristické znaky sovietskej teórie jazyka a jazykovedy sú tu skutočne len načrtnuté. Každý z nadhodených problémov by si vyžadoval hlbšie štúdium a všestrannejšie osvetlenie. Ale aj tak dosť zreteľne vidieť základnú tendenciu: vybudovať základňu pre marxistickú jazykovedu na pevných filozofických základoch, konfrontovať jej tézy s tézami nemarxistických i vyslovene protimarxistických teórií a nestrácať pritom z pamäti ohľad na historické súvislosti a vývinové tendencie v domácej i zahraničnej jazykovede.

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26

Bibliografija

- BACHTIN, M. M. — VOLOŠINOV, V. N.: Marxizmus, freudizmus, filozofia jazyka. Bratislava, Pravda 1986. 390 s.
- BUDAGOV, R. A.: Jazyk — istorija — sovremennost'. Moskva, Moskovskij gosudarstvennyj universitet 1971. 298 s.
- Filozofické otázky jazykovedy. [Preložil J. Doruľa.] Bratislava, Veda 1979. 180 s. — [Originál]: Filozofski pytanja movoznavstva. Kyjev, Naukova dumka 1972.
- HORECKÝ, J.: Sovietska diskusia o predmete jazykovedy. Jazykovedný časopis, 26. 1975, s. 41—50.
- KACNEESON, S. D.: Tridsať rokov sovietskej všeobecnej jazykovedy. Slovo a tvar, 2. 1948, s. 97—108.
- KUBRIAKOVA, E. S.: Nominativnyj aspekt rečevoj dejateľnosti. Moskva, Nauka 1986. 158 s.
- MIGIRIN, V. N.: Jazyk kak sistema kategorij otobraženija. Kišinov, Štiinca 1973. 237 s.
- PANFILOV, V. Z.: Vzaimootnošenije jazyka i myšlenija. Moskva, Nauka 1971. 231 s.
- PAVLIONIS, R. I.: Problema smysla. Sovremennyy logiko-filosofičeskij analiz jazyka. Moskva, Mysl 1983. 296 s.
- REZNIKOV, L. O.: Protiv agnosticizma v jazykoznanii. Izvestija AN, otdel jazykoznanija i literaturovedenija, 7. 1948, s. 401 n. — [Preklad]: Proti agnosticizmu v jazykovede. Jazykovedný zbornik SAVU 4, 1950, s. 70—88.
- SEREBRENNIKOV, B. A.: O materialističeskom podchode k javlenijam jazyka. Moskva, Nauka 1983. 319 s.
- SOLNCEV, V. M.: Jazyk kak sistemno-strukturnoje obrazovanije. Moskva, Nauka 1972; 2. vyd. 1977. 344 s. — Preklad: Systém a struktura v jazyce. Praha, Academia 1981. 272 s.
- ZVEGINCEV, V. A.: Očerki po obščemu jazykoznaniju. Moskva, Moskovskij gosudarstvennyj universitet 1962. 384 s.

СОВЕТСКАЯ ТЕОРИЯ ЯЗЫКА И ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Резюме

В советской теории языка выделяются четыре основные темы: язык как объект лингвистического исследования, взаимоотношение языка и общества, взаимоотношение языка и мышления и, наконец, теория языкового знака. Со времен после Великой Октябрьской социалистической революции по настоящее время наблюдается стремление к построению марксистского языкознания в сопоставлении с немарксистской и антимарксистской теориями на основании развития языка.

ON THE SOVIET THEORY OF LANGUAGE AND OF LINGUISTICS

Summary

There are four main points in the Soviet theory of language: the notion of language as the object of linguistic investigation, the relation between the language and society, the relation between the language and thinking, and the problem of linguistic sign. From the Great October Socialist Revolution till today the aim build up the Marxist linguistics is to be seen in comparing with the non-marxist and also anti-marxist theories of linguistics in utilising the historical background of linguistic evolution.

Z NAJNOVŠÍCH VÝSLEDKOV ROZVÍJANIA TEÓRIE NOMINÁCIE V SOVIETSKEJ JAZYKOVEDE

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

Profesorke E. S. Kubriakovovej z príležitosti jej životného jubilea

Ak sa za jednu z výrazných črt súčasnej lingvistiky často a nie neprávom pokladá záujem o výskum syntaxe, najmä orientovanej na vetnú sémantiku, v poslednom čase badateľne stúpol záujem lingvistov aj o predmet výskumu **druhej zo známej mathesiusovskej dvojice** — pomenovanie a usúvzťažňovanie. **Je to záujem o pomenúvanie, nomináciu**, o hlbšie poznanie nielen druhov či typov pomenovania (onomaziologických kategórií), ale aj o výskum nominatívnej techniky, rozličných spôsobov nominácie, o výskum vzťahu pomenovania k realite. Teória nominácie **spolu so semiotikou poskytuje poznatky**, ktoré možno pokladať do istej miery **za nadstavbové** vzhľadom na to, ako skúma pomenovania ako jednotky slovnej zásoby lexikológia. Na **druhej strane rozlišovanie** semaziologického a onomaziologického prístupu k **jednotkám** slovnej zásoby sa dnes stalo už pevnou a priamou súčasťou mnohých súčasných lexikologických teórií. Napr. v *Českej lexikológii* (Filipec — Čermák, 1985), sa teória slovnej zásoby rozčleňuje do lexikálnej sémantiky (semaziológie) a lexikálnej onomaziológie, pričom onomaziológia sa nechápe len ako teória pomenovania, ale aj širšie ako všeobecná teória označenia, označovania, zahrňujúca i teóriu pomenovania (op. cit. s. 89). Teória pomenovania sa **potom** zužuje na teóriu o autosémantických slovných **druhoch ako pomenovacích jednotkách**.

Dielom, ktoré dosiaľ najkomplexnejšie predstavilo problematiku nominácie, a ako konštatovali recenzenti M. Dokulil a kol. (1980) „predstavuje skutočne sumu súčasného poznania zložitej a vysoko aktuálnej problematiky nominácie v podstate vo **všetkých jej aspektoch**“, je dvojzväzkový zborník *Jazykovaja nominacija. I. Obščije voprosy; II. Vidv naimenovanij* (1977; porov. i recenziu J. Horeckého, 1979), dielo kolektívu jazykovedcov z Jazykovedného ústavu AV ZSSR. Prvý zväzok zahŕňa tri problémové okruhy: podstata nominácie a typológia nominácie; gnozeologické aspekty nominácie; hodnotiaci moment v procese nominácie. V rámci jednotlivých druhov nominácie autori analyzovali **neutrálnu** nomináciu, štylistické aspekty lexikálnej nominácie, druhy sekundárnej nominácie, vzťah nominácie a tvorenia slov a vzťah nominácie a textu.

V obidvoch spomenutých recenziách sa zdôraznila závažnosť a perspektívnosť **nominačnej problematiky**. Potrebu ďalej rozvíjať teóriu nominácie v jej

mnohorakých aspektoch si uvedomovali aj niektorí z autorov citovaného zborníka. Tak E. S. Kubriakovová vo svojom najnovšom diele *Nominativnyj aspekt rečovej dejateľnosti* (1986) prehlbuje doterajšie poznatky o podstate jazykovej nominácie tým, že sa bližšie zameriava na nominatívny aspekt rečovej činnosti, a to pod zorným uhlom výsledkov psychologického a psycholingvistickeho bádania o rečovej činnosti. A. A. Ufimceva sa v citovanom zborníku a už predtým v osobitnej monografii o typoch slovesných znakov (Ufimceva, 1974) venovala skúmaniu gnozeologických a semiotických aspektov nominácie, typom a funkciám slovných znakov; teraz túto problematiku podstatne prehĺbila a najnovšie výsledky svojho bádania syntetizovala do semiotického opisu pomenovacej (charakterizačnej) lexiky (Ufimceva, 1986).

Azda najcennejší prínos E. S. Kubriakovovej je v metodologickom prístupe, v svojskom interdisciplinárnom zameraní. Jej knižka jasne svedčí o tom, že na to, aby lingvista významne prispel do oblasti, ktorá je predmetom záujmu dvoch vedných disciplín — psychológie a jazykovedy, a teda do interdisciplinárneho výskumu, v konkrétnom prípade psycholingvistickeho, nemusí sa stať psychológom ani psycholingvistom. Dôležité je, aby vedel z pozície vlastnej disciplíny reinterpretovať, analyzovať i syntetizovať a tým ďalej rozvíjať výsledky, ku ktorým dospeli bádatelia v oblasti psychológie. Psychológovia totiž, prirodzene, nemôžu pri skúmaní javov, ktoré sú spoločným predmetom záujmu psychológie a lingvistiky, disponovať všetkými potrebnými lingvistickými poznatkami.

Sama autorka nemala ambíciu napísať knihu, ktorá by sa dala jednoznačne kvalifikovať ako psycholingvistická. Usilovala sa podať z pozície jazykovedca novú interpretáciu faktov získaných psychológiou reči a psycholingvistikou, sústrediť o rečovej činnosti hlavne z nominatívneho aspektu tie údaje, ktoré môžu osvetliť jazykové základy rečovej činnosti. V tomto úsilí ju podporovalo zistenie, že vo vynikajúcich a všeobecne uznávaných výsledkoch sovietskych psychológov L. S. Vygotského, A. N. Leontieva, N. I. Žinkina, A. R. Luriju, hoci si títo autori programovo kládli za predmet svojho bádania stavbu a fungovanie rečových mechanizmov človeka v súvzťažnosti so štruktúrou jazyka, práve tento aspekt — súvzťažnosť so štruktúrou jazyka — zostal najmenej rozpracovaný. E. S. Kubriakovová si preto kladie za cieľ ukázať, čo môže poskytnúť súčasná teória jazyka pre analýzu rečovej činnosti, ale aj naopak, čím môže výskum rečovej činnosti prispieť k riešeniu takých kardinálnych problémov a pojmov, ako je jazykový význam, vzájomný vzťah rozličných rovín v jazykovom systéme, ale najmä už dlhší čas stále aktuálna kľúčová otázka (ktorú vyhotene postavila generatívna gramatika) — ako môžeme tvoriť nové vety a porozumieť im.

K ťažiskovému zámeru charakterizovať rečovú činnosť z hľadiska toho, aké miesto v nej patrí nominatívnej stránke, totiž procesom verbalizácie sveta („vyjavovaniu sveta rečou“), označovaniu osobnostných (ličnostných) zmyslov

hovoriaceho, výberu a tvorbe prostriedkov „zoslovňovania“ toho, čo hovoriaci zamýšľa, sa E. S. Kubriakovová dostáva cez analýzu jestvujúcich modelov rečovej činnosti, cez výklad o princípoch onomaziologického skúmania rečovej činnosti, v rámci ktorého ukazuje, ku ktorým etapám rečovej činnosti sa vzťahujú nominačné akty, a cez zaujatie stanoviska k takisto veľmi závažnému problémovému okruhu — k vzájomnej spätosti nominácie a predikácie, spätosti sémantiky, syntaxe a procesov nominácie. Stanovisko k tomuto okruhu môžeme chápať aj ako istú odpoveď na námietku recenzentov zborníka *Jazykovaja nominacija* (Dokulil a kol., 1980, s. 320) voči konceptu pomenovania vetou/výpovedou a vôbec voči rozširovaniu pojmu nominácia (pomenovanie) aj na vetu (interpretácia vety ako jednotky, ktorou sa pomenúva celá situácia).

Autorka zaraďuje svoju teóriu do koncepcie, ktorej východiskom je poznatok, že jazyk je derivátom praktickej činnosti a že závery z výskumu štruktúry činnosti, ako aj poznatky o jej všeobecných princípoch sa dajú aplikovať na skúmanie rečovej činnosti. Aj rečová činnosť je cieľená, sociálne determinovaná a má ako každá činnosť tri stránky: cieľovú, motivačnú a realizačnú.

E. S. Kubriakovová vymedzuje rečovú činnosť ako súhrn rečových dejov a rečových operácií, ktoré u hovoriaceho vytvárajú reč (rečový akt) a u počúvajúceho vnímanie reči. Reč je vyvolaná istou potrebou, je predurčená na istý cieľ a realizuje sa v istých podmienkach (op. cit., s. 10). Základom reči nie je natoľko používanie jazyka, ako skôr obracanie sa k jazyku. Kým predstava o používaní jazyka implikuje názor o uplatňovaní čohosi jestvujúceho v podobe vopred zadaného, hotového systému, v druhej formulácii sa zdôrazňuje istá voľnosť pri narábaní s jednotlivými jednotkami a pravidlami jazyka. Úlohou lingvistu je preto vysvetliť, akými jazykovými zdrojmi hovoriaci v rečových aktoch disponuje a najmä, aké zložky jazykového systému charakterizujú jednotlivé etapy rečovej činnosti. Najzaujímavejším aspektom rečovej činnosti je to, ako sa zapája jazykový systém do reči a ako sa potom z výpovede, ktorá pomocou jazyka vznikla, tvorí refazec výpovedí — text. Pri takto postavenom probléme odpadá nevyhnutnosť stavať do protikladu kategórie z triády jazyk — reč — rečová činnosť. (V tejto súvislosti možno pripomenúť koncepciu komunikačných udalostí vypracúvanú v Ústave pro jazyk český ČSAV, v ktorej objektom lingvistického bádania je rečová činnosť chápaná ako „procesualizácia jazyka“. Táto koncepcia takisto predpokladá možnosť odstrániť tradičné oddeľovanie jazykového systému, procesu rečovej činnosti a jej výsledku — textu ako diskrétnych javov, naopak, má ukázať jednotu rečovej činnosti ako kreatívneho procesu, potenciálnych predpokladov tejto kreativity a jej výsledkov; porov. Kořenský — Müllerová — Hoffmannová, v tlači; Hoffmannová, 1986, s. 329).

E. S. Kubriakovová pokladá za ústredný problém svojej práce riešenie otázky, ako človek hovorí, ako sa generuje rečový prúd (nie, resp. nielen v akustickom zmysle) a napokon, aké miesto zaujímajú v tomto procese akty a javy

nominácie. Odpoveď na tieto otázky hľadá predovšetkým v inšpiratívnych dielach sovietskych psychológov a psycholingvistov, ktorí sa venovali výskumu predverbálnych etáp rečovej činnosti. Autorkina pracovná metóda spočíva hlavne v tom, že reinterpretuje ich názory, dopracúva niektoré ich myšlienky, nezriedka uvádza námietky, kladie zaujímavé otázky, odhaľuje niektoré vnútorné protirečenia v názoroch týchto bádateľov, prehodnocuje zistené poznatky z hľadiska najvýznamnejších súčasných výsledkov teórie jazyka, ku ktorým dospeli sovietski a zahraniční lingvisti. Výsledky sovietskej psycholingvistiky konfrontuje aj s modelmi generovania reči v transformačnej generatívnej gramatike. Oceňuje inšpiratívnosť tohto smeru pre vývin jazykovedy, ale k riešeniu hlavného problému v transformačnej generatívnej gramatike, t. j. ako hovoriaci dokáže pomocou obmedzeného počtu jazykových prostriedkov tvoriť neobmedzené množstvo nových viet, má značné výhody.

Základnými pojmami, s ktorými E. S. Kubriakovová naznačeným spôsobom narába a ktoré potrebuje aj pre svoj vlastný výklad o rečovej činnosti a o úlohe nominačných aktov v nej, sú Vygotského pojmy vnútorné slovo, jeho chápanie významu ako mosta medzi myšlienkou a rečou, tzv. osobnostné zmysly (týmto pojmom sa rieši protirečenie medzi objektívnym a subjektívnym významom), prechod od objektívnych významov k ich distribúcii po rozličných syntaktických konštrukciách a rozličných typoch nominácie (tým sa rieši problém účasti rozličných jazykových rovín pri rečovej činnosti a súčasne aj problém vzťahu nominácie a predikácie).

Výskumy predverbálnych etáp reči sovietskych psychológov a psycholingvistov sa odvíjajú od bádania L. S. Vygotského, ktorý už v 30. rokoch rozvíjal koncepciu fázového, postupného formovania rečového procesu. Predpokladal, že existuje predverbálne, predlokutívne štádium rečovej činnosti ako štádium prípravy reči a procesov formovania myšlienky v podobe osobnostných zmyslov. V samom predlokutívnom štádiu možno vyčleniť niekoľko ohnívkov — zložiek jediného procesu: od hmlitého zámeru (zámyslu) k rozvinutiu tohto zámeru najprv vo vnútornej, potom vo vonkajšej reči.

Pojem zámeru rozvíjal ďalej A. R. Lurija. Na rozdiel od jeho tvrdenia, že to, čo chce človek vo svojom prejave sformulovať, je mu známe, E. S. Kubriakovová zastáva mienku, že niekedy človek vie presne, čo chce povedať, častejšie však vie skôr to, o čom chce hovoriť. Mnoho z toho, čo človek reálne povie, mu predtým nebolo známe. L. S. Vygotskij zaviedol pojem a termín vnútorné slovo na označenie prvotného elementárneho verbálneho ohnívka. Predpokladal, že je skrátene, amorfné, podľa funkcie predikatívne. L. S. Vygotskij predpokladal reťazec myšlienka — význam — slovo. Myšlienka jestvuje ako istý celok, Gestalt, prostriedkom jej rozvinutia je význam. V čase, keď L. S. Vygotskij rozvíjal svoje učenie, nebolo ešte natoľko rozpracované rozlišovanie denotatívneho a signifikatívneho významu, ani rozdiel medzi systémovým významom

a subjektívnym (individuálnym) významom. L. S. Vygotskij dal impulz pre rozvíjanie pojmu tzv. osobnostných zmyslov. Je to individuálny význam ako tá časť významu, ktorú hovoriaci vyberá z objektívneho (systémového) významu a ktorá má vzťah k danému momentu a danej situácii reči. Možno pripomenúť, že existuje istá súvislosť medzi tzv. osobnostnými zmyslami L. S. Vygotského a pojmom identifikátu z *Modelu rečového mechanizmu* Á. Kráľa (1974). Hoci nejde o totožný jav, príbuznosť je v tom, že sama identifikácia je proces a spôsob „uchopovania“ objektívnej skutočnosti subjektom, a teda aj identifikát ako druhý stupeň odrazu reprezentujúci zmenu odrazu bezprostrednej skutočnosti za reflexiu tohto odrazu je konkrétny, jedinečný a subjektívny. Istá príbuznosť je i v tom, že aj pri identifikáte sa v ďalšej fáze odrážania skutočnosti ráta s potrebou úpravy tejto individuálne vypracovanej subjektívnej jednotky s jej objektivizáciou tak, aby obsahovala aj nadsjektívne prvky (porovnateľné s myšlienkami ostatných používateľov jazyka o tom istom objekte).

E. S. Kubriakovová pretvára Vygotského reťazec na reťazec osobnostné zmysly — vnútorné slovo — systémový význam — vonkajšie slovo. Rozlišuje teda dve štádiá „zoslovňovania“, resp. používania slova v dvoch rôznych funkciách. Prvé štádium verbalizácie, spočívajúce v hľadaní a vo výbere „vnútorného slova“, sa kryje s formovaním osobnostných zmyslov. Tak vzniká slovo₁, ktoré je do istej miery nomináciou „pre seba“. Druhé štádium verbalizácie, formovanie slova₂ značí preverenie toho, nakoľko môže byť slovo vnímané adresátom ako všeobecne prijaté označenie (adresátových) zmyslov.

V procese prechodu od subjektívnych (osobnostných) zmyslov k objektívnym významom a cez ich nomináciu do vonkajšej reči sa realizuje distribúcia tohto významu po rozličných syntaktických konštrukciách a rozličných jednotkách nominácie (plnovýznamové nemotivované slová, odvodené slová, zložené slová, spojenia slov a vety). Na rozdiel od L. S. Vygotského a iných psychológov, ktorí rozlišovali sémantický a syntaktický plán ako dva kanály, E. S. Kubriakovová predpokladá, že rečová činnosť prebieha simultánne po dvoch kanáloch — syntaktickom a nominačnom, teda zároveň s výberom nominačnej jednotky sa vyberá syntaktická schéma budúcej výpovede. Sám nominačný akt je rečovo-myšlienkový proces zameraný na výber označenia pre pomenovaný jav. Každá trieda nominačných jednotiek sa odlišuje od druhých takými znakmi, ako sú syntetickosť oproti analytickej, globálnosť znaku proti jeho rozčlenenosti, predikatívnosť oproti nepredikatívnosti, spôsob uchovávaní, úroveň generovania. Napr. odvodené slová vznikajúce na slovotvornej rovine sa vyznačujú „kompozičnou“, nie globálnou sémantickou štruktúrou, prítomnosťou vnútornej predikácie a najmä možnosťou alebo sa uchovávať v lexikone v podobe hotových jednotiek, alebo sa tvoriť ako nové pomocou mechanizmov slovotvorby. Vety možno pokladať za nominácie iba podmienene, lebo s výnimkou vetných klíšé sa neuchovávajú v lexikone. Čo sa týka úrovne generovania,

odvodené slová vznikajú na slovotvornej rovine, spojenia slov na rovine tzv. malej syntaxe (syntagmatiky), vety na úrovni tzv. veľkej syntaxe.

Voči generatívnej gramatike (jej zložitým vzťahom k sémantike) má E. S. Kubriakovová hlavne tieto výhrady: Poradie od hĺbkovosyntaktickej schémy k sémantickej interpretácii protirečí adekvátnejšiemu obrátenému poradiu — od významu na vstupe k syntaktickým štruktúram na výstupe. Kým v predgeneratívnych modeloch tvorenia reči sa za základnú jendotku, ktorá sa vyberá a s ktorou sa operuje, pokladalo slovo, zástancovia generovania reči od hĺbkovej štruktúry vety zašli do druhej krajnosti tým, že ignorovali to podstatné, čo vnáša do tvorenia konkrétnej vety konkrétne slovo. Ako najzávažnejšiu výhradu uvádza E. S. Kubriakovová to, že pre Chomského nasledovníkov zámer jestvujúci v podobe hĺbkovej štruktúry je odrazu mimoriadne bohatý (je to celý cyklus súdov). Ak transformačné operácie pretvárajú tento rozvinutý cyklus súdov do povrchovej štruktúry, ktorá je neinformatívna, kusá, klamná, vyplýva z toho, že povrchová štruktúra už neobsahuje predchádzajúcu myšlienkovú bohatosť. S chápaním reči ako ochudobňujúcej a nie obohacujúcej myšlienky človeka však zásadne nemožno súhlasiť. Asymetria zamýšľaného a povedaného síce môže existovať, ale v bežnej reči nedosahuje také rozmery.

Závažnou súčasťou teórie E. S. Kubriakovovej je riešenie vzťahu nominácie a syntaxe (predikácie), resp. vzťahu slovníka a syntaxe. Základnými univerzálnymi sférami v systéme jazykových jednotiek sú syntax a slovník. Slovník vystupuje ako súhrn hotových jednotiek nominácie (chápe sa rozšírene ako zahŕňajúci aj všetky jednotky ekvivalentné slovu). Úlohu stimulu k reči môžu spĺňať rozličné jazykové jednotky, pre normálnu reč je hlavná korešpondencia nominačných jednotiek s vybranou schémou vety.

Pre adekvátnu teóriu rečovej činnosti nie je ľahostajný ani sled výberu jednotiek zo sféry nominácie a syntaxe, ani chápanie spôsobov korešpondencie jednotiek slovníka s jednotkami syntaxe, ani chápanie sémantiky syntaxe, t. j. toho, čo je v syntaxi významového, obsahového charakteru a čo je formálne. (Možno tu pripomenúť diskusiu o obsahu a forme v syntaxi, ktorá prebiehala v Jazykovednom časopise v r. 1981—1982.) Syntaktická schéma predstavuje významovú hodnotu v tom zmysle, že umožňuje vyjadriť istý okruh prípustných významov a na druhej strane kladie isté obmedzenia na vyjadrenie druhých významov. Čiže pre každú syntaktickú konštrukciu jestvujú významy, ktoré sú pre ňu typické, a naopak, existuje istá kanonická forma prechodu od istých zmyslov k ich jazykovej reprezentácii.

K často diskutovanej a v psycholingvistických prácach aj experimentálne skúmanej otázke čo je primárne — slová (lexikálne obsadenie), konštrukcie alebo sama syntaktická konštrukcia, zaujíma autorka tento postoj: Mechanizmus nominácie je primárny, pri jeho porušení totiž reč nie je možná; naproti tomu, keď je porušená schopnosť tvoriť schémy výpovedí (napr. chori s dyna-

mickou afáziou hovoria „telegrafickým štýlom“; agramaticky, opierajúc sa iba o lexiku), reč nie je celkom nezrozumiteľná. Hlavná dilema, pred ktorou hovoriaci stojí, je v tom, akou cestou postupovať pri prechode od predmetno-zobrazovacieho kódu k slovnému kódu — či cez slovo, alebo cez hotovú konštrukciu.

Prechod od osobnostných zmyslov k vonkajšej (rečovej) výpovedi, ktorý zahŕňa štyri fázy: zámer — osobnostné zmysly v obraznom kóde — osobnostné zmysly v kóde vnútornej reči — rečová výpoveď — môže prebiehať niekoľkokrátym spôsobom. (Pritom sa predpokladá, že myšlienka vo svojom zárodku môže byť aj averbálna, vyjadrená globálne, nerozčlenené, holisticky, obrazným predmetno-schematickým „jazykom“. Účelné je rozlišovať najprv predverbálnu a verbálnu etapu a až vnútri verbálnej etapy rozlišovať vnútornú a vonkajšiu reč.)

„Spúšťacím mechanizmom“ môže byť sama intencia hovoriaceho, t. j. taký prechod od osobnostných zmyslov k rečovej výpovedi, ktorý nie je sprostredkovaný vnútornou rečou. Osobnostné zmysly sa vtedy tvoria na predverbálnom štádiu „jazykom“ predmetno-obrazného kódu. Taká je spontánna reč. V druhom prípade sa osobnostné zmysly tvoria, „zoslovňujú“ vo vnútornej reči a získavajú tam podmienenú nomináciu slovom₁. Vtedy platí schéma od zámeru cez vnútornú reč k výpovedi (s vynechaním ohnívka tvorenia osobnostných zmyslov obrazným kódom). Tretí prípad predstavuje prechod priamo od zámeru k vonkajšej reči s vynechaním dvoch ohnívkov (osobnostných zmyslov v obraznom kóde aj v kóde vnútornej reči). Je to pri takej spontánnej reči, keď človek súčasne myslí aj hovorí.

Cesta k utvoreniu vonkajšej rečovej výpovede sa však komplikuje nielen variantmi prechodov od zámeru k osobnostným zmyslom a od nich k výpovedi, ale aj variantnými prechodmi od štádia vnútornej reči k rozdielnym jazykovým jednotkám na úrovni vonkajšej reči, pričom tieto varianty sú odrazom rozličných pozícií, stratégií hovoriaceho pri reči. Úplný obraz variantov rečovej činnosti obsahuje podľa E. S. Kubriakovovej desať rozličných typov reči: Spontánna reč (s vynechaním štádia vnútornej reči): performatívne akty reči; dva typy „topikálnej“ reči (začínajú sa od témy, ktorá môže byť zadaná jedným slovom alebo topikálnym reťazcom), dva typy „komentovej“ reči s iniciačnou časťou rematického charakteru (ktorou môže byť opäť jedno slovo vnútornej reči alebo časť propozície). Priamo (bez vnútornej reči) možno dôjsť alebo k výpovedi nepropozičného, nesentenciálneho typu, k niekoľkoslovnému kliše (typu *Kde bolo, tam bolo*), alebo existuje výpoveď propozičného, sentenciálneho typu, ktorá je súčasne klišiového charakteru (rituálne kliše, frazeologizmy uchovávané v lexikone). Napokon je kanonický propozičný typ reči, keď základom výpovede je propozícia s jej dvoma komponentmi.

Z autorkinho výkladu vyplýva záver, že typ organizácie reči je závislý najmä od toho, aký mechanizmus sa spúšťa ako prvý pri verbalizácii zámeru hovoria-

ceho: či mechanizmus hľadania, výberu alebo utvorenia nominačnej jednotky, alebo mechanizmus hľadania, výberu či utvorenia syntaktickej jednotky. Obidve možnosti sa však pripúšťajú ako možné, pričom sa nevyklučuje „vedenie“ osobnostných zmyslov nominačným i syntaktickým kanálom naraz.

Možno zhrnújúco povedať, že E. S. Kubriakovová podstatne obohatila poznanie rečovej činnosti tým, že poznatky psychológie a psycholingvistiky doplnila poznaním jazykových základov rečovej činnosti na základe lingvistického výkladu iníciačných etáp rečovej činnosti. Teóriu nominácie obohatila o poznanie toho, ako sa sémantický komponent jazyka distribuuje pri reči do rozličných nominačných jednotiek, ako teda funguje mechanizmus nominácie pri rečovej činnosti. Osobitne treba vyzdvihnúť fakt, že nominačné akty sa v práci neskúmali **izolovane**, ale tak, ako v prirodzenej reči skutočne fungujú — v spätosti so syntaktickou štruktúrou výpovedi.

Z iného zorného uhla a využitím iného teoretického aparátu pristupuje k teórii nominácie A. A. Ufimceová. Vo svojej knižke z r. 1986 sa vracia k problematike slovného znaku, k semiologickým (semiotickým) typom a podtypom charakterizačných (pomenovacích) slovných tried, pravda, oproti svojmu opisu tejto problematiky v zborníku *Jazykovaja nominacija* (1977) **prehlbnejšie, na vyššom** stupni poznania. Autorka formuluje cieľ svojej práce ako systematický výklad teoretických základov a metód skúmania lexikálneho významu na základe semiologického princípu opisu lexiky a v rámci slovocentrického prístupu k jazyku (od slova k textu). Semiologický princíp umožňuje skúmať lexikálny význam v celom jeho objeme a vo všetkých relevantných súradniciach, čo znamená: 1. Opis slov z hľadiska denotatívneho a/alebo signifikatívneho komponentu ich znakového významu (v tom A. A. Ufimceová vidí **onomaziologický** prístup); 2. rozčlenenie slovnej zásoby do semiologických tried, podtried, lexikálno-sémantických skupín atď. — ako paradigmatické skúmanie lexikálnej sémantiky; 3. analýzu typov lineárnych sémantických vzťahov determinovaných nielen typom znakového významu, ale aj ich syntaktickými funkciami a pozíciami — čiže opis syntagmatickej charakteristiky slov; 4. skúmanie lexikálneho významu podľa slovníkových definícií v lexikografickej prezentácii, ktoré umožňuje určiť charakter a typy zmyslovej štruktúry slov patriacich k rozdielnym semiologickým podtriedam a sémantickým skupinám — toto skúmanie je skúmaním lexikálneho významu slova v pláne sémantickej derivácie; jeho cieľom je určiť genetickú a synchronnú totožnosť slova. (Táto **posledná dimenzia** sa kedysi v teoretických prácach o lexikálnom význame nezdôrazňovala, treba však súhlasiť s jej zahrňaním do teórie lexikológie a do sémantiky.)

A. A. Ufimceová venuje pozornosť histórii a prehľadu metód výskumu, metodologickým predpokladom a východiskám skúmania lexikálneho významu. Jadro problematiky je vo výklade semiologických princíпов lexiky a v opise

semiologických tried z triedy charakterizačných slovných znakov. V rámci tohto opisu venuje detailnú pozornosť predmetným menám (substantívam) s ich semiologicky relevantnými podtriedami a príznakovým menám (slovesám a adjektívam). Podobne ako E. S. Kubriakovová aj A. A. Ufimcevová oceňuje tzv. činnosné chápanie lexikálneho významu slova u L. S. Vygotského a A. N. Leontieva. Ďalším bádateľom, osobitne A. A. Leontievovi však vyčíta istú jednostrannosť v prístupe k významu, ktorú vidí v tvrdení, že psychologická štruktúra významu je určená systémom súvzťažnosti a protikladnosti slov v procese ich používania v rečovej činnosti, nie však v konfrontácii slov ako jednotiek lexikonu.

Pri uvádzaní problematiky znaku A. A. Ufimcevová pripomína, že v lingvistikе aj dnes prebieha diskusia o tom, či možno slovo skúmať v znakovom aspekte. Preto je stále aktuálna potreba zdôrazňovať objektívnu povahu slovného znaku a jeho ontologický status. Objektívnu povahu a podložie slovného znaku vidí autorka v samej druhej signálnej sústave, ktorá je základným mechanizmom myslenia, reči aj celej uvedomovanej činnosti človeka a ktorou človek získal schopnosť „vzďaľovať sa od skutočnosti“, uvedomene fixovať výsledky poznávacej a rečovo-myšlienkovvej činnosti v obsahu nominačných a predikačných jednotiek.

Z Ufimcevej výkladu o virtuálnom a aktuálnom slovnom znaku ako o dvoch modifikáciách slova chceme osobitne vyzdvihnúť myšlienku o dialektickom pôsobení týchto dvoch modifikácií. Ňou sa totiž potvrdzuje téza, že v lexike výrazne funguje zákonitosť sústavnej výmeny rolí medzi konkrétnymi aktuálnymi použitiami slova v reálnej reči, ktoré sú „prvopodstatou“, a zovšeobecnenými virtuálnymi znakmi, ktoré — hoci sú geneticky odvodené od rečových použití — stávajú sa (v statickom pohľade) ich sémantickým substrátom.

V chápaní semiologických tried slovných znakov ani v kritériách ich vymedzovania nenastali podstatnejšie zmeny oproti tomu, ako A. A. Ufimcevová podala túto problematiku v spomínanom zborníku. Medzi charakterizačné (pomenúvacie, plnovýznamové) triedy zaraďuje substantíva, adjektíva, slovesá, príslovky, s istou výhradou číslovky — kvantifikátory; medzi nepomenúvacie (neplnovýznamové) triedy zaraďuje deiktické znaky, zástupné, spájacie znaky a aktualizátory. Preto predstavíme vývin autorkiných názorov na semiologickým opise substantív, osobitne na opise abstraktných mien.

Vo svojich predchádzajúcich prácach (Ufimceva, 1974; Jazykovaja nominacija, 1977) autorka definovala abstraktné mená ako pomenovania abstraktných pojmov — názvy so signifikatívnym významom, ktorých reprezentantmi sú: 1. abstraktný pojem príznaku, vlastnosti, deja, ktorý nemá protipól v predmetnej predstave, napr. *geniálnosť*, *výška*; ide o mená spredmetnených vlastností, stavov, príznakov; 2. abstraktný pojem ako zovšeobecnenie najvyššieho stupňa predstavené v takých kognitívnych kategóriách, ako sú napr. *fenomén*, *substan-*

cia, vlastnosť; 3. abstraktné pojmy označujúce kategórie reálneho sveta vystupujúce ako rodové pojmy voči príslušným druhovým pojmom, napr. *pocit, udalosť, pohyb*; 4. metajazykové pojmy ako termíny rozličných oblastí poznania (vedy, techniky, umenia), napr. *pravdivosť* v logike, *lexéma* v jazykovede. Vo svojej najnovšej knihe A. A. Ufimcevoá poukazuje na istú vágnosť hranice medzi konkrétami a abstraktami a na otázku, či ich možno presne rozhraničiť, dáva negatívnu odpoveď. Nemožno viesť jasnú hranicu medzi tzv. konkrétnou (denotatívnou) lexikou a denotatívno-signifikatívnym typom jej významu a medzi abstraktnou lexikou so signifikatívno-denotatívnym alebo iba so signifikatívnym typom znakového významu. Autorka oprávnenne zdôrazňuje, že ťažkosti s týmto rozčlenením nevyplývajú z nedostatočného poznania a teoretického odôvodnenia tohto rozčlenenía, ale zo samotnej jazykovej reality, zo sémantickej povahy substantív. Predovšetkým pokladá za zjednodušujúci a chybný názor, že všetky substantíva sa vyznačujú kategoriálnym lexikálnym významom predmetnosti. „Znakový význam tejto semiologickej triedy slov (t. j. substantív — K. B.) nemožno redukovať ani na zovšeobecnené lexikálne kategórie ‚predmet‘, ‚dej‘, tým menej na čisto logické kategórie ‚substancia‘, ‚príznak‘ a pod. Obidva tieto druhy kategórií sú zložkou znakového významu plnovýznamových slov, svojrázne navzájom pôsobia a tvoria tak rozsiahly korpus slov schopných charakterizovať predmety, ich vlastnosti a vzťahy nielen v podobe statických kategórií, pojmov, ale keďže sú formálne aj obsahovo ‚napojené‘ na seba, tvoria dynamické formy myslenia, súdy“ (op. cit., s. 103). Nazdávame sa, že tento dôvod proti predmetnosti ako kategoriálnemu významu substantív celkom neobstojí. Autorka neberie do úvahy pojem substancia, príznak ako onomaziologické a slovotvorné, nie logické kategórie. Navyše sama si protirečí, lebo v inej časti svojej knihy (s. 129) rozlišuje predmetnosť a substanciálnosť ako charakteristiky z rozličných úrovní kvalifikovania substantív.

Za presvedčivý argument proti možnosti jasne rozhraničiť abstraktnú a konkrétnu lexiku pokladáme autorkin poukaz na to, že konkrétna lexika obsahuje nemálo podskupín mien, ktorých význam sa približuje abstraktným substantívam, t. j. menám s prevažujúcou signifikatívnou zložkou významu (príbuzenské názvy, názvy profesií, mená tzv. nominálnych tried typu *kolega, nasledovník*; modálno-hodnotiace názvy osôb typu *hlupák, chvastúň*). Na spodnú hranicu konkrétnej lexiky, ktorá sa primkýna k abstraktným menám, kladie A. A. Ufimcevoá názvy „ireálnych predmetov“ typu *kentaur, rusalka*. Tým vlastne modifikuje svoj predchádzajúci názor, keď ich pokladala bez výhrady za abstraktá. Jej terajšie hodnotenie názvov ireálnych predmetov je bližšie Dokulilovmu názoru, že sú to kvázikonkréta (Dokulil a kol., 1980, s. 315). Priliehavá je aj charakteristika, že sémantika mien s predmetným a nepredmetným (abstraktným) významom je dvojdomá, existujú v nej v rozdielnej miere aj denotatívne aj signifikatívne komponenty, a to umožňuje charakterizačným znakom fungo-

vať voľne, prispôbovať sa komunikačným potrebám a realizovať raz signifikatívne, raz denotatívne sémy. Aj v názvoch najproduktívnejšej skupiny abstraktných mien — v názvoch spredmetnených príznačov (vlastností, dejov), hoci v nich prevládajú signifikatívne komponenty významu, v oslabenej miere sú prítomné aj denotatívne významy. Anglické príklady na denotatívne významy uvádza autorka podľa lexikografických výkladov abstraktných mien v **Hornbyho slovníku**, kde v spracovaní lexikálno-sémantických variantov lexém podľa stupňa abstraktnosti možno zistiť známu, aj keď u nás inak formulovanú zákonitosť, že bezreferentné (signifikatívne) použitie abstraktných mien sa **zkladá** na chápaní nediskrétnej (nepočítateľnej) vlastnosti, stavu (napr. *altruizmus* ako vlastnosť), kým referentné použitie realizuje denotatívny význam **založený** na diskretnom príznaku počítateľných referentov (*altruizmus* ako jednotlivý akt prejavu vlastnosti). Inú kombináciu signifikatívneho a denotatívneho významu dokumentuje autorka na slove *bureaucracy* (byrokracia), kde v angličtine (ale dodajme aj v slovenčine či ruštine) oproti signifikatívnemu významu „istý systém riadenia“ stoja dva denotatívne významy: jednotlivý **prejav** príslušnej abstraktnej entity; súbor ľudí ako istá spoločnosť, byrokrati.

Autorka tak spresnením účasti signifikatívnej a denotatívnej zložky významu v dvoch hlavných podtriedach substantív dochádza k záverom, ktoré sú v korešpondencii s poznatkami zistenými o význame abstraktnej lexiky československými bádatelmi. Osobitne tu treba pripomenúť podnetné práce Z. Šišku (1974; 1978), ktorý výskumom tendencie abstrakt tvorí plurálové podoby vyčlenil viacero typov ich denotatívnych významov. V našom opise dynamických tendencií v abstraktnej lexike (Buzássyová, 1987) takisto zisťujeme popri základných signifikatívnych významoch aj denotatívne významy. Vzhľadom na nejasnosť hranice medzi konkrétami a abstraktami, a **teda** aj nedostatočnú adekvátnosť tradičného označovania denotatívnych významov ako „sekundárne konkretizácie abstrakt“ hovoríme v príslušných prípadoch radšej o referenčných špecifikáciách abstraktných mien.

Dotkli sme sa podrobnejšie iba jedného parciálneho problému (rozhraničenia konkrétnej a abstraktnej lexiky) z tých otázok, ktoré A. A. Ufimcevová skúma v monografii o opise lexikálneho významu zo semiologického hľadiska. Čitateľa nájdeme veľa podnetov aj v kapitolách o semiologickom opise slovesných a adjektívnych významov. Hoci sa tu vo väčšej miere prejavuje viazanosť na anglický lexikálny materiál, práve semiologický pohľad je zárukou nachádzania aj mnohých univerzálnych črt tejto apelatívnej lexiky. V tejto súvislosti možno **pripomenúť**, že v slovenskej jazykovede sa o užitočnosti semiotického prístupu k rozličným jazykovým jednotkám nepochybuje. Otázku vzťahu znaku a slova skúmajú v súčasnosti najmä Ján Horecký a Ábel Král, pravda, dochádzajú k rozdielnej interpretácii aj voči sebe navzájom a odlišujú sa aj od A. A. Ufimcevovej. Podľa J. Horeckého (1981; Horecký — Blanár — Sekanino-

vá, 1984) nejestvuje izomorfizmus medzi slovom a jazykovým znakom, ale medzi významom slova a jazykovým znakom, resp. znakom a pomenovaním. Znak je bilaterálna jednotka svojho druhu, pre fungovanie jazyka v komunikačných aktoch je vhodné rozlišovať systémový a komunikačný znak a v každom zisťovať označované a označujúce osobitne. Á. Král (1974; 1981), ktorý venoval osobitnú pozornosť paralelám a rozdielom medzi slovom a znakom, dochádza k záveru, že slovo a znak zaujímajú rozličné miesta v predpokladanom rečovom mechanizme, pričom znak je súčasťou výkonného mechanizmu a procesu semiózy, slovo je skôr kapacitnou súčasťou tohto mechanizmu. Znak zastupuje, označuje a ukazuje, slovo iba pomenúva, „priliepa“ sa na pomenúvané ako hotový útvar. Ďalšie rozvíjanie znakovej problematiky u Á. Krála (1985) je zaujímavé tým, že autor uznáva oprávnenosť unilaterálneho aj bilaterálneho výkladu jazykového znaku.

Originálne monografie E. S. Kubriakovovej a A. A. Ufimceovej, ktoré vznikli v rámci širšie orientovanej výskumnej témy „Jazyk a činnosť človeka“ v oddelení všeobecnej jazykovedy Ústavu jazykovedy AV ZSSR vedeného B. A. Serebrennikovom, predstavujú významný prínos do sovietskej i svetovej jazykovedy, najmä do teórie lexikológie aj do teórie jazyka. Rozvíjanie teórie nominácie, ako ho predstavujú spomínané práce, obsahuje množstvo inšpiratívnych myšlienok aj pre našu jazykovedu.

*Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

Bibliografia

- BUZÁSSYOVÁ, K.: Dynamické tendencie v tvorení abstrákt. Slovenská reč. 52, 1987 s. 214—222.
- DOKULIL, M. a kol.: Významné sovětské dílo o teorii pojmenování (I); (II). Slovo a slovesnost. 41, 1980, s. 228—235; s. 314—320.
- FILÍPEC, J. — ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985. 282 s.
- HOFFMANNOVÁ, J.: Současní lingvistika a zkoumání komunikačních procesů. Slovo a slovesnost, 57, 1986, s. 327—337.
- HORECKÝ, J. (rec.): Jazykovaja nominacija 1—2. Red. B. A. Serebrennikov — A. A. Ufimceová, Moskva, Nauka 1977. In: Jazykovedný časopis, 30, 1979, s. 65—66.
- HORECKÝ, J.: Semiotické aspekty sémantiky. In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike (Smolenice 14.—17. januára 1980). Red. J. Ružička, Bratislava, Veda 1981, s. 13—15.
- HORECKÝ, J. — BLANÁR, V. — SEKANINOVÁ, E.: Obsah a forma ako organizujúce princípy slovnjej zásoby. In: Obsah a forma v slovnjej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o opise a výskume slovnjej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1984, s. 13—21.
- KOŘENSKÝ, J. — MÜLLEROVÁ, O. — HOFFMANNOVÁ, J.: Komplexní interdisciplinární analýza komunikační události. In: Filologické studie. Sborník Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (v tlači).

- KRÁČ, Ā.: Model rečového mechanizmu. Bratislava, Veda 1974. 188 s.
- KRÁČ, Ā.: Slovo a znak. In: *Jazykovedné štúdie*. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike (Smolenice 14.—17. januára 1980). Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 23—28.
- KRÁČ, Ā.: O fonetike a fonológii a ich vzťahu k materiálным a ideálnym systémom. *Jazykovedný časopis*, 36, 1985, s. 5—11.
- KUBRIAKOVA, E. S.: Nominativnyj aspekt rečovej dejateľnosti. Moskva, Nauka 1986. 282 s.
- ŠIŠKA, Z.: Pluralizace tzv. abstrakt v ruštině a češtině. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Ruský jazyk a literatura*, 1974, s. 5—16.
- ŠIŠKA, Z.: K příčinám využívání plurálu u ruských a českých abstrakt. [Tézy kandidátskej dizertácie.] Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého 1978. 21 s.
- UFIMCEVA, A. A.: Typy slovesnych znakov. Moskva, Nauka 1974. 206 s.
- UFIMCEVA, A. A.: Leksičeskoje značenijsje. Princip semiologičeskogo opisanijsja leksiki. Moskva, Nauka 1986. 240 s.

О НОВЕЙШИХ РАБОТАХ ПО ТЕОРИИ НОМИНАЦИИ

Резюме

В статье представляются результаты исследований двух монографий — книги *Номинативный аспект речевой деятельности* (1986) Е. С. Кубряковой и книги А. А. Уфимцевой *Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики* (1986). Оценивается тот вклад, который внесла Е. С. Кубрякова в истолкование лингвистических основ речевой деятельности, особенно ее инициальных этапов. Обращается внимание на то, что существует определенная связь между понятием личностных смыслов Л. С. Выготского и понятием так называемого идентификата в модели речевого механизма словацкого лингвиста А. Краля (1974). Из проблем затронутых А. А. Уфимцевой особое внимание уделяется проблеме разграничения конкретных и абстрактных имен и участию денотативного и сигнификативного значений в этих семиологических подклассах слов.

SYNTAKTICKÝ VÝSKUM V ZSSR

SLAVO ONDREJOVIČ

V ruskej jazykovede 19. storočia, a možno to konštatovať o európskej jazykovede minulého storočia aj ako o celku, venovala sa výskumu syntaktickej zložky jazyka iba minimálna pozornosť. Osobitne výrazne vystúpi táto skutočnosť do popredia vtedy, ak porovnáme vtedajšie zábery do syntaxe s bádanim súdobých autorov v oblasti fonetiky, morfológie a lexikológie. K naozajstnému rozmachu syntaktického bádania dochádza v ZSSR až v prvej a najmä v druhej štvrtine 20. storočia, keď vychádzajú originálne a objavné skladby ruského jazyka od A. A. Šachmatova, M. N. Petersona a A. M. Peškovského. Ich syntaktické koncepcie podrobne zhodnotil vo svojej cennej knihe *Z dejín výskumu ruskej syntaxe* V. V. Vinogradov (1958), ktorý presne odhadol ich novátorstvo a prínos do rozvoja ruského syntaktického myslenia, ale poukázal, a to mimoriadne kriticky, aj na ich slabé miesta a rozpory. Napriek tomu práve títo autori sa stali tvorcami ruskej syntaktickej tradície a doteraz sa citujú v sovietskych vedeckých prácach a vysokoškolských učebniciach ako základné authority.

V. V. Vinogradov registruje v spomínanej práci aj istú pozoruhodnú epizódu v dejinách ruskej syntaxe z polovice 19. storočia, ktorú nemôžeme obísť ani tu. Dokazuje totiž, že ani verbocentrická syntaktická teória, a ani súčasný silný záujem o sémantickú zložku vety nie sú pre ruskú jazykovedu ničím úplne novým. Veď A. A. Dimitrijevskej už v r. 1878 definoval vetu obrazne ako „drámu myšlienky“, kde prísudok — ako jediný hlavný vetný člen, lebo všetky ostatné sa mu podriaďujú — stelesňuje dramatický dej, doplnenia (substantívne členy, medzi ktoré radí aj podmet) pripomínajú účinkujúce osoby na scéne a príslovkové určenia vykresľujú situáciu, t. j. predstavujú samu scénu. Tieto myšlienky sa objavili neskoršie v koncepcii vety u L. Tesnière ako „drámy v miniatúre“ s prísudkom ako vrcholom vety a vetnými členmi ako aktantmi a cirkumstantmi, t. j. pojmiami-termínmi, ktoré získali veľkú popularitu v súčasných syntaktických výskumoch práve jeho prostredníctvom. Ako ukazuje aj R. Zimek (1980, s. 68), Dmitrijevskej súčasník V. Slanskij v r. 1887 vyslovil názor, že vo vete treba vyčleňovať „obsahové členy“ a študovať vzťahy medzi nimi a navrhol na to i metódu, ktorú by sme dnešnou terminológiou mohli označiť ako metódu syntakticko-sémantických transformácií. Bola to však skutočne len krátka epizóda v dejinách ruskej syntaxe, ktorá neovplyvnila základný smer jej vývoja. Tradičný ideál syntaktického opisu konca 19. storočia

a prvej štvrtiny 20. storočia neorientoval pozornosť vedcov na túto stránku vety.¹

Vo vývine syntaktického myslenia v ZSSR od r. 1917 do dnešných dní sa dajú rozlišovať viaceré relatívne samostatné štádiá (Švedovová a kol., 1968, s. 267 n., Kubík — Formanovskaja, 1985, s. 232 n.). Podľa nášho náhľadu možno tu rátať s piatimi chronologickými etapami, ktoré sa odlišujú viacerými charakteristickými znakmi.

Prvá etapa sa začína vo víre revolučných udalostí a končí sa tesne pred vyjdením *Syntaxe ruského jazyka* od A. A. Šachmatova (1925—1927). Zásadný význam tu má 1. zjazd učiteľov ruského jazyka, ktorý sa konal v predvečer Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie koncom decembra 1916 a začiatkom januára 1917. Na tomto oficiálnom fóre sa sformulovali zásady tzv. formálnogramatického učenia, nadväzujúceho — treba však povedať, že dosť jednostranne — na koncepciu F. F. Fortunatova o „čistej forme“ ako o jedinom a výlučnom predmete gramatického výskumu. V zreteľnej forme sa tieto princípy odrazili i v prvých dvoch vydaniach *Ruskej syntaxe* od A. M. Peškovského (1914; 1920) a v *Náčrte ruskej syntaxe* od M. N. Petersona (1920). Tieto syntaktické opisy sa týkali výlučne formálnej stránky syntagiem, resp. slovných spojení. V prvé roky po revolúcii sa „formálnogramatické učenie“ zavádzalo do učebníc, osnov a metodických príručiek a všemožným spôsobom sa popularizovalo. Tento trend vyústil do známeho *Opakovacieho kurzu gramatiky ruského jazyka* od N. N. Durnova (1929), ktorý platil ako kánon pri vyučovaní ruskej gramatiky až do A. A. Šachmatova.

Začiatok druhého štádia predstavuje vyjdenie spomínanej *Syntaxe ruského jazyka* od A. A. Šachmatova, ktorú od predchádzajúcich syntaktických prác odlišuje nielen to, že autor sa programovo odmietol orientovať na formálny výskum, ale aj to, že svojím učením o vete ako o slovnom vyjadrení aktu komunikácie položil základný kameň výskumu syntaktickej stavby viet z hľadiska jednoty jazyka a myslenia. A. A. Šachmatov tu podal celkom nový opis syntaxe ruského jazyka. Z pohľadu ďalšieho rozvoja syntaktického výskumu v Sovietskom zväze bola objavná najmä jeho teória dvojčlenných a jednočlenných viet a teória vetných členov. *Syntax ruského jazyka* od A. A. Šachmatova ovplyvnila v pravom zmysle celý ďalší vývin syntaktickej teórie v ZSSR. Po jej vyjdení sa od formálnej klasifikácie odklonil aj A. M. Peškovskij a svoju *Ruskú syntax* od základu prepracoval. Z tretieho vydania (1928) ju už poznáme tak, ako ju upravil podľa A. A. Šachmatova, pričom kapitola o druhoch viet, t. j. nielen syntagiem, sa objavila aj v prácach M. N. Petersona (1925, 1941). Možno povedať, že šachmatovovský systém a jeho metóda našli svoj odraz vo

¹ Je však hodné povšimnutia, že istú paralelu má spomínaná epizóda ruskej syntaxe 19. storočia aj u nás. Formulácie zhodné s Dmitrijevskeho konštatáciami možno totiž objaviť napr. v práci M. Hattalu *Mluvnica slovenského jazyka* (1864, s. 5, 168—169; porov. Ondrejovič, 1987).

všetkých gramatických prácach 30. a 40. rokov. V jeho intenciách pokračovali v ďalšom rozvíjaní syntaktickej teórie na materiáli ruského jazyka L. V. Ščerba, V. V. Vinogradov, I. A. Bulachovskij, A. N. Gvozdev, aby sme spomenuli aspoň najvýznamnejších. V týchto rokoch sa totiž objavuje mimoriadne veľa prác venovaných jednotlivým konkrétnym otázkam ruskej syntaxe. *Syntax ruského jazyka* od A. A. Šachmatova priamo ovplyvnila rozvoj syntaktickej teórie aj na Slovensku. Napr. jeho výklad doplnku ako druhého prísudku našiel veľa zástancov práve v slovenskej syntaktickej škole. Na niektoré myšlienky A. A. Šachmatova nadviazala aj teória intencie slovesného deja (E. Pauliny, J. Ružička, J. Kačala a i.) a, pravdaže, naša syntaktická rusistika, ktorá autoritu A. A. Šachmatova uznávala bez výhrad najmä od začiatku 40. rokov.

Tretie štádium v dejinách výskumu syntaxe ruského jazyka zahŕňa päťdesiate roky. Za vlastný začiatok tohto obdobia treba pokladať vyjdenie dvoch syntaktických dielov *Gramatiky ruského jazyka* (1954), ktoré sa objavujú uprostred nových syntaktických prác vznikajúcich po známej jazykovednej diskusii v r. 1950. Ukázalo sa, že úloha tejto rozsiahlej akademickej gramatiky bola viacstranná. V jej jednotlivých kapitolách našlo svoj odraz v syntéze všetko to, čo priniesol dovtedajší výskum, utriedil a zosystematizoval sa mimoriadne bohatý syntaktický materiál a poukázalo sa na to, kde sú ešte nedopracované miesta v syntaktickom systéme ruského jazyka. Zároveň však táto syntaktická teória, ktorej autorom bol ako vedúca osobnosť V. V. Vinogradov, mala svoj osobitný význam pre rozvoj domácej syntaktickej teórie. Podstata tejto novej koncepcie spočívala, ako je známe, predovšetkým v novátorskom učení o vete a syntagmách ako vnútorne odlišných jednotkách, v novom ponímaní predikatívnosti a modálnosti i v novom vymedzovaní vedľajších členov na gramatických základoch. Táto kolektívna gramatika, ako aj jej ďalšie vydania, mala silný vplyv na slovenskú syntaktickú teóriu; dôkazom sú aj jej časté citácie v slovenských syntaktických prácach.

Spolu s akademickou gramatikou alebo tesne po nej vyšlo aj v tomto období množstvo štúdií — ich autori sa usilovali zaplniť medzery vo výskume syntaktickej stavby ruského jazyka. Intenzívne sa skúmali slovné spojenia (voľné i frazeologizované), typy viet a súvetí a začalo sa s výskumom syntaxe hovorenej reči a jej noriem. Na druhej strane v tomto období sa silnejšie začala pociťovať istá teoretická a metodologická nerozpracovanosť syntaktických metód a metodík, začalo sa vnímať miešanie gramatických a lexikálnych faktov. Upozorňovalo sa, že autori sa neraz utápajú v príliš podrobných klasifikáciách, ktoré syntaktický systém skôr zahmlievajú ako odhaľujú.

K postupnému prekonávaniu týchto nedostatkov, ktorými bola poznačená istá časť produkcie tzv. tradičnej jazykovedy, prispeli metódy a výskumy rozvíjajúce myšlienky štruktúrnej lingvistiky. So zapojením štrukturalistického pohľadu do výskumu ruského materiálu súvisí začiatok štvrtého štádia v dejinách

výskumu skladby ruského jazyka. Možno ho položiť do 60. rokov, hoci nástup tohto smeru v sovietskej syntaxi anticipoval už T. P. Lomtev svojimi *Základmi ruskej syntaxe* (1958), v ktorých skúmal vetu ako „štruktúru pozícií“ istých slovných tvarov. Od polovice 60. rokov sa podstatnejšie zvyšuje aj produkcia syntaktických prác motivovaných potrebami strojového prekladu majúcej v zásade aplikačný charakter, ale aj značný teoretický význam (Meľčuk, 1974; Apresian, 1967; 1974; 1980 a i.)². Metodika štruktúrnej analýzy našla uplatnenie i v akademickej gramatike súčasného ruského spisovného jazyka z r. 1970, najmä v jej časti o jednoduchej vete, ktorú napísala N. J. Švedovová. Syntaktická koncepcia vety bola v akademickej gramatike stanovená na základe obojstrannej výmeny názorov medzi sovietskymi a československými lingvistami, v dôsledku čoho sa tu pracuje s pojmami vetný vzorec, veta — výpoveď, vetná paradigma, zavádza sa nové chápanie modalít s dôrazom na pragmatické prvky atď. Treba však uviesť, že v štrukturalistickej klíme občas i v Sovietskom zväze — napokon tak ako aj inde na svete — vznikli práce, ktoré sa niesli na módnjej vlne a ich konkrétnovýskumný, metodologický či aplikačný prínos k syntaxi ruského jazyka ostal nejasný.

Istý obrat v paradigme syntaktickej teórie v Sovietskom zväze nastal v 70. rokoch, keď sa zaostruje pozornosť na sémantiku vety na všetkých úsekoch syntaktického výskumu. Nie je nepochopiteľné, že týmto smerom, ktorý znamená vlastne odklon od domácej syntaktickej tradície, sa vydali najmä tí sovietski lingvisti, ktorí neboli školením rusisti, ale špecialisti na niektorý románsky alebo germánsky jazyk. Tento oživený záujem o významovú stavbu vety bol totiž podmienený tým, že sa vypracovala nová teória propozičného významu vyplývajúca z celkového nového ponímania vzťahu logiky a lingvistiky vo svetovom kontexte, ako aj z celkového sklonu všimáť si sémantickú stránku jazyka a reči v dôsledku rozpoznanja neperspektívnosti formalistických prístupov americkej lingvistiky predchádzajúcich rokov (Zimek, 1980, s. 68).

Ako jedného z prvých autorov rozpracúvajúcich v sovietskej lingvistike problematiku syntaktickej sémantiky treba uviesť V. G. Gaka (1969), od ktorého možno začínať piatu etapu vo vývine syntaktickej vedy v ZSSR. Teóriu sémantiky vety rozvíjali sovietski syntaktici vo viacerých variantoch: v rámci formálno-syntaktickej sémantiky, ktorá základnú sémantiku pripisuje samým syntaktickým konštrukciám a lexike priznáva len úlohu konkretizovať túto sémantiku, v rámci subjektovo-predikátovej sémantiky, predikátovo-argumentovej sémantiky, komponentovo-kombinatorickej sémantiky, konceptuálnej sémantiky atď. K základným prácam sémanticky orientovanej syntaxe patrí aj *Syntax talianskeho jazyka* od T. B. Alisovovej (1971), ktorá má dosah i na všeobecnú

² J. D. Apresian je azda najcitovanejším sovietskym autorom v súčasnej slovenskej syntaktickej produkcii.

a rusistickú problematiku, ďalej práce G. A. Zolotovovej (1973; 1982), syntax O. I. Moskaľskej (1974), metodologicky neobyčajne čistá práca J. V. Pađučovovej (1974) *O sémantike syntaxe*, na základe klasickej aristotelovskej logiky spracovaná, ale veľmi podnetná práca N. D. Arufunovovej (1976) a i. Významnou teoretickou prácou posledných rokov je i kniha leningradského lingvistu V. V. Bogdanova (1977), ktorá podáva komplexný výklad významovej a formálnej štruktúry vety v ruštine založený na princípe transpozície, takisto ako všeobecne postavená už klasická monografia S. D. Kacnelsona (1972). Neobyčajne cenné sú i práce leningradskej skupiny štruktúrnej typológie rozpracúvajúcej najmä problematiku diatézy (porov. napr. *Tipologija passivnych konstrukcij*, 1974). Sémantickofunkčný aspekt syntaktických konštrukcií v jednote s ich formálnoštruktúrnou stránkou je podrobne spracovaný v najnovšej akademickej gramatike (*Russkaja grammatika 2*, 1980).

Ako vidieť, syntaktický výskum sovietskeho obdobia sa vyznačuje mnohoaspektovosťou a komplexnosťou. Nenecháva bokom ani jednu zo **základnejších** otázok syntactickej teórie a stále znovu sa vyrovnáva s novým materiálom, aby neostali nezachytené ani tie najjemnejšie zmeny v syntactickej norme ruského jazyka. Zo syntactickej problematiky najviac pozornosti sa venovalo problematike vety, kde sa azda najvýraznejšie prejavuje to, či sa schopnosti autorov adekvátne opísať túto jednotku v jej rozmanitých formách a typoch prehľbujú alebo nie. Cesta od zjednodušeného chápania vety ako jednej z foriem slovných spojení po analýzu jej príznakov ako komunikatívnej jednotky je v mnohom podnetná.

Od začiatku sovietskeho obdobia vo výskume syntaxe je badateľný aj výrazný záujem o zvukovú stránku vety, jej intonačné členenie, ktoré má dosah na aktuálne vetné členenie a otázky slovosledu. Dokladom toho je aj fakt, že i v najnovšej akademickej gramatike súčasného ruského jazyka (*Russkaja grammatika 2*, 1980) sa uvádzajú osobitné syntakticko-fonetické kapitoly. Doteraz sa, samozrejme, pracuje aj v oblasti výskumu syntagiem, nie však v línii F. F. Fortunatova a jeho žiakov, ale tých autorov, ktorí rozpoznali hlbokú odlišnosť medzi syntagmou a vetou. Mnoho prác sovietskej epochy sa zaoberá vzťahom lexiky a gramatiky vo sfére syntaxe (najmä V. V. Vinogradov a jeho spolupracovníci) a — už tradične — výskumom výstavby súvetí, najmä zložených, nadvetných syntaktických celkov a najnovšie textovej syntaxe (*Sintaksis teksta*, 1979; Galperin, 1981). V sovietskej epoche sa pozornosť syntaktikov obrátila aj na štúdium syntactickej štruktúry hovorenej reči (*Russkaja razgovornaja reč*, 1973; Laptevoová, 1976), ktoré anticipoval ešte L. P. Jakubinskij v článku *O dialogičeskoj reči* (1923).

Veľká októbrová socialistická revolúcia sa stala významným medzníkom vo výskume syntaxe ruského jazyka, znamenala prechod od starších prevažne

atomizujúcich postupov v syntaktických opisoch k metódam systematizujúcim takto získané poznatky. Aj náš stručný prehľad jasne ukazuje, že 70 rokov rozvoja sovietskej syntaxe bolo teoreticky a metodologicky priebojných a v mnohom priekopníckych. Svedčia o tom konkrétne výskumné a teoretické výsledky, ktoré pre seba od začiatku „objavila“ ako zdroj inšpirácie aj slovenská syntaktická škola. O vplyve sovietskeho syntaktického myslenia na rozvoj našej domácej syntaktickej teórie možno hovoriť v priamom význame, keď sa začali niektoré syntaktické javy hodnotiť ináč pod priamym vplyvom prác A. A. Šachmatova, V. V. Vinogradova, M. N. Peškovského, J. D. Apresiana, autorov štruktúrnotypologickej skupiny z Leningradu, rôznych kolektívnych syntaktických prác. Často sa však tento vplyv prejavil aj nepriamou cestou najmä prostredníctvom českého syntaktického myslenia. Oblasť kontaktov sovietskej a slovenskej syntaxe nie je spracovaná, rozhodne by si však zaslúžila zvýšenú pozornosť našej historiografie.

*Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

Bibliografia

- ALISOVA, T. B.: Očerki sintaksisa sovremennogo italfjanskogo jazyka. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta 1971. 214 s.
- APRESIAN, J. D.: Eksperimentalnoje issledovanije semantiki russkogo glagola. Moskva, Nauka 1967.
- APRESIAN, J. D.: Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskije sredstva jazyka. Moskva, Nauka 1974. 367 s.
- APRESIAN, J. D.: Tipy informacii dľa poverchnostno-semantičeskogo komponenta modeli smysl — tekst. Wien, Institut für Slavistik 1980. 129 s.
- ARUŤUNOVA, N. D.: Predloženiye i jego smysl. Moskva, Nauka 1976. 275 s.
- BOGDANOV, V. V.: Sintaktiko-semantičeskaja organizacija predloženiya. Leningrad, Nauka 1977. 200 s.
- DMITRIJEVSKIJ, A. A.: Praktičeskije zametki o russkom sintaksise. Filologičeskije zapiski, 1878, č. 1, 2, 4, 6.
- DURNOVO, N. N.: Povtoritelnyj kurs grammatiki russkogo jazyka I—II. Moskva — Leningrad 1924—1929.
- GAK, V. G.: K probleme sintaksičeskij semantiki. In: Invariantnyje sintaksičeskije značeniya i struktura predloženiya. Red. S. D. Kacnelson. Moskva, Nauka 1979, s. 112—121.
- GALPERIN, I. R.: Tekst kak objekt lingvističeskogo issledovanija. Moskva, Nauka 1981. 198 s.
- Grammatika russkogo jazyka, Tom 2, časť 1—2. Red. V. V. Vinogradov. Moskva, AN SSSR 1954. 703 + 444 s.
- Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. Red. N. J. Švedova. Moskva, Nauka 1970. 450 s.
- JAKUBINSKIJ, L. K.: O dialogičeskij reči. Russkaja reč 1. Praha 1923, s. 96—104.
- KUBIK, M. — FORMANOVSKAJA, N. I.: Osnovy jazykoznanija dľa rusistov. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985. 300 s.
- KACNELSON, S. D.: Tipologija jazyka i rečevoje myšlenije. Leningrad, Nauka 1972. 215 s.
- LAPTEVA, O. A.: Russkij razgovornyj sintaksis. Moskva, Nauka 1976. 270 s.
- LOMTEV, M. N.: Osnovy sintaksisa russkogo jazyka. Moskva, Nauka 1958. 118 s.
- MELČUK, O. A.: Opyt teorii lingvističeskich modelej „smysl — tekst“. Moskva, Nauka 1974. 331 s.

- MOSKALESKAJA, O. I.: Problemy sistemnogo opisanija sintaksisa. Moskva, Vysšaja škola 1974. 140 s.
- ONDREJOVIČ, S.: Viktor Vladimirovič Vinogradov i istorija sintaksičeskich učenij. Československá rusistika, 32, 1987, s. 32—34.
- PADUČEVA, J. V.: O semantike sintaksisa. Materialy po transformacionnomu sintaksisu. Moskva, Nauka 1974. 201 s.
- PETERSON, M. N.: Očerok sintaksisa russkogo jazyka. Moskva 1924.
- PETERSON, M. N.: Russkij jazyk. Moskva — Leningrad 1925.
- PETERSON, M. N.: Lekcii po sovremennomu russkomu jazyku. Moskva 1941.
- PEŠKOVSKIJ, A. M.: Russkij sintaksis v naučnom osvveščenii. Moskva 1914. 2. vyd. 1920, 3. vyd. 1928.
- Russkaja grammatika 2. Sintaksis. Red. N. J. Švedova. Moskva, Nauka 1980. 664 s.
- Russkaja razgovornaja reč. Red. E. A. Zemskaja. Moskva, Nauka 1973. 392 s.
- Sintaksis teksta. Red. G. A. Zolotova. Moskva, Nauka 1979. 150 s.
- SLANSKIJ, V.: Grammatika — kak ona jesť i kak ona dolžna byť. Sankt-Peterburg. Sankt-Peterburgskij pedagogičeskij muzej 1887.
- ŠACHMATOV, A. A.: Sintaksis russkogo jazyka 1 2. Leningrad. 1925—1927 (2. vyd. 1941).
- ŠVEDOVA, N. J. a kol.: Izučenje grammatičeskogo stroja russkogo jazyka. In: Teoretičeskije problemy sovetskogo jazykoznanija. Red. F. P. Filin a i. Moskva, Nauka 1968. s. 287—305.
- Tipologija passivnych konstrukcij. Dialekty i žalogi. Red. A. A. Cholodovič. Leningrad, Nauka 1974. 350 s.
- VINOGRADOV, V. V.: Iz istorii izučeniya russkogo sintaksisa. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1958. 441 s.
- ZIMEK, R.: Sémantická výstavby věty. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1980. 200 s.
- ZOLOTOVA, G. A.: Očerok funkcionalnogo sintaksisa russkogo jazyka. Moskva, Nauka 1973. 214 s.
- ZOLOTOVA, G. A.: Kommunikativnye aspekty russkogo sintaksisa. Moskva, Nauka 1982. 198 s.
- ZVEGINCEV, V. A.: Predloženiye i jego otnošenije k jazyku i reči. Moskva, Nauka 1976. 226 s.

СИНТАКСИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СССР

Резюме

Автор обращает внимание на развитие русской и советской синтаксической мысли, выделяя в советском этапе пять периодов. В первом преобладают принципы формально-грамматического учения провозглашающего «чистую форму» как единственный предмет грамматического исследования второй период под влиянием *Синтаксиса русского языка* А. А. Шахматова. Третий период приходится на 50-ые и 60-ые годы, четвертый отличается своей связью с структуралистскими принципами в синтаксическом описании. Последний «парадигматический» поворот в советском синтаксисе наступает в 70-ые годы, когда сосредоточилось внимание на семантику предложения с учетом всех ее особенностей. Синтаксические исследования советского периода отличаются многоаспектностью и комплексностью. Успехи советской синтаксической школы повлияли, прямо и косвенно, и на развитие синтаксической теории в Словакии.

K OTÁZKE JAZYKOVEJ SITUÁCIE A JAZYKOVEJ POLITIKY

VIKTOR KRUPA

V druhej polovici 20. storočia a najmä v období vedecko-technickej revolúcie sa jazykové problémy stali **stredobodom pozornosti** v mnohých, najmä **rozvojových krajinách**. Jazyková **politika štátov**, ktoré získali samostatnosť v období po druhej svetovej vojne, **naráža na mimoriadne komplikácie** nielen teoretického, ale aj praktického charakteru. Európske **koloniálne mocnosti** priniesli do krajín Ázie a Afriky kapitalistické výrobné vzťahy, a tak **prehĺbili nerovnomernosť** vývinu nielen **medzi jednotlivými štátmi**, ale v **značnej miere** aj vnútri týchto štátov. **Heterogénnosť jazykovej situácie** vo viacerých ázijských a afrických krajinách **dosahuje také rozmery**, že sa stáva **vážnou prekážkou** na ceste k vnútornej konsolidácii, k **potrebnému zvýšeniu všeobecnej úrovne vzdelanosti** obyvateľstva a **neúmerne zaťažuje** i ekonomiku týchto štátov. Pretože ide o **výsostne politickú otázku**, je pochopiteľné, že jazykovo (a etnicky) heterogénne krajiny sa **usilujú nájsť optimálne riešenie** svojich jazykových problémov, a to v čo najkratšom čase.

Prvým a nevyhnutným predstupňom uspokojujúceho riešenia je objektívny, teoreticky solidne podložený **výskum existujúcej jazykovej situácie**, lebo iba ten môže vyjaviť **hlavné tendencie** v jej vývine, **zvážiť skúsenosti** z iných krajín a tak **navrhnuť najvhodnejšie riešenie**.

V oblasti výskumu jazykovej situácie a jazykovej politiky, v teórii i v praxi, majú **mimoriadne široké znalosti** práve sovietski lingvisti. **Predurčuje ich na to zložitá jazyková situácia** v samotnom Sovietskom zväze, **niekoľkodesaťročné skúsenosti** s jej riešením a **napokon i vysoká úroveň teoretického poznania** v tejto oblasti. Z teoretických podkladov treba spomenúť aspoň **Dešerijevovu knihu o sociálnej lingvistike** (Dešerijev, 1977), **Žuravlovovu o vonkajších a vnútorných faktoroch jazykového vývinu** (Žuravlov, 1982) a **Tumaňanovej knihu venovanú jazyku ako systému sociolingvistických systémov** (1985). **Prehľad o skúsenostiach s riešením jazykových otázok v Sovietskom zväze** podávajú **napr. štúdie M. I. Isajeva (1977) o riešení národnostných a jazykových problémov za sovietskej éry**, **V. V. Ivanova (1978) o úlohe ruštiny v mnohonárodnej sovietskej spoločnosti**, **I. K. Belodeda (1978) o jazyku z hľadiska ústavy ZSSR** a **J. D. Dešerijeva (1982) o jazykových problémoch mnohonárodnej sovietskej spoločnosti**.

Najmä v porevolučnom období **stáli pred sovietskymi jazykovedcami veľmi**

zložité problémy, od riešenia ktorých závisela voľba mnohých praktických opatrení. Jednotlivé jazyky na území ZSSR (okolo 130) sa od seba značne líšili čo do stupňa rozvinutosti jednotlivých národov a národností, počtu ich príslušníkov a literárnych tradícií. Bolo treba vytvoriť abecedy pre desiatky národov a dbať o rozvoj jazykov týchto národov v súvislosti s rýchlym rozvíjaním a rozširovaním ich spoločenských funkcií. Najmenej problematická však bola voľba jazyka interetnickej komunikácie: stala sa ním ruština ako jazyk, ktorý ovládala veľká väčšina všetkého obyvateľstva, mal najvyššiu mieru disperzie po celej krajine, bol veľmi blízky dvom ďalším významným jazykom (ukrajinčine a bieloruštine), vyhovoval požiadavkám kultúrneho i ekonomického charakteru a v neposlednej miere bol tradične otvorený vplyvom zvonka, najmä v oblasti slovnnej zásoby.

V posledných rokoch sovietska lingvistika venuje mimoriadnu pozornosť jazykovým problémom Orientu. Z hľadiska výskumu jazykovej situácie je najzaujímavejšou oblasťou Juhovýchodná Ázia. Náročná je však aj problematika indického subkontinentu, subsaharskej Afriky a z celkom odlišných dôvodov napokon i arabsko-islamský svet a Ďaleký východ.

Najucelenejší obraz o sovietskom výskume jazykovej situácie v Ázii a v Afrike podáva publikácia *Zarubežnyj Vostok. Jazykovaja situacija i jazykovaja politika* (1986), kolektívne dielo sovietskych orientalistov pod vedením L. B. Nikol'ského a V. M. Solnceva. Jazyková situácia sa tu definuje ako systém funkčne distribuovaných jazykov a foriem ich existencie (ako sú spisovný jazyk, dialekt, žargón atď.) a používaných na komunikačné ciele v krajine (s. 5). Funkčná distribúcia má vzťah k sféram komunikovania. Podľa šírky využívania sa rozlišujú jazyky medzietnické, regionálne a miestne; vo zvláštnych funkciách k nim pristupujú ešte profesijné a kultové jazyky.

Prirodzene, o jazykovej situácii možno hovoriť aj v krajinách monolingválnych, hlavne preto, že i tu koexistujú normované jazyky a nenormované jazykové útvary. V jazykovo komplikovaných krajinách sa rozlišuje v publikácii niekoľko prípadov, podľa toho, ktorý jazyk sa používa v medzietnickom styku — či je to jazyk niektorého domáceho etnika, či ide o väčšinové alebo o menšinové etnikum, alebo či sa používa na najvyššej úrovni jazyk bývalej koloniálnej mocnosti. Dôležité je, že sa rozlišuje jazyková a etnolingvistická situácia (s. 9). Medzi týmito dvoma situáciami je istý rozdiel, pretože do jazykovej situácie patria všetky jazyky používané v krajine, kým do etnolingvistickej situácie len jazyky etnik žijúcich v tejto krajine.

Hoci je prístup autorov knihy k jazykovej situácii synchronický, nemožno ho pokladať za statický. Zvláštna pozornosť sa venuje faktorom, ktoré túto situáciu udržiavajú v pohybe a menia ju: sú to konsolidačné a asimilačné procesy. Pozoruhodné je zistenie, že v mnohonárodných krajinách konsolidácia obyčajne nepostihuje celé územie štátu, ale má skôr ohniskový charakter (s. 11). V pozadí

týchto zmien stoja najmä ekonomické faktory, ktoré vyvolávajú zvýšenú vnútornú migráciu a urbanizáciu. Vyskytujú sa však aj jazyky, ktoré sa šíria s **vnou** ideologického charakteru (napr. arabčina a urdu sú jazyky islamu). **Tieto** a ďalšie faktory podrobnejšie rozoberá napr. V. A. Černyšev a iní prispievatelia v kolektívnej monografii *Problemy izučeniija jazykovej situaciji i jazykovej vopros v stranach Aziji* (1970).

Nástrojom cieľavedomého ovplyvňovania jazykovej situácie je jazyková politika. V chápaní autorov publikácie *Zarubežnyj Vostok* (1986, s. 12) jazyková politika označuje sústavu opatrení zameraných na zmenu alebo stabilizáciu používaných lingvistických noriem, na normalizáciu spisovných jazykov, obohatovanie ich slovnej zásoby a terminológie.

Prvý problém, ktorý museli riešiť mnohé ázijské a africké krajiny bezprostredne po získaní politickej nezávislosti, bol výber jazyka s medzietnickou, celoštátnou pôsobnosťou. Pochopiteľne, že tento problém museli riešiť ústredné štátne orgány, ktoré brali do úvahy politické, národnostné a ideologické činitele, nehovoriac o ekonomických. Voľba európskeho jazyka prinášala so sebou komplikácie z hľadiska požiadavky demokratizácie, t.j. prístupnosti jazyka širokým vrstvám obyvateľstva, kým voľba domáceho jazyka stavala zasa lingvistov pred úlohu jeho urýchlenej modernizácie, najmä v oblasti slovnej zásoby, ale zväčša aj v písme a gramatike (syntaxi), ako aj pred úlohu internacionalizácie (predovšetkým v terminológii). Reakciou na internacionalizáciu bol vo viacerých prípadoch purizmus (napr. v arabskom svete, v Indii, Pakistane a Turecku); v iných prípadoch sa zasa cudzie prvky preberali takmer bez zábran (Filipíny, Indonézia, sčasti Japonsko).

Tieto protichodné tendencie súvisia s nevykryštalizovanosťou a pohyblivosťou jazykovej situácie v ázijských a afrických krajinách; prudké, ďalekosiahle zmeny si vyžadujú premyslenú a citlivú politiku v oblasti jazyka. Tie krajiny, ktoré sa rozhodli pre voľbu domáceho jazyka do medzietnickej funkcie, dostali sa zákonite do situácie, v ktorej musia urýchlene riešiť problém adekvátnosti tohto jazyka jeho novým, širším spoločenským funkciám. Ide tu v prvom rade o rozvoj slovnej zásoby, no nerozvitosť niektorých vrstiev lexiky nebola jediným nedostatkom, ktorý potreboval nápravu. Mnohé domáce jazyky prešli pred dosiahnutím politickej nezávislosti v najlepšom prípade iba živelnou štandardizáciou. Prejavovalo sa to najmä vysokým stupňom variantnosti v gramatickej i lexikálnej rovine, a to viac-menej nepodloženej funkčnou alebo štylistickou špecializáciou. K tomu sa na druhej strane pripájala nedostatočná diferencovanosť jazykových prostriedkov, predovšetkým syntaktických (na rovine súvetí).

Všetky tieto problémy sa v koncentrovanej podobe prejavili v areáli Juhovýchodnej Ázie, nesmierne komplikovanom etnicky, kultúrne i jazykovo. Presvedčivo sa to konštatuje v publikácii *Etničeskije processy v stranach Jugo-vostočnoj Aziji* (1974). Autori zhrnajúcej kapitoly N. N. Čeboksarov a J. V. Česnov

posudzujú etnické procesy v Juhovýchodnej Ázii ako závislé od utvárania kapitalistických výrobných vzťahov a v spojitosti so zásahmi koloniálnych mocností, ktoré skomplikovali tamjšie národnostné procesy (s. 290). Ide o to, že európske koloniálne výboje rušivo zasiahli do prirodzených procesov sociálno-ekonomického i etnického charakteru. Spomínaní autori definujú etnolingvistické spoločenstvo ako zoskupenie blízkych národov, ktoré nemajú vždy vyhranené etnické povedomie (s. 301). Za zvláštnosť súčasnej Juhovýchodnej Ázie pokladajú viacstupňovosť, hierarchizáciu etnického povedomia. Na rozdiel od etnického spoločenstva národ sa vyznačuje rozvinutejšími vnútornými ekonomickými vzťahmi a v národe mizne navyše viacstupňovosť etnického povedomia, typická pre obdobie feudalizmu.

Jazyk, resp. jazyky v krajinách Juhovýchodnej Ázie sa však môžu stať i faktorom integrácie, pokiaľ vlády týchto krajín uskutočňujú dobrú jazykovú politiku. V tomto zmysle hodnotí jazykovú problematiku J. A. Kondraškinová (1986 b, s. 44—46), ktorá upozorňuje, že v Oriente silnejú rozličné cieľavedome podporované zjednocovacie procesy — ekonomické, politické i kultúrno-ideologické; týmto integračným snahám sa tu pripisuje veľký význam. V niektorých prípadoch jazyk môže byť aj katalyzátorom medzištátnej integrácie, ako napr. v prípade Indonézie a Malajzie.

Princípy analýzy jazykovej situácie a jazykovej politiky vypracované v sovietskej jazykovede J. A. Kondraškinová aplikuje podrobnejšie na Indonéziu vo svojej novej knihe *Indonezija. Jazykovaja situacija i jazykovaja politika* (1986 a). Autorka chápe jazykovú situáciu nie ako lubovoľný, ale istým spôsobom organizovaný súhrn jazykov, takže jazyky, ktoré doňho patria, sú pospájané rozličnými vzťahmi a môžu navzájom na seba vplývať. V tomto chápaní je jazyková situácia dynamický jav, meniaci sa pod tlakom objektívnych a subjektívnych faktorov. Objektívne faktory sa líšia podľa toho, či sú lingvistickej, kultúrno-historickej, demografickej, geografickej, economickej, sociálno-historickej alebo inej povahy. Ako subjektívne sa tu hodnotia sociologické faktory (povedomie) a politické (t. j. jazyková politika).

Tieto faktory nemôže ignorovať ani jazyková politika, t. j. súhrn opatrení, ktoré podniká štát, strana, trieda alebo isté spoločenské zoskupenie za účelom zmeny, resp. zachovania existujúcej funkčnej distribúcie jazykov (alebo ich podsystémov), pri zavádzaní alebo zachovávaní istých lingvistických, presnejšie jazykových noriem. J. A. Kondraškinová hodnotí osobitne jazykovú politiku v Indonézii pred rokom 1945 a po získaní nezávislosti. V prvom období na jazykovú politiku rozhodujúcim spôsobom vplývali Holanďania a za okupácie Japonci; zo strany Indonézianov možno hovoriť len o prvých pokusoch, keď indonézska mládež r. 1928 vyhlásila indonéžštinu za jazyk národnej jednoty a symbol národnooslobodzovacieho hnutia. V období krátko po získaní samostatnosti sa jazyková politika koncentrovala na praktické potreby, ako napr. na

vypracúvanie školských gramatík a slovníkov, na kodifikáciu **gramatických** noriem a na rozvoj terminológie. Vo vzťahu k regionálnym jazykom **ústredná** vláda viedla centralistickú politiku a národné špecifiká jednotlivých oblastí sa ignorovali. Napriek tomu však **regionálne jazyky** zostali neodmysliteľnou súčasťou každodenného života krajiny, a to nielen jávčina, ale i sundčina, balijčina a dokonca i jazyky malých etnických zoskupení.

Pokiaľ ide o samotnú indonézštinu, hlavnou úlohou sa stáva **jej normalizácia** v oblasti gramatiky, slovnej zásoby a čiastočne i pravopisu. Existujúce gramatiky podávajú len obraz o štruktúre jazyka, ale nie o využívaní jeho prostriedkov. Prírodzene, štandardizáciu komplikuje heterogénnosť jazykovej situácie a interferencia, pretože pre väčšinu Indonézčanov indonézština je a ešte dlho bude iba druhým jazykom. J. A. Kondraškinová konštatuje, že za posledných 15–20 rokov sa v Indonézii začala rýchlo šíriť angličtina (s. 137). Zdá sa však, že vplyv a pozície anglického jazyka **preceňuje**, a to napriek všetkej prestíži, ktorej sa angličtina teší v kruhoch vzdelancov a v podnikaní. Dokonca sa už podnikajú prvé opatrenia na to, aby vplyv angličtiny nenarušoval prirodzený vývin indonézštiny. Šírenie indonézštiny zostáva, pochopiteľne, hlavným cieľom jazykovej politiky vlády a s tým logicky súvisí i potreba ďalšej normalizácie **tohto jazyka** v oblasti gramatiky i slovnej zásoby. Súčasťou tejto vládnej politiky **bude akiste** — hoci to autorka v závere nespomína — snaha ešte viac zblížiť indonézštinu s malajčinou, predovšetkým na poli gramatiky a slovnej zásoby.

Analýza jazykovej situácie a jazykovej politiky v prácach sovietskych sociolingvistov významne rozširuje predmet súčasnej jazykovedy o aktuálnu spoločenskú problematiku.

*Literárnovedný ústav SAV
Bratislava, Konventná 13*

Bibliografia

- BELODED, I. K.: Konstitucija SSSR i jazyk. (Sociolingvističeskij aspekt.) Voprosy jazykoznanija, 1978, č. 5, s. 3–13.
DEŠERIJEV, J. D.: *Socialnaja lingvistika*. Moskva, Nauka 1977. 382 s.
DEŠERIJEV, I. K.: Jazykovye problemy mnogonacionalnogo sovetского obščestva. Voprosy jazykoznanija, 1982, č. 6, s. 14–27.
Etničeskije processy v stranach Jugo-vostočnoj Aziji. Red. A. M. Rešetov — N. N. Čeboksarov — J. V. Česnov. Moskva, Nauka 1974. 320 s.
ISAJEV, M. I.: Rešenije nacionalno-jazykovych problem v sovetSKUju epochu. Voprosy jazykoznanija, 1977, č. 6, s. 3–12.
IVANOV, V. V.: Russkij jazyk v žizni narodov i jazykov Sovetskogo sojuza. Voprosy jazykoznanija, 1978, č. 3, s. 3–9.
KONDRÁŠKINA, J. A.: Indonezija. Jazykovaja situacija i jazykovaja politika. Moskva, Nauka 1986 (a). 154 s.
KONDRÁŠKINA, J. A.: Jazyk kak faktor integracii v stranach zarubežnogo Vostoka. Narody Aziji i Afriki, 1986 (b), č. 4, s. 44–53.

Problemy izučenija jazykovoј situaciji i jazykovoј vopros v stranach Aziji i severnoj Afriki. Red. L. B. Nikofskij. Moskva, Nauka 1970. 236 s.

TUMANAN, E. G.: Jazyk kak sistema sociolingvističeskich sistem. Moskva, Nauka 1985. 248 s. Zarubežnyj Vostok. Jazykovaja situacija i jazykovaja politika. Red. L. B. Nikofskij — V. M. Solncev. Moskva, Nauka 1986. 420 s.

ŽURAVLOV, K. K.: Vnešnje i vnutrennje faktory jazykovoј evoluciji. Moskva, Nauka 1982. 328 s.

К ВОПРОСУ О ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ И ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКЕ

Резюме

Изучение языковой ситуации и языковой политики относится к важнейшим проблемам современной лингвистики. В сфере языковой ситуации и языковой политики приобрели значительный опыт советские лингвисты. Статья посвящена проблемам языковой ситуации и политики в странах Азии и Африки с точки зрения советской социолингвистики.

ON SOME ASPECTS OF LANGUAGE SITUATION AND LANGUAGE POLICY

Summary

Language situation and language policy range among pivotal research problems of modern linguistics. Their investigation is of vital importance especially for the countries of Asia and Africa. This paper concentrates upon the problems of language situation and language policy as discussed in the works of Soviet sociolinguists.

VÝSLEDKY A PERSPEKTÍVY SLOVENSKEJ JAZYKOVEDNEJ RUSISTIKY

ELLA SEKANINOVÁ

Dosiahnuté výsledky

Slovenská jazykovedná rusistika sa od svojho začiatku a najmä po r. 1945, keď nastali priaznivé podmienky pre jej rozvoj, orientovala na konfrontačné štúdium ruštiny a slovenčiny. Prvé konfrontačné rusko-slovenské práce sa zameriavali na potreby našej spoločnosti po r. 1945, a to na vyučovanie a štúdium ruského jazyka a na prekladateľskú problematiku. Takéto didaktické a prekladateľské ciele vyvolali potrebu učebníc a gramatík ruštiny, konverzačných príručiek, ako aj rusko-slovenských a slovensko-ruských slovníkov. Neskôr sa vychádzalo z potrieb vedeckého výskumu, keď sa na materiálovom podklade konfrontovali jednotlivé jazykové roviny ruštiny a slovenčiny, aby sa poukázalo na zhody a odlišnosti týchto geneticky príbuzných jazykov. Výsledky týchto výskumov sa v mnohých rovinách dovedli do náležitých teoretických zovšeobecnení.

V prvej etape sa v súlade s potrebami a požiadavkami verejnosti vypracúvali učebnice ruštiny pre všetky typy škôl, gramatiky ruského jazyka pre školy aj pre dospelých a rozličné konverzačné príručky. Závažnú úlohu zohral Slovenský ústredný výbor ZČSSP, starostlivosťou ktorého sa usmerňovalo vyučovanie ruštiny dospelých v rámci krúžkov EKR a cez časopis *Ludové kurzy ruštiny*, neskôr *Ruštínár* ako časopis pre propagáciu, školské a mimoškolské vyučovanie ruského jazyka a literatúry a pre poznávanie reálií ZSSR. Do práce na poli šírenia ruského jazyka sa zapájali učitelia, pracovníci fakúlt ruského jazyka a literatúry vysokých škôl a pracovníci oddelenia ruského jazyka, ktoré vzniklo už r. 1950 v rámci Jazykovedného ústavu vtedajšej Slovenskej akadémie vied a umení.

V tomto oddelení, ktoré sa po istých organizačných zmenách ustálilo ako oddelenie slovanských jazykov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, sa rozvíjala najmä rusko-slovenská lexikografia. Vzniklo tu 10 slovníkov pre potreby praxe a školy: *Príručný slovník rusko-slovenský* (1952), stredný *Rusko-slovenský slovník* (1960), školský *Rusko-slovenský slovník* (1964), školský *Slovensko-ruský slovník* (1964), *Karmannyj russko-slovackij slovař* (Moskva 1965), vreckový *Rusko-slovenský a slovensko-ruský slovník* (1966), *Karmannyj russko-slovackij a slovacko-russkij slovař* (Moskva 1971), stredný *Slovensko-ruský slovník* (1976), ilustrovaný *Základný rusko-slovenský slovník* (Bratislava —

Moskva 1984), stredný *Rusko-slovenský slovník* (Bratislava — Moskva, v tlači).

Základ slovenskej dvojazyčnej lexikografie položili dvojväzkový *Prekladový slovensko-ruský slovník* (1950, 1958) a päťväzkový *Veľký rusko-slovenský slovník* (1950—1970). Tieto lexikografické diela, konfrontujúce slovnú zásobu ruštiny a slovenčiny, sú budované na teoreticky zdôvodnenom princípe určovania **prekladových ekvivalentov** lexikálnych jednotiek a slovných spojení rôzneho **typu** východiskového jazyka v cieľovom jazyku. Veľký rusko-slovenský slovník **I—V** vzbudil záujem rusistickej a slavistickej verejnosti doma i v zahraničí ako dielo, ktoré má veľký význam z hľadiska odborného, politického a kultúrno-spoločenského. V súčasnosti sa v oddelení slovanských jazykov JÚLŠ SAV pracuje na *Veľkom slovensko-ruskom slovníku*, ktorý sa plánuje ako šesťväzkový. Prvý zväzok vyšiel r. 1979, druhý r. 1982 a tretí r. 1986. Práce na Veľkom slovensko-ruskom slovníku prebiehajú v priamej spolupráci s vydavateľstvom Ruský jazyk a Ústavom slavistiky a balkanistiky AV ZSSR v Moskve.

Lexikografická **prax sa zákonite** spájala s lexikografickou teóriou. Dosiahnuté výsledky sa prezentovali najmä na lexikografických konferenciách. Prvá celoštátna lexikografická konferencia sa konala r. 1952 v Bratislave. Referáty, ktoré tam **odzneli**, i dosiahnuté výsledky sú uverejnené v *Lexikografickom zborníku* (1953). Riešili sa tam základné lexikografické i lexikologické otázky. Dôrazne sa podčiarkla skutočnosť, že dvojazyčné slovníky majú v rámci lexikografie osobitné postavenie. Celoštátna lexikografická porada sa konala r. 1959 v Piešťanoch. Materiály z tejto porady vyšli taktiež v *Lexikografickom zborníku* (1961). Odzneli tu referáty opreté o praktické **skúsenosti** z práce na stredných, **malých** a terminologických slovníkoch. Roku 1970 sa konala lexikologicko-lexikografická konferencia s medzinárodnou účasťou v Smoleniciach. Riešená problematika bola zhrnutá do troch tematických okruhov: 1. Lexika ako systém; 2. Dvojazyčný slovník ako konfrontácia dvoch lexikálnych sústav; 3. Lexikálna jednotka v lexikografickom spracovaní. Konferencia bola zakľúčením prác na Veľkom rusko-slovenskom slovníku. Pracovníci oddelenia slovanských jazykov tu vystúpili ako jednotná škola, vo svojich referátoch a príspevkoch podali zovšeobecňujúce poznatky, vychádzajúce z dlhoročnej lexikografickej **praxe** a teoreticky zdôvodnených princípov. Výsledkom konferencie je zborník *Slovo a slovník* (1973). V tom istom roku vyšiel aj ďalší zborník oddelenia, a to *Štúdie z porovnávacej gramatiky a lexikológie* (1973), venovaný VII. medzinárodnému kongresu slavistov vo Varšave.

Lexikologické i lexikografické otázky sa riešili stále na vyššej teoretickej úrovni a vznikali stále dôkladnejšie spracované lexikografické diela. Aktuálna problematika sa riešila aj na zasadaniach Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Roku 1973 bolo **zasadnutie** tejto komisie v Smoleniciach, r. 1976 vo Varne, r. 1979 v Libliciach, r. 1985 v Moskve. Na všetkých týchto zasadnutiach sa aktívne zúčastnili aj slovenskí rusisti.

Roku 1983 sa uskutočnila v Smoleniciach vedecká konferencia o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny, na ktorej sa predstavili všetky lexikografické diela, spracúvané v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, medzi nimi aj Veľký slovensko-ruský slovník. Materiály z tejto konferencie vyšli v zborníku *Obsah a forma v slovnej zásobe* (1984).

Konfrontačný lexikologický výskum sa rozvíja v JÚEŠ SAV v rámci úlohy Lexikologický výskum rusko-slovenský. Práce, ktoré tu vznikli, sa zameriavajú na lexikológiu, lexikálnu sémantiku a frazeológiu. Z okruhu tvorenia slov sa venovala veľká pozornosť otázkam predponového tvorenia slovies (súborné spracovanie je v monografii *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine*, 1980), problematike zložených adjektív označujúcich kvantitu, lexikálno-sémantickým poliam a skupinám slovies označujúcich fyzické a psychické pocity, univerbizácii a multiverbizácii, metodológii konfrontácie sémantických polí (napr. slovies **pohybu**) a mnohým iným otázkam. Pozoruhodné výsledky sa dosiahli v oblasti charakteristiky a klasifikácie slovných spojení od voľných a typických k ustáleným, a to lexikalizovaným a frazeologizovaným slovným spojeniam, skúmali sa typy ustálených prirovnaní a adverbialných frazém.

Všetky otázky sa rozpracúvali teoreticky, no so zacielením na lexikografickú prax. Vypracovala sa aj klasifikácia ekvivalentov slovenských a ruských lexém a frazém z hľadiska symetrickej, asymetrickej a symetricko-asymetrickej ekvivalencie. (Dosiahnuté výsledky v tejto oblasti sú uverejnené v časopisoch *Slavica Slovaca*, *Československá rusistika*, v zborníkoch *Slovo a slovník*, *Obsah a forma v slovnej zásobe* a v úvode k 2. zväzku Veľkého slovensko-ruského slovníka.)

Jazykovedná vedeckovýskumná činnosť pracovníkov rusistických katedrií sa zameriava na rôzne výskumné oblasti. Na Katedre ruského jazyka a literatúry FF UK v Bratislave sa dosiahli významné výsledky v oblasti konfrontačnej gramatiky (v ruštine vyšla dvojdielna práca *Gramatická stavba ruského jazyka v porovnaní so slovenskou*, 1954; 1960), v oblasti lexikálno-syntaktického vyjadrovania modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine (*Modálnosť*, 1956), konfrontačnej syntaxe (po rusky písaná *Ruská syntax v porovnaní so slovenskou*, 1966; prepracované vydanie *Syntax ruského jazyka v porovnaní so slovenskou*, 1970).

Vypracovali sa mnohé vysokoškolské učebnice fonetiky (*Fonetika spisovnej ruštiny*, 1947; *Fonetika spisovnej ruštiny s cvičeniami*, 1962); formálnej morfológie (*Paradigmatika spisovnej ruštiny*, 1964) a morfológie (*Morfológia spisovnej ruštiny*, v tlači). V poslednom období vyšli viaceré práce praktického dosahu, napr. *Príručná gramatika ruského jazyka pre stredné školy* (1974, 2. vyd. 1975, 3. vyd. 1977), *Krátka gramatika ruského jazyka* (1976), *Syntax ruštiny v porovnaní so slovenčinou* (1979). Skúmali sa aj staré ruské texty, dejiny slovensko-ruských jazykových vzťahov a ruština a jej vzťahy k iným jazykom z aspektu

diachrónie. Na šírku záujmov rusistov na Filozofickej fakulte UK poukazuje **tematika zborníkov**, ako sú Zborník Katedry ruského jazyka a literatúry FF UK k 30. výročiu vzniku katedry (1977) a Zborník Filozofickej fakulty UK, Philologica XXXII (1983).

Rusistický výskum prebiehal a prebieha aj na ostatných fakultách, tak na **Pedagogickej fakulte** v Nitre, Banskej Bystrici, Trnave (do reorganizácie), v Prešove, ako aj na Katedre ruského jazyka a literatúry FF UPJŠ v Prešove a Katedre jazykov UPJŠ v Košiciach. Najmä Pedagogická fakulta v Nitre sa stáva po r. 1970 významným strediskom a organizátorom rusistického výskumu. **Výsledky** sa dosiahli v oblasti skúmania slovensko-ruských jazykových kontaktov (vyšla monografia *Kapitoly zo slovensko-ruských jazykových kontaktov*, 1982), v oblasti tvorenia slov (*Dejové substantíva v slovenčine a ruštine*, 1978), **lexikológie** a **metodiky** vyučovania ruštiny, publikované v časopisoch a zborníkoch (*Lingvistické a metodické štúdie k vyučovaniu ruského jazyka*, 1978) a i.

Rusko-slovenský konfrontačný výskum sa rozvíja aj na jazykových katedrách vysokých škôl nefilologického smeru, kde sa vypracovali viaceré odborné slovníky a práce z oblasti rusko-slovenskej terminológie daného odboru: *Rusko-slovenský technický slovník* (1956), *Velký rusko-slovenský lékařský slovník* (1959), *Rusko-slovenský ekonomický slovník* (1972), *Rusko-slovenský pôdohospodársky slovník* (1980), *Rusko-slovenský a slovensko-ruský technický slovník* (Moskva — Bratislava 1984). Sem možno priradiť aj prácu *Skratky a skratkové slová v ruštine a slovenčine* (1975).

Pri rozvoji slovenskej rusistiky zohral významnú úlohu slavistický časopis *Slavica Slovaca*, v ktorom sa uverejňujú aj rusko-slovenské teoretické i materiálne konfrontačné štúdie. Odborné články s metodickým a didaktickým zameraním sa uverejňujú aj v celoštátnych časopisoch *Československá rusistika* a *Ruský jazyk*. Časopis *Ruštínár* je zameraný predovšetkým na pomoc školskému a mimoškolskému vyučovaniu ruského jazyka a na propagáciu ruštiny na Slovensku.

Výsledky slovenskej jazykovednej rusistiky, uvedené viac-menej orientačne, ukazujú, že po r. 1945 vyrástla u nás generácia rusistov schopná zvládnuť náročné úlohy, ktoré na ňu kladú potreby spoločnosti doma i požiadavky v medzinárodných súvislostiach. Dôkazom toho je aj aktívna účasť reprezentantov slovenských rusistov na kongresoch Medzinárodnej asociácie učiteľov ruského jazyka a literatúry (MAPRJAL) r. 1973 vo Varne, r. 1976 vo Varšave, r. 1979 v Berlíne, r. 1982 v Prahe, r. 1985 v Budapešti, ako aj na medzinárodných kongresoch slavistov a konferenciách Československej asociácie rusistov (ČSAR) a Asociácie rusistov SSR (ARS).

Roku 1979 bola založená v Bratislave pobočka Inštitútu ruského jazyka A. S. Puškina, ktorej pracovníci veľmi účinne pomáhajú riešiť najmä metodické otázky vyučovania ruského jazyka.

Perspektívy vývinu

Slovenská jazykovedná rusistika je začlenená do úloh štátneho plánu základného výskumu na 8. päťročnicu, a to do rámca hlavnej úlohy *Jazyk ako historicko-spoločenský jav, ako prostriedok komunikácie a jeho úloha pri formovaní spoločenského vedomia v socialistickej spoločnosti*. Riešiteľským pracoviskom je Jazykovedný ústav L. Štúra SAV a spoluriešiteľskými organizáciami sú Filozofická fakulta UK Bratislava, Pedagogická fakulta Nitra a Univerzita Pavla Jozefa Šafárika Košice. Plánované témy pracovných kolektívov týchto inštitúcií sa sústreďujú v rámci jednotlivých disciplín v takomto poradí: slovensko-ruská lexikografia, konfrontačná rusko-slovenská lexikológia a frazeológia, gramatika a fonetika, lingvistika prekladu a metodika vyučovania ruštiny.

Teória a prax dvojazyčnej rusko-slovenskej a slovensko-ruskej lexikografie sa rozvíja a podľa plánov sa má aj naďalej rozvíjať najmä v oddelení slovenských jazykov Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, kde sa intenzívne pracuje na Veľkom slovensko-ruskom slovníku. Vyjdením tretieho zväzku (P—Q) sa zavřila prvá polovica diela a podľa plánovaných trojročných intervalov medzi jednotlivými zväzkami sa má štvrtý zväzok odovzdať do tlače r. 1988, piaty r. 1991 a šiesty aj s dodatkami r. 1994. Dokončí sa tým spracovanie slovenskej lexiky z hľadiska jej konfrontácie s ruskou lexikou ekvivalenčnou metódou. Utvorí sa tak aj základ pre veľké slovensko-inojazyčné lexikografické diela informatívneho typu.

Perspektívne sa plánuje nové prepracované a doplnené vydanie *Veľkého rusko-slovenského slovníka I—V*. Toto dielo, ktoré má veľký význam pre slovenskú rusistiku, už dávno nie je na knižnom trhu a rusisti, najmä prekladatelia, volajú po jeho novom vydaní. Od spracovania prvého zväzku tohto slovníka uplynulo už 30 rokov, a to 30 rokov veľmi závažných z hľadiska rozšírenia slovnej zásoby ruštiny ako svetového jazyka v dôsledku rozšírenia politickej pôsobnosti, vedeckého a technického rozvoja Sovietskeho zväzu.

Súbežne s praxou rusko-slovenskej lexikografie sa bude stále zdokonaľovať teória dvojazyčnej lexikografie, ktorá tvorí východisko aj základ lexikografickej práce. Pri dvojazyčnej lexikografii ide o porovnávanie čiže konfrontovanie lexikálnych sústav dvoch jazykov na základe porovnávania významov lexém ako základných jednotiek lexikálnych sústav.

Pri konfrontačnom skúmaní lexikálnych jednotiek, ktoré sú súčasťou väčších lexikálno-sémantických celkov, sa aplikuje ekvivalenčná metóda výskumu pri zisťovaní vzájomného pomeru a prekryvania obsahových a formových zložiek týchto jednotiek a ich ekvivalentov v inom jazyku. Zoskupovanie sémantických príznakov v rámci semém a ich realizácia v podobe zhodných alebo nezhdných lexém sa deje nezávisle od vzťahu k mimojazykovej skutočnosti. Rovnaké sémantické príznaky sú pre pomenovanie v jednom jazyku príznačné a pre pomenovanie v inom jazyku sú indiferentné, z čoho vyplýva, že organizácia

obsahovej a formovej zložky je v rozličných jazykoch rozličná. Postihnúť a vyjadriť tieto skutočnosti v konkrétnych prípadoch je úlohou dvojjazyčného lexikografického diela. Deje sa tak ekvivalentáciou slov a slovných spojení východiskového jazyka v cieľovom jazyku.

Pri určovaní ekvivalentných výrazov v oboch jazykoch treba poukázať na ich sémantickú a syntaktickú spätosť uvedením exemplifikácií a vymedziť okruh pôsobnosti ekvivalentných jednotiek lexikografickou sémantizáciou. Tieto postupy sa uplatňujú už v rámci spracovania slovníkového hesla prijatou lexikografickou technikou. Pri lexikografickom ekvivalenčnom zobrazení lexiky dvoch jazykov má veľmi závažnú úlohu podanie jej štylistického rozvrstvenia vo východiskovom jazyku a aj štylisticky adekvátneho ekvivalentu v cieľovom jazyku. Ide o rozvrstvenie na diachronickej aj synchronickej osi.

Naznačené teoretické východiská s praktickou aplikáciou na rusko-slovenskom a slovensko-ruskom materiáli majú tvoriť obsah plánovanej publikácie *Teória a prax dvojjazyčnej lexikografie*, v ktorej sa odzrkadlí dlhoročná skúsenosť a poznatky slovenských rusistov lexikografov. Bude to zavŕšenie veľkých lexikografických projektov a súčasne podklad a inšpirácia pre ďalšie práce tohto druhu.

Výskum v oblasti konfrontačnej rusko-slovenskej lexikológie sa plánuje v oddelení slovanských jazykov JÚEŠ SAV, čiastočne na Katedre ruského jazyka a literatúry FF UK v Bratislave. Doteraz sa spracúvali jednotlivé oblasti podľa individuálneho záujmu autorov, resp. autorských tímov. Perspektívne sa plánuje vypracovanie súbornej *Rusko-slovenskej lexikológie*, v ktorej sa z konfrontačného rusko-slovenského aspektu osvetlí takáto problematika: 1) Lexikológia v rámci jazykovedy (predmet výskumu, vzťah k iným vedným disciplinám, súvislosti so sociolingvistikou); 2) Konfrontačná lexikológia v rámci konfrontačnej jazykovedy (konfrontačné a ekvivalenčné metódy skúmania lexiky dvoch jazykov); 3) Základné otázky lexikológie slovo — forma slova, slovo a morféma, slovo a slovné spojenie, slovo a veta; problematika jazykového znaku, vzťahy jazykových znakov v komunikácii; lexikálny význam — význam a pojem konotácia, štruktúra a analýza lexikálneho významu, druhy sémantických analýz, metódy opisu lexikálneho významu; význam a jazyková nominácia — jazyková nominácia a skutočnosť z hľadiska konfrontácie, onomaziológia a semaziológia; vzťahy medzi formou a významom slova — monosémia a polysémia, lexikálno-sémantické varianty, metafora, metonymia, homonymia, synonymia; slovo v texte — text a kontext, lexikálno-sémantická spätosť, monosémizácia v kontexte, aktualizácia významu v kontexte; 4) Systémové vzťahy v slovnej zásobe (systémový charakter slovnej zásoby, synonymické skupiny slovnej zásoby, antonymické skupiny slovnej zásoby, lexikálno-sémantické polia, skupiny a rady, denotatívne skupiny slovnej zásoby, situačno-

-kontextové skupiny slovnej zásoby). Samostatný oddiel má ďalej tvoriť konfrontácia postupov tvorenia slov v ruštine a slovenčine.

Osobitnú problematiku tvorí konfrontácia v oblasti frazeológie. Otázky frazeológie sa stávajú čoraz viac predmetom sústredeného výskumu. Doteraz sa sústavne skúmali a skúmajú v oddelení slovanských jazykov JÚLŠ SAV. Rusko-slovenská frazeológia je spracovaná v rámci každého hesla vo Veľkom slovensko-ruskom slovníku. V súčasnosti sa v tomto oddelení spracúva stredný *Rusko-slovenský frazeologický slovník*, po ktorom bude nasledovať stredný *Slovensko-ruský frazeologický slovník* a v ďalšej perspektíve sa plánuje *Veľký rusko-slovenský a slovensko-ruský frazeologický slovník*.

Otázky konfrontačnej frazeológie tvoria náplň plánov rusistov na Pedagogickej fakulte v Nitre, ako aj na Katedre jazykov UPJŠ v Košiciach. V Nitre sa pripravuje rusko-slovenský frazeologický slovník pre školské ciele, v Košiciach sa spracúvajú témy ako konfrontácia ruskej a slovenskej frazeológie, lexikografická a prekladateľská prax, konfrontácia ruskej a slovenskej frazeológie v prekladoch a iné.

Konfrontačná rusko-slovenská gramatika a fonetika sa skúma najmä na Katedre ruského jazyka a literatúry FF UK v Bratislave v rámci široko koncipovanej témy *Gramatická, lexikálna a zvuková stránka ruštiny v porovnaní so slovenčinou*, ktorá zahŕňa tieto individuálne témy: lexikálno-syntaktická stránka ruštiny a slovenčiny; kategória slovesného rodu a slovesno-rodové významy vetných konštrukcií v ruštine a slovenčine; časové vzťahy v súvetí; dvojčlenná veta v ruštine a slovenčine; paradigmatický systém spisovnej ruštiny a slovenčiny; lingvistický aspekt fonetiky; javy fonologickej neutralizácie v ruštine a slovenčine a iné. Pozornosť sa začína venovať aj konfrontačnej štylistike (porovnávací analýza funkčných štýlov ruštiny a slovenčiny, lexikálno-syntaktická problematika náučného štýlu).

Štúdium prekladateľskej problematiky sa plánuje najmä na Katedre jazykov UPJŠ v Košiciach v rámci témy Problémy lingvistiky prekladu z ruštiny do slovenčiny a konfrontačný opis oboch jazykov, čiastočne na Filozofickej fakulte UK (problematika frazeologizmov v ruštine z hľadiska teórie prekladu.) Zdokonaľovanie metodiky vyučovania ruštiny je obsahom plánov katedier jazykov na vysokých školách (jazykovo-didaktické a ideovovýchovné otázky).

Konfrontačný výskum slovensko-ruský a rusko-slovenský má nielen odborný a praktický význam, ale aj veľký spoločenský a politický dosah. Pri výskume lexiky porovnávaných jazykov sa najviac prejavuje priama súvislosť jazyka a spoločenských javov. V tejto oblasti sú vzájomné korelácie najviac preukazné a pomerne dostupné priamemu pozorovaniu a skúmaniu; to si vyžaduje začať aj u nás sociolingvistický výskum. Výskum lexikológie a sémantiky v súvislosti s potrebami sociolingvistiky treba napojiť v medziodborovej spolupráci najmä na sociológiu a psychológiu a zamerať na potreby spoločnosti. Metodológiu

výskumu konfrontačnej rusko-slovenskej jazykovedy treba zacieliť na požiadavky marxistickej jazykovedy pri sústavnom štúdiu s ňou súvisiacich otázok filozofie, logiky a materialistickej dialektiky.

*Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

РЕЗУЛЬТАТЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СЛОВАЦКОЙ ЯЗЫКОВЕДЧЕСКОЙ РУСИСТИКИ

Резюме

В статье даётся анализ ситуации в области словацкой языковедческой русистики, а именно с точки зрения достигнутых результатов, главным образом, после 1945-го года, когда возникли благоприятные условия для её развития, и с точки зрения перспектив её дальнейшего развития.

В рамках Словацкой академии наук развилась, главным образом, сопоставительная русско-словацкая лексикология и лексикография, создано много русско-словацких и словацко-русских словарей, самый важный из них пятитомный *Большой русско-словацкий словарь* (1960—1970).

Научно-исследовательская работа сотрудников кафедр русского языка и литературы ориентировалась на разные области, значительные результаты были достигнуты в области сопоставления грамматического строя русского и словацкого языков, синтаксиса и лексико-синтаксического выражения модальных отношений в этих языках. Исследовались также старые русские тексты, история словацко-русских языковых отношений к другим языкам с точки зрения синхронии и диахронии и другие вопросы. Было создано несколько учебников и методических пособий для высших учебных заведений.

При развитии словацкой русистики очень важную роль сыграл славистический журнал *Slavica Slovaca*. В нём печатаются, главным образом, теоретические сопоставительные статьи. Специальные статьи с методической и дидактической ориентацией печатаются в журналах *Československá rusistika* и *Ruský jazyk*, а также в журнале *Ruštínár*.

Результаты, достигнутые словацкой языковедческой русистикой, показывают, что после 1945-го года выросло поколение русистов, способное выполнять ответственные задачи, возлагаемые на неё обществом, как в масштабах страны, так и в международных масштабах.

Задачи, стоящие перед словацкой языковедческой русистикой, включены в рамки задач государственного плана фундаментального исследования на восьмью пятилетку. Ответственным за выполнение этих задач является институт языкознания им. Людовита Штура САН и в решении этих задач принимают участие также философский факультет университета им. Й. А. Коменского в Братиславе и Педагогический факультет в Нитре, а также университет им. П. Й. Шафарика в Кошице.

В отделении славянских языков института языкознания им. Людовита Штура САН развивается, прежде всего, теория и практика двуязычной лексикографии, которая должна развиваться и в дальнейшем. Ведётся интенсивная работа над шеститомным *Большим словацко-русским словарём*, третий том которого вышел в 1986 году. В перспективном плане отделения славянских языков новое переработанное издание Большого русско-словацкого словаря и создание Русско-словацкого и Словацко-русского фразеологических словарей.

Теоретические основы с практическим применением к русско-словацкому и словацко-русскому материалу будут содержанием сборника *Теория и практика двуязычной лексикографии*. Результатом исследования в области сопоставительной лексикологии будет сборник *Русско-словацкая лексикология*, в работе над которым примут участие все словацкие лексикологи. Работа над сопоставительной русско-словацкой грамматикой и фонетикой, а частично и лексикологией — в планах кафедры русского языка и литературы философского факультета университета Й. А. Коменского в Братиславе; лексикология, фразеология и методика преподавания русского языка, как и теория перевода, будут разрабатываться на кафедре русского языка и западной филологии Педагогического факультета в Нитре и на кафедре языков университета П. Й. Шафарика в Кошице, а также и на других кафедрах.

Сопоставительное русско-словацкое и словацко-русское лингвистическое исследование имеет не только теоретическое и практическое значение, но также большое общественное и политическое значение.

ROZHEADY

MODERNÁ GRAMATIKA SÚČASNEJ POĽŠTINY

SLAVO ONDREJOVIČ — JÁN BOSÁK — KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

Ako prvý diel akademickej gramatiky súčasnej poľštiny (*Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia — Morfologia — Fonologia*. Red. S. Urbańczyk. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe) vyšiel v r. 1984 syntaktický zväzok (red. Z. Topolińska). Vzápätí za ním ešte v tom istom roku nasledoval zväzok venovaný morfológickému opisu poľštiny a posledný diel gramatiky má obsiahnuť fonológický opis súčasného poľského jazyka. Už táto následnosť, v akej vychádzajú jednotlivé zväzky, hovorí mnoho o modeli opisu v poľskej akademickej gramatike (ďalej PAG), ktorý sa zásadne odlišuje od opisov bežných v európskej tradícii. Kým väčšina z nich pri vstupe zvyčajne predkladá najprv „hotové“ abstrakcie — opis najmenších prvkov (foném), od ktorých sa postupuje cez morfémy, slová a syntagmy k vetám, prípadne ešte k vyšším jednotkám, v PAG je postup opačný: opis sa začína od vety ako základnej (minimálnej) komunikačnej jednotky a z tohto východiska sa opisujú prostriedky, ktoré má poľský jazyk k dispozícii na vyjadrenie najrôznejších informácií o svete.

Podľa autorov takáto kompozícia umožňuje adekvátnejšie opísať mechanizmus fungovania jazyka. S tým, pravda, súvisí, že táto poľská skladba sa radí k dôsledne sémanticky orientovaným syntaktickým opisom. Predkladajú sa tu pravidlá hierarchizácie a jazykovej štruktúracie obsahu i mechanizmy selekcie jazykových prostriedkov. Autori PAG pritom venujú veľkú pozornosť vzťahom medzi opisom konkrétneho (poľského) jazyka a výsledkami výskumu, ktorý sa týka mechanizmu fungovania prirodzeného jazyka vôbec. Jeden z cieľov PAG, ako sa to formuluje v úvode, je totiž prispieť aj k modernizácii vyučovania poľského jazyka na vysokých a stredných školách.

Autori v úvode zdôrazňujú, že im nešlo o prípravu normatívnej gramatiky, ale ich cieľom bol opis „uzuálnej normy“ súčasnej kultúrnej poľštiny aj s jej charakteristickými odchýlkami od normy v anachronickom aj inovačnom smere. Tieto javy sa však v PAG vždy kvalifikujú — najčastejšie ako subštandardné (v našom chápaní) alebo deviantné použitia.

Keďže od vyjdenia poslednej gramatiky poľštiny (od S. Szobera) prešlo už takmer 15 rokov, prirodzenou ambíciou autorov PAG bolo zaznamenať všetky

tie zmeny, ku ktorým odvtedy v poľskom jazyku došlo, ako aj využití najnovšie poznatky a predstavy o jazyku a metódach jeho opisu. Preto sa v PAG vyskytujú aj pasáže s vysokým stupňom abstrakcie, lebo, ako sa uvádza v predslove, niekde sa autori inšpirovali viac matematikou a logikou než gramatickým myslením. Zavše však čitateľ môže mať dojem, že táto matematická a logická analýza sa týka len terminológie a spôsobu notácie významov.

Syntaktický zväzok PAG zahŕňa tri časti: 1. Skladba predikatívnych výrazov (spracoval Stanisław Karolak, s. 11—211); 2. Skladba polypredikatívnych výrazov. Náčrt problematiky (spracoval Maciej Grodziński, s. 213—299); 3. Skladba mennej skupiny (spracovala Zuzanna Topolińska, s. 301—397). Všetky tri časti sú založené na jednotnej koncepcii a predstavujú vzácné jednotný celok.

Prvá časť sa člení na dve polovice: všeobecnú a konkrétnu. Vo všeobecnej sa podáva výklad základných pojmov a princípov zvolenej syntaktickej koncepcie. S. Karolak ukazuje, že syntax každého prirodzeného jazyka pozostáva z troch zložiek: sémantickej syntaxe, štruktúrnej syntaxe a slovosledovej syntaxe. Dominantné postavenie v tejto hierarchii má sémantická syntax, ktorá zahŕňa univerzálne pravidlá formovania sémantických štruktúr spoločné pre všetky jazyky. Sémantickej syntaxi je podradená štruktúrna syntax, ktorá spočíva v budovaní formálnych štruktúr vlastných len danému konkrétnemu jazyku. Aj pravidlá slovosledovej syntaxe sa týkajú iba konkrétneho jazyka.

Základnou jednotkou sémantickej syntaxe sú tzv. elementárne vety, t. j. také samostatné informačné jednotky, ktoré nezahŕňajú fakultatívne sémantické komponenty a obsahujú len prvky, ktoré sú sémanticky elementárne, nederivované. Prostredníctvom pravidiel transformácie možno z týchto elementárnych viet odvodiť akékoľvek derivované vety. Formula elementárnej vety má (pri trojmiestnom predikáte) podobu $\sum = M \{ T, L [h(x, y, z)] \}$, kde M = modálna premenná, T, L = lokálna a časová premenná, ktoré vzťahujú vetu na istý čas a miesto, $h(x, y, z)$ = prvotná predikátovo-argumentová štruktúra. V závislosti od funkčnej perspektívy vety časť prvotnej argumentovo-predikatívnej štruktúry môže byť súčasťou tematického komponentu vety a druhá časť súčasťou rematického komponentu (ráta sa tu len s dichotomickým protikladom: témy a rémy).

Okrem tohto syntakticko-sémantického modelu vety sémantická syntax disponuje aj tzv. explikačným modelom, ktorý predstavuje reprezentáciu prvkov prvotnej predikátovo-argumentovej štruktúry na povrchovej úrovni. Veľmi podrobne a podnetne sa vykladá problematika nevyjadrovania istých argumentov, ktoré môžu byť fakultatívne alebo obligatórne. V prvom prípade ide o typ predikátu „ženatý“, ktorého sémantická štruktúra sa tu zapisuje ako $g(x, y) \rightarrow V(C_1, \emptyset_2)$, kde V a C_1 sú explikáciou príslušného predikátu a jeho prvého argumentu a \emptyset_2 nulová explikácia (fakultatívna), X môže byť ženatý aj X môže

byť ženatý s niekým. Druhý typ možno ilustrovať predikátom *mežatka* (vydatá žena), ktorého sémantická štruktúra má formulu $g(x, y) \rightarrow V(C_1, \emptyset_2)$, kde \emptyset vyjadruje zákaz zaplnenia pozície druhého argumentu (**Katarína je vydatá žena za suseda*).

Sám autor si je vedomý ťažkostí, ktoré vznikajú pri zisťovaní obligatórnosti argumentovaných pozícií. Postulovanie počtu pozícií sa opiera o dekompozíciu významu reprezentovaného daným predikátom na elementárne (ďalej už nedeľiteľné) prvky čiže sémy. Je však otázne, či pri analytickej procedúre, opierajúcej sa o dekompozíciu predikatívnych významov, možno presne určiť počet argumentových pozícií, ktoré utvára predikát. Či na základe povrchovej realizácie argumentovo-predikátovej štruktúry možno adekvátne určiť počet pozícií tak, aby na jednej strane nevypadol ani jeden argument implikovaný daným predikátom (aby sa vzali do úvahy všetky sémanticky relevantné prvky) a na druhej strane aby sa do syntakticko-sémantického modelu daného predikátu nedostali prvky, ktoré predikát neimplikuje (v danom prípade by šlo už o polypredikatívne štruktúry). Inými slovami či na základe danej empirickej procedúry možno odlíšiť monopredikatívne štruktúry od polypredikatívnych. J. Panevová (1986) upozornila, že použité kritérium nevyznieva vždy presvedčivo. Ak niektorý predpokladaný obligatórny argument nie je na povrchu realizovaný a ak veta, ktorá takto vzniká, nie je gramaticky prijateľná a/alebo sémanticky úplná, patrí tento argument k základovej argumentovo-predikátovej štruktúre, napr. *Peter upozornil Jána na hroziace nebezpečenstvo*. — *Peter upozornil Jána* (neúplné), ale *Peter pekne píše perom*. — *Peter pekne píše* (gramaticky správna a sémanticky úplná veta). Podľa autora predikát *predať* vyžaduje štyri argumenty (*Ján predal Petrovi auto za 100 000 zlotých.*), ale dôkaz, že aj suma peňazí predstavuje osobitný argument, chýba. Naopak sa dá dokázať, že „peniaze“ sa pri predikáte *predávať* (podobne aj *kupovať*) objavujú iba fakultatívne a s tým obmedzením, že sa tento komplement môže vyskytovať iba v tom prípade, ak sa bližšie špecifikuje; porov. **Ján predal auto za peniaze*. Suma peňazí nie je preto argumentom predikátu *predávať*, ale konštantnou zložkou jeho významu.

Ak sa niektorý člen (argument) vyjadruje predikatívne, pracuje sa s pojmom predikátov vyššieho rádu. Predikáty, ktoré implikujú len argumenty s predmetnou sémantikou, sa nazývajú predikátmi prvého rádu. Ak sa vyskytujú predikáty, pri ktorých má aspoň jeden argument argumentovo-predikatívnu štruktúru, hovorí sa o predikátoch druhého rádu a ďalej sa dochádza aj k vyšším rádom. Povrchovou realizáciou štruktúr s predikátmi vyššieho rádu (odráža sa to v ich explikačných modeloch) sú súvetia alebo vety s kondenzovanými členmi (porov. *Peter nesúhlasí, aby Mária sama cestovala do Varšavy*. — *Peter nesúhlasí s Varšavou*.). Ukazuje sa, že druhý argument má vždy udalostnú sémantiku. Vyjadrenie *s Varšavou* v druhej vete je kondenzát úplnej argumentovo-predikatívnej štruktúry, ktorej zmysel sa zvyčajne podarí identifikovať pomocou kontextu.

Veľmi podrobné je triedenie predikátov na typy podľa počtu a druhu argumentov (napr. s dvoma osobnými, s prvým osobným a druhým vecným, s prvým osobným a druhým životným atď.). Ďalšie triedy tvoria štruktúry s predikátmi vyššieho rádu. Táto klasifikácia je dobre premyslená a bohato ilustrovaná príkladmi.

Zaujímavé sú aj výklady súvisiace s pojmom akomodácie, ktorým sa pomenúvajú syntaktické operátory zvyčajne riešené ako otázky zhody, väzby a primkýňania. Hovorí sa o akomodácii vzájomnej, jednostrannej a o neprítomnosti akomodácie. Autor upozorňuje, že nejde o úplnú analógiu s uvedenými tradičnými javmi, ale o ich vzájomné prekryvanie. Zhoda podmetu s prísudkom sa pokladá za vzájomnú akomodáciu (porov. aj termín kolaterálnosť).

Syntaktický diel PAG predstavuje ucelenú teóriu, ktorá je opretá o veľké množstvo empirického materiálu. Jej aplikácia na konkrétnom materiáli je skutočne presvedčivá. Problém ostáva zrejme len v stanovovaní primárnych prvkov významu a vo vyčleňovaní argumentov, ináč ide o originálnu koncepciu, ktorá dobre vysvetľuje významy všetkých viet. Presvedčivé sú výklady aj tam, kde sa modifikujú tradičné interpretácie niektorých javov (široké chápanie argumentov, interpretácie niektorých prípadov zhody ako dvojstranného vzťahu). Je nesporné, že máme pred sebou mimoriadne cenné a sústavné dielo, z ktorého môžu mať úžitok nielen polonisti, ale i všetci autori, zaoberajúci sa vzťahmi medzi sémantickou a formálnou stavbou vety v prirodzených jazykoch.

Aj ďalšia časť, ktorá je venovaná syntaxi polypredikatívnych vyjadrení (autor M. Grochowski, s. 213—299), je spracovaná originálne a podnetne. Vychádza sa tu z určenia základového predikatívneho vyjadrenia chápaného ako také vyjadrenie povrchovej úrovne, ktoré zahrnuje predikát so všetkými argumentovými pozíciami, ktoré daný predikát implikuje. Polypredikatívne vyjadrenie, resp. polypredikatívny výraz sa potom definuje ako reťazec dvoch alebo viacerých vyjadrení pozostávajúci zo základového predikatívneho vyjadrenia a k nemu priradeného („dodaného“) vyjadrenia, ktoré nezaberá pozíciu implikovanú daným predikátom. Polypredikatívne vyjadrenia sa môžu skladať z niekoľkých základových predikatívnych vyjadrení, napr. *Jan wziął parasol, bo pada deszcz*, alebo môžu zahŕňať aj jedno základové a jedno či viac nezakladových vyjadrení, napr. *Jan rozchorował się, na skutek przejedzenia*. Takže polypredikatívne vyjadrenie môžu mať podobu súvetia i jednoduchej vety. Zároveň však potom logika veci hovorí, že ani každé súvetie nemožno pokladať za polypredikatívne vyjadrenie. Autor ukazuje, že napr. veta *Jan wie, że Madryt jest stolicą Hiszpanii* nie je polypredikatívnym vyjadrením, lebo vedľajšia veta zaberá v ňom pozíciu implikovanú predikátom *wiedzieć*.

Ide tu teda o problematiku, ktorá sa v iných koncepciách sčasti kryje s určením obligatórnych a potenciálnych (voľných) členov, pokiaľ sa pracuje aj s argumentmi predikatívneho charakteru. Pritom sa tu veľmi podrobne prebera-

jú jednotlivé typy nezákladových predikatívnych vyjadrení, akými sú napr. predložkové výrazy, príslovkové výrazy a príslovkové vsuvky a i. Najdetailnejšie sú spracované sémantické relácie medzi premennými reprezentovanými vetami (vetnými modelmi), ktoré sa interpretujú formálne (pomocou spojok, predložiek a pádov) i z rôznych ďalších hľadísk (prostredníctvom transformačných možností, možností slovosledových zmien a pod.). Uvedené relácie sú vždy dvojčlenné, pričom zodpovedajú rôznym typom koordinácie a subordinácie, napr. p, A q (*Jan śpiewa, a Ewa tańczy*), p, ABY q (*Jan wyjechał, aby zdobyć informacje* — 1. typ: *Deszcz przestał śiapać, aby po chwili rozpadać się na dobre*. — 2. typ: *Maria była zmęczona, aby ciężyc się jego powrotem*. — 3. typ), p DZIEKI TEMU, Że q (*Zrutował dziecko dzięki temu, że Maria mu pomogła*). Ako vidieť, zasahuje sem i problematika priamej a nepriamej hypotaxy a parataxy aj rôzne ďalšie výklady, ktoré v tradičnej európskej jazykovede sa interpretujú ináč a pomocou iných termínov.

Syntax mennej skupiny

Osobitná pozornosť sa v syntaktickom zväzku PAG venuje syntaxi mennej skupiny. Autorka tejto časti Z. Topolińska člení problematiku do piatich kapitol, v ktorých postupne podáva všeobecnú charakteristiku argumentových výrazov a mennej skupiny, referenčnú charakteristiku mennej skupiny; zložky mennej skupiny, t. j. opis toho, ako je sémantická informácia mennej skupiny v konkrétnom použití reprezentovaná na syntaktickej rovine: menné skupiny ako nepredmetové výrazy (s centrálnou nominalizačnou problematikou) a napokon gramaticko-determinačné vzťahy a zásady linearizácie menného radenia.

Celý výklad vychádza z konštatovania, že možnosť použiť daný výraz ako argument nie je inherentnou, vnútornou črtou tohto výrazu, lež relačnou vlastnosťou, vyplývajúcou z použitia výrazu v konkrétnom kontexte. Všeobecne problematiku mennej skupiny tvorí opis podmienok a dôsledkov argumentového použitia výrazov, pričom najzávažnejšou sémantickou dištinkciou je rozlišovanie predmetových a nepredmetových argumentov, úzko súvisiace s dvojstupňovou hierarchizáciou predikátov uplatňovanou v celom diele. Predikátmi prvého stupňa sú tie predikáty, ktoré otvárajú pozíciu iba pre predmetové argumenty (typu *človek, stól, mladý človek, ktorého som včera stretla*), predikátmi vyššieho stupňa sú tie, ktoré implikujú popri predmetových argumentoch aj nepredmetové argumenty (typu *prichod, včerajšia prechádzka, dobrota tvojej matky*).

Referenčnej problematike venuje Z. Topolińska veľa pozornosti, pokladá totiž referenčnú charakteristiku ako realizáciu kategórie určenosti (vyznačenosť) za najdôležitejšiu, kľúčovú sémantickú kategóriu argumentových výrazov. Je to pochopiteľné, keď si uvedomíme nielen to, že referencia je tradičnou oblasťou záujmu logiky a logicky orientovanej lingvistiky, ale najmä všeobecno-

lingvistický dosah a závažnosť skúmania spôsobov, ako hovoriaci odkazuje výrazmi jazyka na objekty mimojazykovej skutočnosti (o sústredenejšom záujme lingvistov o referenčnú problematiku svedčia aj pokusy o jej monografické spracovanie — napr. Hlavsa, 1975, ako aj väčší priestor, ktorý sa jej venuje v iných novších gramatických opisoch, napr. Grepl — Karlík, 1986).

V rámci referenčnej charakteristiky sa preberajú všetky spôsoby jednoznačného alebo nejednoznačného usúvzťažnenia mien s označenými predmetmi skutočnosti, ktorých výrazovými signalizátormi sú zámená (osobné, ukazovacie, určité a neurčité kvantifikátory atď.). Vo funkcii identifikujúcich argumentových výrazov môžu vystupovať primárne argumentové výrazy (signálom jednoznačnej referencie v texte sú vtedy vlastné mená, zámená *ja, ty*) alebo rozličné derivované argumentové výrazy, t. j. určité deskripcie, ktoré môžu jednoznačne identifikovať nezávisle od situácie alebo iba v istej situácii. Okrem skutočných vlastných mien (propriálne názvy osôb, toponymá) autorka rozlišuje „tituly“, ktoré sú späté s pomenúvanými objektmi na základe čisto konvenčného arbitrárneho aktu (napr. názvy rozličných obchodov, hotelov typu Bristol vo Varšave a pod.). Tu sa spomínajú aj názvy inštitúcií a organizácií reprezentované syntaktickými konštrukciami typu *Instytut Języka Polskiego PAN*, ktoré môžu plniť svoju individualizačnú funkciu vďaka usúvzťažneniu s administratívno-geografickými kategóriami. Pri skratkových slovách typu *pekin* ako ekvivalentu skratky *PKiN (Pałac Kultury i Nauki)* sa právom zdôrazňuje, že poznanie vzťahu medzi plným názvom a jeho skratkou nepatrí do gramatickej kompetencie používateľov jazyka, je to poznanie istej pomenúvacej konvencie.

Prednosťou opisu referenčnej charakteristiky menných skupín aj celej časti o syntaxi mennej skupiny — rovnako ako celej PAG — je to, že významovo-výrazové usúvzťažnenie sa prezentuje na živom materiáli súčasnej poľštiny. Často sa poukazuje na hovorové, expresívne, prípadne inak štylisticky príznakové vyjadrenie istého obsahu oproti neutrálnemu či knižnejšiemu vyjadreniu. Dôsledný postup od sémantiky k výrazovej rovine umožňuje plasticky predstaviť to, čo je pre povrchovú štruktúru poľštiny špecifické. Porov. napr. z prípadov, keď signalizátorom referenčného vzťahu je gramatické číslo, typ *Staśowie* (Stašovci, t. j. Staš s najbližšou rodinou), typ *profesorstwo Kowalscy* (= profesor Kowalski so ženou) ako formy, ktorých referentmi sú súbory ľudí sústredných okolo osoby — referenta mena, od ktorého je utvorená plurálová forma. Špecifickosť povrchového stvárnenia (napr. oproti slovenčine) vystupuje do popredia aj v prípadoch použitia zámen vo funkcii funktorov približnosti, ktoré stoja v lineárnom rade reprezentujúcom mennú skupinu pred číselnými výrazmi: *jakiś piec jabłek, jakiś dwa kilo cukru* (takých päť jabĺk, také dve kilá cukru).

Upozornenia na možnú štylistickú príznakovosť majú miesto pri opise pro-

striedkov referencie, ktoré si v istých funkciách konkurujú, ako napr. poľské lexémy *jeden* a *pewien* (istý). Použitia *Chcela by som sa zoznámiť s istým mladým človekom* pokladá Z. Topolińska za situačno expresívny variant vyjadrenia s lexémou *jeden* a interpretuje ho ako kryptonimum mennej skupiny s jednoznačne identifikujúcou funkciou.

Výstižne je spracovaná nominalizačná problematika, výklad o menných skupinách, ktoré sú reprezentované nepredmetovými názvami. Vyjadrením pomocou syntaktických termínov ide o uvedenie konštrukcií konštituovaných verbom finítom do pozície a do funkcie argumentových výrazov. V sémantických termínoch vyjadruje autorka tento jav ako uvedenie argumentovej štruktúry A do pozície a funkcie argumentu predikátovo-argumentovej štruktúry B. Podľa hierarchického statusu autorka rozlišuje syntaktickú a morfológickú nominalizáciu. Pri syntaktickej nominalizácii ide o nominalizované konštrukcie tvorené celou vetou, ktorá je uvedená do pozície mennej skupiny pomocou operátora *to*, že: *Mrzí ma to, že Juraj neprihádza*. Pri morfológickej nominalizácii obsahy, ktorých nositeľom je predikát inkorporovanej štruktúry, dostávajú formu substantíva, pričom dochádza k vnútornej akomodácii, pretvoreniu konštrukcie. Za najčastejší prostriedok morfológickej nominalizácie sa pokladajú slovtvorné prostriedky — deverbatívne názvy deža: *Teší ma, že Juraj prišiel*. *Teší ma Jurajov príchod*. Rozlišovanie týchto dvoch procesov nominalizácie uznávajú aj iní bádatelia, hoci ich nepomenúvajú rovnako (porov. u N. D. Arufunovovej [1980] v zhode so Z. Wendlerom [1967] tzv. neúplnú [Topolińskiej syntaktická] a úplnú [Topolińskiej morfológická] nominalizáciu). V poľskej gramatike je predmetom skúmania predovšetkým morfológická nominalizácia — pod jej opisom sa chápe opis vzťahov, ktoré existujú medzi konkrétnymi nominalizovanými konštrukciami s dejovým menom, prípadne abstraktom na *-osť* a hypotetickými vejnými konštrukciami, ktoré vyjadrujú rovnakú predikátovo-argumentovú štruktúru. Za vhodnú metódu na zachytenie týchto vzťahov sa pokladá parafrázovanie, pričom typovou formou parafráz ako nástroja analýzy morfológickej nominalizácie sú syntaktické nominalizácie: *Počúvanie (nás) nie je dôvodom na chválu*. → *Že si nás počúval, to nie je dôvod na chválu*.

Pri určovaní typov parafráz sa berie do úvahy, kedy je možné parafrázovanie so substitúciou členov paradigmy času, spôsobu, osoby, čísla, kedy je možná substitúcia členov paradigmy času a spôsobu, ale nie osoby a čísla. Pomocou alternatívnych parafráz sa signalizuje, že v procese morfológickej nominalizácie došlo k neutralizácii istých sémantických rozdielov, napr. medzi faktívnym a spôsobovým významom východiskovej vety, medzi jej potenciálnym, habituálnym a aktuálnym významom, medzi spôsobom a intenzitou (stupňom) istej relácie a i. Gramatický opis nominalizácie zachytáva, pravdaže, aj každé atypické správanie sa predikátov pri nominalizácii, napr. to, že fázové predikáty nepripúšťajú syntaktickú nominalizáciu (**začínam to, že*) iba konštrukciu s in-

finitívom, ako aj to, že ich morfológické nominalizácie sú lexikalizované (*začiatok, počiatok*.)

Cenné je upozornenie na súvislosť nominalizácie s diatézou: nominalizácia na jednej strane neutralizuje diatetické dispozície predikátu tým, že nedovoľuje obsadiť pozície istých argumentov, na druhej strane synsémantické sloveso (zo štruktúry sémanticky vyprázdnené sloveso + dejové meno) otvára nové dispozície, a teda aj nové spôsoby vyjadrenia istých argumentov. Vidieť to z porovnania konštrukcií: *X bol včera operovaný. Včera sa konala operácia X-a. Včera sa X podrobil operácii.*

Podrobne sa analyzujú zložky menšej skupiny z formálneho syntaktického hľadiska --- konštitutívny člen + determinanty, ďalej rozdiel medzi apozíciou, atribúciou, relativizáciou (vsúvaním vzťažnou vetou) a napokon zásady linearizácie menného radenia, t.j. usporiadanie operátorov a rozličných atribútov v lineárnom rade. Aj výklad týchto zásad je podmienený predikátovo-argumentovým východiskom celého syntaktického opisu. V modeli základného lineárneho radenia sa rozlišujú tri miesta, ktoré sú obsadené (zľava doprava): I. výrazovými ukazovateľmi referencie a kvantitatívneho hodnotenia; II. predikátovými a argumentovými výrazmi vo funkcii atribútov; III. konštitutívnym členom menšej skupiny. Jadrová skupina, t.j. segment, ktorý ostane po odtrhnutí operátorov, má v modeli postavenie medzi druhým a tretím miestom, čo je oprávnené, ak uvážime, že konštitutívnym členom môže byť (lexikalizované) dvojčlenné adjektívno-substantívne spojenie. V zásade sa predpokladá, že usporiadanie lineárneho radenia odráža históriu jeho derivovania, t.j. postupnosť absorpcie adjektívnych predikátov do atributívneho radu. Každý prvok z II. miesta plní reštriktívnu funkciu vzhľadom na rozsah pojmu určovaného v procese tejto derivácie (v tomto sa výklad zhoduje napr. s konštatovaním F. Kočiša [1981] o postupnom zužovaní sémantického rozsahu vymedzeného jednotlivými prívlastkami v kongruentných zložených substantívnych syntagmách). Modifikácie, ktoré pôsobia proti základnej linearizácii, sa kvalifikujú ako inverzie s **rematizačnou** funkciou.

Syntax menšej skupiny podáva v kompaktnej a mimoriadne obsažnej podobe všetko, čo je závažné z hľadiska syntaktických a sémantických vlastností určovaného mena a jeho určujúcich prvkov, vrátane ich viazanosti na vetný celok, v ktorom fungujú. Žiada sa poznamenať, že samo rozlišovanie syntaxe menšej skupiny sa môže z pohľadu gramatických opisov, na aké sme zvyknutí, javiť ako čosi nové, možno aj cudzie (import z generatívnej gramatiky). Treba však povedať, že v koncepcii PAG o nejakej nesúrodosti nemožno hovoriť, lebo vetnosémantické predikátovo-argumentové východisko si priamo vyžaduje venovať osobitnú pozornosť aj argumentom, prvkom, ktoré ich určujú, a pravdaže aj štruktúram, ktoré sa z hľadiska predikátovo-argumentovej štruktúry javia ako druhotné (nominalizácie). Ale ani zo širšieho pohľadu a uvažovania o adek-

vátnom gramatickom opise nemožno nič namietaf voči tomu, že zámená sa vo flektívnej morfológii spracúvajú iba stručne a viac **priestoru** sa im venuje v súvisse s menami, ktoré určujú v rámci referenčnej **problematiky** v menných skupinách, teda tam, kde skutočne fungujú, či už v rámci vety alebo (pri anafore) za jej hranicami, v texte. Je to iný prístup ku skúmanej problematike **ako náš syntagmatický prístup** v koncepcii F. Kočiša, ktorý sa od poľského **prístupu** odlišuje hlavne v tom, že buduje na vetnočlenských konštrukciách, a hoci zdôrazňuje celistvosť komunikatívneho obsahu syntagmy a do istej miery prihliada aj na sémantický charakter **prívlastkov**, pri klasifikácii kongruentných či iných zložených syntagiem viac **prihliada na formálnu stránku** (počet prívlastkov, počet adverbialných alebo objektových určení **predikátu**).

Morfológia

V poradí druhým zväzkom akademickej *Gramatiky súčasnej poľštiny* je Morfológia (560 s.), zahrnujúca v duchu poľskej lingvistickej tradície i súčasných trendov v slovanských jazykoch aj tvorenie slov (s. 307—512). Hlavným redaktorom a autorom väčšiny textov v prvej časti je Roman Laskowski, menším dielom prispeli Krystyna Kowalikowa (morfonológia, morfotaktika) a Alicja Orzechowska (substantívum). Už v úvode článku spomínaný nový metodologický prístup, vychádzajúci od vety ako základnej komunikačnej jednotky, resp. širšie od významu k výrazu (forme), sa špecificky uplatnil aj pri opise morfológického systému poľštiny.

Žiada sa však v tejto súvislosti zdôrazniť, že ani opačný spôsob opisu, teda od výrazu k významu, nie je teoreticky menejcenný, obidva opisy treba skôr vidieť ako metodologicky komplementárne. Hovorí za to **viacero** faktov. Po prvé pri postupe od významovej štruktúry k **výrazovej štruktúre** sa môže v dôsledku subjektívnosti objaviť istá bezbrehosť v stanovovaní počtu sémantických **priznakov**, ktorú možno korigovať iba stálym zreteľom na formálnu stránku, **teda spätným** vracaním sa k výrazovej štruktúre. Tento nový prístup **našiel** odraz v požiadavke „stratifikovaného opisu výrazovej štruktúry“ (O. Leška), inak povedané sémantický prístup si zákonite (dialekticky) vynútil venovať väčšiu pozornosť formálnej stránke, špecifikovať ju, vydeľovať osobitne a **posudzovať** komplexne, systémovo. Po druhé spomínaný nový prístup nezužuje úlohu morfológie iba ako istého „rezervoáru“ prostriedkov pre syntax — ako sa to občas zjednodušene chápe —, pretože morfológické jednotky sú zároveň aj prostriedkami na tvorenie pomenovaní. Po tretie v najvšeobecnejšom zmysle má morfológický komponent významnú úlohu pri rozlišovaní jednotiek znakového a neznakového charakteru, nachádza sa teda v centre medzi sémantickou stránkou a zvukovou stránkou jazyka.

V **predkladanom** opise morfológického systému súčasnej poľštiny sa nepreex-

ponovala ani jedna stránka, naopak — je tu úsilie uchopiť v celosti mnohoraké morfológické javy, aj keď nie deskriptivisticky vyčerpávajúco. Toto úsilie sa odráža v chápaní funkčnosti morfológických kategórií, v zacielení na opis ich sémantiky a fungovania, v odlišovaní základných funkcií od funkcií podmienených kontextom, v použití novej hierarchie princípov na vydeľovanie slovných druhov, ale rovnako aj v určení predmetu morfológickej analýzy, základných jednotiek opisu a napokon aj v samotnom členení opisu celého jazykového systému.

Predmetom morfológickej analýzy je text ako bezprostredne daná realita, pričom sa vychádza z toho, že hranice textu a jeho jednotiek (viet a výpovedí) sú dané apriori a že text má sémantickú štruktúru (predikáty a argumenty) a formálnu štruktúru (veta a menná skupina). V zhode s novšou poľskou lingvistickou teóriou je predmetom morfológickej analýzy opis vnútornej štruktúry výrazu. Výraz sa definuje ako najmenšia, resp. samostatná významová jednotka schopná plniť určité syntaktické funkcie (Morfológia, s. 15). Treba si uvedomiť, že pod týmto termínom sa nechápe formálna reprezentácia, status výrazu je daný jeho funkciami, ktoré sa realizujú v jazyku. Výraz ako abstraktná jednotka lexikálneho systému vystupuje ako lexéma. Gramatický výraz (gramatická forma, gramatický tvar) je funkčná jednotka, ktorá je predmetom operácie pravidiel formálnej syntaxe (Morfológia, s. 17).

Popri výraze a lexéme sa najčastejšie pracuje s morfému; definuje sa ako jazyková jednotka, ktorá má význam, a pokladá sa za elementárny jazykový znak. Rozlišuje sa hĺbková reprezentácia a povrchová reprezentácia morfému. V zhode s tým sa nulová morféma pokladá za takú istú funkčnú jednotku ako nenulové morfémy, liši sa od nich iba typom fonologickej reprezentácie.

Na rozdiel od doterajšej tradície v opise gramatických systémov (Russkaja grammatika 1—2; 1980; resp. aj nová Mluvnice češtiny 1—2, 1986) je v časti o morfológii zaradená jedná morfonológia, ktorej predmet sa v zhode s tradíciou vidí vo využívaní fonologických prostriedkov v morfológickom systéme daného jazyka, jedná morfológia (podrobnejšie ďalej). Rozlišuje sa morfonologická paradigmatika čiže teória alternácií (= opis morfonologicky podmienených samohláskových a spoluhláskových zmien) a morfonologická syntagmatika, ktorej predmetom je opis štruktúr jednotlivých typov morfému. V zhode s inými koncepciami (napr. v gramatike ruštiny od českých rusistov, porov. Barnetová — Béličová-Křížková — Leška — Skoumalová — Straková, 1979) sa dôsledne rozlišuje morfonologická, fonologická a fonetická reprezentácia foriem výrazov (resp. lexém). Dôležité je zistenie, ktoré má zrejme všeobecnejšiu platnosť v slovanských jazykoch, že prítomnosť (výskyt) alternácií vo flexii v zásade implikuje ich výskyt v derivácii, nie naopak. Alternáciám sa pripisuje tzv. indexová funkcia (štruktúrna a kategoriálna). Potvrzuje sa, že osamostat-

nenie formálnych výrazových prostriedkov je jedinou možnou cestou ich komplexného a najmä systémového opisu.

V kapitole nazvanej veľmi všeobecne *Flexia* (Morfológia, s. 97—169) sú vyložené základné metodologické postupy. Treba dodať, že tu ide o funkčnú flexiu, teda opis súboru morfológických kategórií, vnútornej štruktúry každej z týchto kategórií (t. j. siete funkčných opozícií tvoriacich danú kategóriu), opis vzájomných vzťahov medzi morfológickými kategóriami v danej funkčnej triede a napokon v rámci jednotlivých slovných druhov. Z hľadiska fungovania sa rozlišujú primárne (základné) a sekundárne (vedľajšie) morfológické kategórie. Z morfológického pohľadu sú kategórie flektívne a klasifikujúce, zo syntaktického pohľadu syntakticky závislé a syntakticky nezávislé kategórie, determinujúce a nedeterminujúce a napokon z hľadiska sémantiky sú morfológické kategórie nominatívne a textové. Podstatou každej morfológickej kategórie je istá funkčná opozícia (alebo súbor opozícií) existujúca medzi dvoma alebo viacerými triedami funkčných gramatických významov — členmi danej opozície formálne rozlíšenými ako príznakový a bezpríznakový člen.

Pri funkčnej charakteristike morfológických kategórií v poľštine sa zdôrazňuje podstatný funkčný rozdiel (hranica) medzi verbálnymi kategóriami (čas, spôsob, vid, slovesný rod, osoba a kategória finitívnosti) a mennými morfológickými kategóriami (pád, číslo, gramatický rod); všetky sa vymedzujú z hľadiska ich fungovania vo vete. Autori s takto definovanými morfológickými kategóriami dôsledne pracujú a prichádzajú k netradičným pohľadom na známe problémy i k novým poznatkom a záverom. Najviac miesta venujú opisu morfológických kategórií všeobecne, v ich vzájomnej prepojenosti, podstatne menej už v rámci príslušných slovných druhov.

Po novom sa rieši vymedzenie slovných druhov, keď sa pred sémantickými a morfológickými kritériami dáva prednosť syntaktickým kritériám. Laskowského argumenty proti sémantickým i morfológickým kritériám sú akceptovateľné, pretože ani jedny, ani druhé nemajú univerzálny charakter, týkajú sa zväčša len autosémantických slov, sú heterogénne (vzťah k objektívnej skutočnosti) a subjektívne. V protiklade k nim syntaktické kritériá v autorovej interpretácii predstavujú vnútorne neprotirečivú formálnu procedúru založenú na distribučnej klasifikácii (t. j. na možnosti lexém vystupovať v určitom súbore syntaktických kontextov) a na funkčnej klasifikácii (aké členy výpovede lexémy zastupujú). Vyčleňujú sa tieto slovné druhy: predikatívy (slovesá a neslovesné predikatívy), substantíva (v nich sú zahrnuté aj zámená), adjektíva, číslovky, tzv. modalizátory (sem patria zväčša príslovky, časť zámen a čísloviek, ktoré vystupujú vo vete ako pragmatické alebo kvantifikujúce operátory), konektory (podradovacie a priradovacie spojky, predložky) a napokon častice.

Netradične sú definície jednotlivých slovných druhov. Substantívum sa na-

příklad syntakticky vymedzuje ako hlavný člen mennej skupiny a závislý člen **jednoduchej vety**, morfológicky prítomnosťou flektívnej kategórie pádu a čísla, sémanticky tak, že lexémy sú argumentmi označujúcimi individuálne predmety (vlastné mená) alebo predikatívmi označujúcimi triedy fyzických predmetov (konkréta) alebo triedu stavov, procesov, činností a pod. (abstraktá). Pri zámenách sa nezďodrazňuje ich deiktická funkcia, ale sa **chápu ako podtrieda** substantív (substantívne zámená) s osobitnými syntaktickými aj morfológickými príznakmi (neplnia predikatívnu funkciu, nevystupujú ako atribúty). Prídavné mená tvoria triedu lexém s dištinktívnou funkciou závislého člena mennej skupiny (predikatívna funkcia je pre ne nedištinktívna), morfológicky ich charakterizuje kategória pádu, čísla a rodu, sémanticky označujú inherentné alebo vnútorné príznaky predmetov, resp. statické vzťahy medzi predmetmi.

Obsahom rozsiahlej časti *Paradigmatika* (Morfológia, s. 171—306) je analýza jednotlivých slovných druhov predovšetkým z hľadiska flektívnych (pád, číslo) a klasifikujúcich kategórií (gramatický rod). Iste nie je bez zaujímavosti, že autorka kapitoly o substantívach vyčleňuje až 28 vzorov (sama používa termín trieda). Takýto postup sa nám zdá primeranejší ako **pracovať s** menším počtom vzorov a pri každom rátať s veľkým počtom odchýlok a výnimiek. Navyše sa takto dochádza k celostnému pohľadu na skloňovanie v poľštine.

Autori morfológickej časti PAG si nekládli za cieľ napísať praktickú gramatiku, ale v pravom zmysle akademickú, teda aj diskusnú, a tak pri zámenách, číslovkách a adjektívach sa uvádzajú iba definície a paradigmy, pričom rozsah neprekračuje 8—10 strán. Ostatné slovné druhy sa tu nezaraďujú vôbec.

Paradigmatická časť morfológie spracovaná R. Laskowskim sa začína výkladom o predikatívoch, a to nijako nie náhodne. Položenie predikatívu na prvé miesto vyplýva zo syntakticko-sémantickej orientácie morfológického opisu, o ktorej sa hovorí už v syntaktickej časti PAG. **Nepracuje sa tu so slovesami ako s jednou z tried plnovýznamových lexém popri** adjektívach, substantívach, zámenách, číslovkách a príslovkách, ale s predikatívmi (porov. obdobný pojem predikátov v danešovskej teórii českej gramatiky), čo aj terminologicky stavia morfológický výklad na syntakticko-sémantické podložie. Predikatívy sa pritom definujú čisto syntakticky, ako trieda lexém, ktorých primárna (syntaktická) funkcia je byť hlavným (konštitutívnym) členom vety. Všetky ostatné zložky vety sa pokladajú v súlade s moderným chápaním vetnej štruktúry inšpirovaným argumentovo-predikatívnou logikou za bezprostredne alebo sprostredkované závislé od predikatívu ako jediného hlavného vetného člena. Predikatívy v tejto interpretácii rozhodujú o syntaktickej štruktúre vetného jadra, determinujú typ aj formálnu štruktúru (flektívnu formu) syntakticky závislých častí. Predikatívy sú, pravdaže, aj nositeľmi obligatórnych gramatických kategórií vety — času a spôsobu —, ako aj kategórie vidu a súčasne i základným prostriedkom na vyjadrenie diatézy (slovesného rodu).

Sekundárny predikatív, a to je istá zvláštnosť výkladu v PAG v porovnaní povedzme s českou gramatickou tradíciou, môže vystupovať ako člen, ktorý je podradený inému hlavnému vetnému čľenu, napr. *Zaczyna być nudno. Niebo pokrywajac sie chmarami zapowiadalo deszcz.* Súvisí to s osobitosťami vyčľenovania argumentov v PAG, ktoré môžu mať predikatívny i nepredikatívny charakter (podrobnejšie v syntaktickej časti).

Z hľadiska morfoloických vlastností sa predikatívy rozpadajú na dve nerovnaké podtriedy: 1. slovesá (lexémy s hybridnou synteticko-analytickou flexiou, ktoré predstavujú centrum triedy predikatívov); 2. neslovesné predikatívy (lexémy s analytickou formou, ktoré sú okrajovými typmi predikatívov). Jednotkám tejto triedy je okrem obligatórných flektívnych kategórií času a spôsobu vlastná aj kategória určítosti a neurčítosti (okrem výnimiek typu *treba, možno* a i.). Vid a slovesný rod nie sú pre neslovesné predikatívy relevantné.

R. Laskowski zdôrazňuje, že problematika sémantického triedenia predikatívov je mimoriadne zložitá. Ani sa neodvažuje členiť ich na podrobnejšie sémantické triedy. Ostáva pri vyčľenovaní sémantických tried predikatívov s významom stavu a predikatívov označujúcich procesy a činnosť. Prvé vyjadrujú statické situácie interpretované ako nemeniace sa v čase — stavový význam majú všetky neslovesné predikatívy a veľký počet slovíes typu *spať, stáť, visieť, patriť, bývať, susediť*, ako aj slovesá označujúce psychofyzické pocity typu *vidieť, vedieť, boľieť*. Slovesá vyjadrujúce zmenu stavu (v iných terminológiách mutácie alebo udalosti) sú „samostatné“, pri nich dochádza k zmene bez vonkajšieho zásahu (procesové slovesá typu *zamrzáť, hniť*) alebo sa zmena dosahuje prostredníctvom nejakého konateľa (pôvodcu zmeny). To sú kauzatívne slovesá typu *zmraziť, liečiť, priblížiť sa, vyjsť* atď. V protiklade k stavovým predikatívom procesuálne a kauzatívne vyjadrujú dynamické situácie, rozvíjajúce sa v čase (ak x hnije v čase t_1 , v čase t_2 bude viac zhnité ako v t_1). Stavové a procesuálne slovesá majú pasívny charakter v tom zmysle, že nevyjadrujú aktivnosť subjektu. Medzi kauzatívami sa okrem činnostných vyčľenuje aj skupina slovíes psychickej aktivity typu *počúvať, pozeráť sa*, ktoré síce nemajú dynamický charakter (nespôsobujú zmenu), ale aj tak vyjadrujú istý typ aktívneho vzťahu živej osoby k objektu.

Ďalej sa ukazuje, že uvedené sémantické triedenie predikatívov má dosah aj na uplatňovanie kategórie vidu a spôsobu. Do čisto vidových dvojíc vchádzajú len slovesá označujúce zmenu stavu, t. j. procesuálne slovesá a istý typ kauzatív, kategória spôsobu je relevantná zasa len pre kauzatívne slovesá a slovesá psychickej aktivity.

V ďalších častiach sa podáva flektívna paradigmatica jednotlivých typov slovíes od úplnej (maximálnej) paradigmatickej sústavy, ktorou disponuje napr. sloveso *poznawać*, až po minimálne flektívne paradigmy pri slovesách typu *brakowac, braknać*. Veľmi podrobne sa opisuje morfoloická a morfonologická

stavba jednotlivých slovesných foriem s tým, že sa poukazuje na ich produktivnosť alebo neproduktivnosť. Táto časť sa takisto vyznačuje bohatosťou materiálu a premyslenosťou koncepcie, ktorá zodpovedá modernému chápaniu morfológických javov.

Tvorenie slov

V slovotvornej časti, ktorej je v morfológickom zväzku PAG venovaný **značný**, ale primeraný priestor, sa jasne ukazuje výrazný pokrok, ktorý dosiahla **derivatologická** teória aj prax slovotvorných opisov za posledných desať-**pätnásť** rokov, a to nielen v poľskej jazykovede, kde, ako je známe, má výskum **tvorenia** slov dlhú a bohatú tradíciu, ale aj inde vo svete. Ako orientačne **ukazuje** citovaná bibliografia, autori slovotvornej časti sa odvolávajú **prevažne** na **synchronne** zameranú poľskú a (výberovo) aj inonárodnú literatúru najmä zo sedemdesiatych rokov. Slovo **synchronny** tu treba **podčiarknuť**, lebo v spomínanej poľskej derivatologickej tradícii **prevládal** diachronický prístup.

Aj keď jednotlivé slovné druhy spracovali rozliční autori (všeobecnú metodologickú kapitolu a substantíva R. Grzegorzycykowa a J. Puzynina, tvorenie adjektív K. Kallasová, tvorenie prísloviak R. Grzegorzycykowa, tvorenie **slovies** H. Wróbel), spracovanie **slovotvorby** ako celku je jasne **budované** na **jednotných** metodologických princípoch. **Zo všetkých** častí vidno, že autorom ide o slovotvorbu ako súčasť gramatického opisu. Ak sa svojho času E. S. Kubriakovová (1975, s. 52) znovu vrátila k často **diskutovanej** otázke miesta tvorenia slov v jazykovom systéme a **ako hlavný** argument za rešpektovanie slovotvorby ako osobitného pod systému **jazyka** uviedla fakt, že v tvorení slov sa svojisky a dialekticky spájajú na prvý pohľad vzájomne sa vylučujúce **vlastnosti univerzálne a neuniverzálne**, pravidelné a nepravidelné, produktívne a neproduktívne, **konečné a nekonečné** (neobmedzené), tvorivé a reprodukované, možno v tejto súvislosti povedať, že v popredí pozornosti autorov slovotvornej časti PAG stojí to, čo je pravidelné a produktívne. Zároveň sa tu však **dostatočne** rešpektujú aj protikladné aspekty slovotvorby. Slovotvorný opis je **založený** na teórii dobre vyhovujúcej požiadavke na adekvátnosť slovotvornej teórie, ktorú zdôrazňuje aj R. Laskowski (1977), že adekvátna slovotvorná **teória má zohľadňovať** dvojaký charakter slovotvorných javov: ich pravidelnosť (**gramatickosť**) aj ich neopakovateľnosť, jedinečnosť (lexikálny charakter). Odvodené slová musia zodpovedať istým derivačným pravidlám, umožňujúcim predvídať pravidelné štruktúrne významy odvodených slov, zároveň však je nevyhnutné dať informáciu o nepravidelných črtách **odvodených lexém**, spravidla o dopĺňujúcich sémantických prvkoch, ktoré nie sú **bezprostredne** vyvoditeľné z výrazovej štruktúry derivátu, resp. z jeho základu a **formantu**.

V PAG slúžia na zohľadnenie spomínaného dvojakého charakteru slovotvor-

ných javov dve súvzťažné dvojice pojmov. Z hľadiska spôsobu nominácie a prezentácie významu slovotvorne motivovaným slovom sa rozlišujú vlastné deriváty a tzv. asocičné deriváty. Vo vlastných derivátoch význam základového slova je časťou významu derivátu, udržiava sa jasná významová spätosť medzi derivátom a základovým slovom (napr. *karierowiec* = „človek, ktorý sa snaží o kariéru“). V tzv. asocičných derivátoch, s narušenou sémantickou motiváciou, význam slovotvorného základu nevstupuje do lexikálneho významu derivátu ako jeden z jeho definičných príznakov, ale odkazuje na náhodnú pomenovacia črtu, ktorá sa však u hovoriacich asociuje s významom derivátu — preto sa aj tieto deriváty pokladajú za súčasť synchronnej slovotvorby. K asocičným derivátom (v terminológii autoriek aj onomaziologickým) sa zaraďujú deriváty ako *głuszec* = druh vtáka, *zielonka* = hrib rastúci na jeseň na piesčitých pôdach, *lipiec* = siedmy mesiac roka, čiže mesiac, v ktorom kvitnú lípy. Zaraďujú sa sem aj názvy domov pomenované na simulatívnom základe typu *mrowiskowiec* = dom ako mravenisko, *żyłtkowiec* = dom v podobe žiletky, lebo aj v ich pomenovaní hrá úlohu náhodný, nepodstatný príznak. Druhú dvojicu pojmov tvoria sémanticky pravidelné deriváty, kde význam slovotvorného základu a slovotvorného formantu vyčerpáva lexikálny význam slova (*lampka* = malá lampa) a sémanticky nepravidelné deriváty, kde význam základu a formantu nevyčerpáva celý lexikálny význam, v lexikálnom význame vystupujú ešte iné sémantické zložky. Táto skupina tvorí kontinuum od výrazov obsahujúcich nevelké významové dodatky (nadmnožiny značeníowe), napr. *rybak* = „kto (loví) ryby“ až po deriváty, ktoré sú informačnými skratkami väčších celkov, napr. *kolejówka* = „diverzná akcia spočívajúca v mčení kolajnic“.

Pri vypracúvaní základných teoretických výkladov o tvorení slov v úvodnej všeobecnej kapitole sa autorky mohli oprieť o nedávne vlastné monografické spracovanie substantívnej derivácie (Grzegorzcykowa — Puzynina, 1979), kde sú podrobné výklady základných slovotvorných pojmov a problémov, ako je pojem synchronného derivátu, typy formantov, zásady určovania ich funkcií, klasifikácia derivátov z hľadiska funkcií formantov atď. (porov. aj Buzássyová, 1981). Nadväznosť na domácu tradíciu — rozlišovanie štruktúrnej, syntaktickej a sémantickej funkcie formantov a súčasné nadviazanie na Dokulilovo rozlišovanie transpozičného, mutačného a modifikačného typu derivácie viedlo k uznaniu viacerých funkcií formantov, pričom sa nevyklucuje možnosť kumulácie niekoľkých funkcií v jednom formante. Preto sa popri transpozičných derivátoch (*mówienie*, *wywóz*) rozlišujú aj modifikačno-transpozičné deriváty, kde sa na transpozíciu navrstvuje modifikácia, napr. *pijatyka* (= pijanstvo + negatívne hodnotenie), jestvujú aj mutačno-modifikačné deriváty, kde formant mení slovný druh, vnáša do derivátu predmetný význam a súčasne plní expresívnu funkciu, napr. *modnisia* (= módedáma), *staruch*. Za osobitnú sa pokladá zab-

struktúrujúca funkcia v takých prípadoch, kde formant mení názov subjektu činnosti alebo vlastnosti na abstraktum s významom činnosti alebo vlastnosti, napr. *malkontent* (= nespokojenec) → *malkontenctwo* (= nespokojnosť). Uznáva sa blízkosť takýchto derivátov k transpozíčnému typu, ale rešpektuje sa odlišnosť v tom, že nejde len o zmenu syntaktickej funkcie, derivát má oproti základovému slovu zmenený význam. Takéto zabstraktňujúce deriváty sa kvalifikujú ako spätno-mutačné (ujemno-mutacyjne).

Na rozdiel od citovanej monografie, v ktorej sa postupovalo od formy k obsahu (od formantov k ich funkciám a významom), v PAG aj slovtvorná časť zodpovedá postupu od významu k výrazu uplatnenému v celom diele. Pri substantívnej derivácii to konkrétne znamená, že klasifikácia derivátov z hľadiska základných funkcií formantov — štruktúrnej, transpozíčnej a sémantickej sa „zjemňuje“ tak, že modifikačné a mutačné typy, zahŕňajúce sémanticky veľmi rôznorodé deriváty, sa ďalej sémanticky triedia, a to na základe usúvzťažnenia so sémantickými rolami argumentov, ako sú subjekt SUB — najšeobecnejší nositeľ činnosti, stavu, procesu, vlastnosti, objekt OB, výsledok RES, inštrument INST, miesto činnosti LOC, čas činnosti procesu, stavu TEMP.

Osobitosť tohto poľského prístupu nevystupuje natoľko pri deverbatívnych derivátoch, kde bezprostredne splýva slovtvorný význam derivátu (resp. význam istej slovtvornej kategórie zahrňujúcej spravidla viacero slovtvorných typov) so sémantickou rolou — je to pri názvoch subjektov činnosti, názvoch objektov činnosti, názvoch výsledkov činnosti a podobne —, ako skôr pri desubstantívnych mutačných substantívach, ale aj pri ostatných typoch substantív. Napr. pri substantívach kvalifikovaných ako názvy subjektu nevyjadreného predikátu (podľa M. Dokulila konateľské mená) sa rozlišujú odobjektové agentívne názvy subjektov typu *koniarz* — SUB_{ag} (OB_{act}), názvy subjektov, ktorí sú milovníkmi istých objektov typu *herbaciarz* SUB_{amat} (OB), agentívne názvy odvodené od názvov miesta ako *bibliotekarz* SUB_{ag} (LOC). Súvislosť so sémantickými rolami argumentov je zrejmä aj pri iných slovtvorných typoch, ktorých zhrňujúcimi názvami sú napr. deriváty označujúce materiály, z ktorých sa vytvárajú predmety pomenované v základe — *tyczkowina* OB_{mat} (RES), odmateriálové názvy výsledkov *kapusniak* RES (OB_{mat}) a pod. Ako vidno, štruktúrna schéma, vzorec derivátu naznačuje v symboloch jeho parafrázu a súčasne aj to, ako sa konkrétne realizuje spôsob nominácie, čo je slovtvorným základom slova aj výsledným významom, t. j. aká je vnútorná štruktúracia derivátu. Priamo sa tak manifestuje slovtvorná relevantnosť sémantických rolí argumentov a tým aj späťosť slovtvorby a syntaxe (a v hodnotenej gramatike späťosť s jej syntaktickou časťou). Späťosť slovtvorby a syntaxe nie je, pravda, v poľskej jazykovede ničím novým. Ale na rozdiel napr. od W. Doroszewského, ktorý zdôrazňoval logicko-syntaktické podložie slovtvorných štruktúr a vyjadroval ho vo vetnočlenských termínoch (podmetové, prísudkové formácie

a pod.), v PAG ide o späťnosť slovtvorby so sémantickou syntaxou založenou na predikátovo-argumentových štruktúrach. Takýto opis je nám blízky a je blízky mnohým bádateľom, ktorí, hoci aj inou notáciou, usilujú sa postihnúť súvislosť medzi intencnou (valenčnou) štruktúrou motivujúcich slov a ich slovtvorným potenciálom.

Nóvum poľského opisu je v dôslednom uplatnení všetkých základných sémantických rolí argumentov v slovtvorbe (sú medzi nimi aj niektoré roly zaraďované v iných koncepciách medzi cirkumstanty). Rozlišujú sa potom aj temporálne, spôsobové a kvantitatívne názvy. Temporálne názvy podľa definície poukazujú na čas konania sa činnosti, procesu alebo stavu, napr. *časti dňa świt* (= úsvit), obdobia roka typu *roztopy* (= čas, keď sa topí sneh, odmäk), ako aj menej pravidelné pomenovania času istých poľných prác, napr. *źniwa, wykópk* (= žatva, okopávanie). Postulovaním temporálnych názvov v poľštine akoby sa popierala platnosť tvrdenia W. Motscha (1982, s. 112), že význam tempus sa spravidla slovtvorne nerealizuje, resp. nejestvuje špecifický slovtvorný formant na „nomina temporis“. Tento význam sa nepripisuje formantu, realizuje sa ako sekundárny význam niektorých dejových mien. Reláciu dej — čas deja uvádza medzi prípadmi pravidelnej polysémie J. D. Apresian (1974).

Podobne aj význam spôsobu je sekundárnym významom — dodatočnou kontextovo podmienenou informáciou pri niektorých dejových menách, napr. *páči sa mi preklad, kompozycja toho textu* (= to, ako je text preložený, komponovaný). Význam množstva pripisujú autorky takým derivátom ako *odłów* („to, koľko sa vylovilo“), *utarg* (to, koľko sa utŕžilo). čiže tento význam sa spravidla kombinuje s významom výsledku. Na tomto mieste aj na viacerých iných miestach slovtvorného opisu sa poukazuje na možné neutralizácie istých významových rozdielov, resp. na neostre hranice medzi istými významami, napr. medzi významom objektu činnosti a samej činnosti (*pranie, jedzenie*), medzi významom objektu a výsledku činnosti (*adaptacja, publikacja*). Je to univerzálnejší jav, ktorý nie je charakteristický iba pre poľštinu, podobne ako možnosť neutralizácie medzi významom neagentívneho subjektu deja a výsledkom deja typu poľ. *zarost* („to, čo zarástlo“, výsledok zarastania) porov. v slovenčine názvy *prírastok, prežitok*.

Prednosťou slovtvorného opisu substantív v PAG je sústavné poukazovanie na produktivnosť slovtvorných typov, ktoré sú reprezentantmi tej istej slovtvornej kategórie, a to pomocou početného zastúpenia derivátov v príslušnom type. Podľa materiálu, ktorý poskytli súčasné výkladové slovníky aj zachytené neologizmy, sa pri rozdielnych slovtvorných kategóriách podávajú diferencované stupnice frekvenčného zastúpenia jednotlivých typov. Napr. pri názvoch činnosti, procesov a stavov (nomina actionis) kategoriálne produktívny typ (s najvyšším stupňom produktivnosti) predstavujú, podobne ako v iných slovenských jazykoch, verbálne substantíva s formantmi *-nie, -enie, -cie*. Nekatego-

riálne typy sa členia do štyroch skupín: veľmi početné typy (nad 100 derivátov), dosť početné typy (od 20 do 100), málo početné typy (menej ako 20), zriedkavé (menej ako 5). Názvy objektov činnosti, ktorých je podstatne menej, sa členia iba na dve skupiny: relatívne početné typy (od 10 do 50 derivátov), nepočetné typy (menej ako 10). Tabuľky tak možnosťou porovnať početnosť derivátov v jednotlivých typoch poskytujú názornú informáciu o produktivnosti typu. Ich poznávací hodnota je však aj v tom, že kompenzujú istým spôsobom nedostatok pravidiel, podľa ktorých by sa reguloval pri alternatívnej možnosti výber formantov na utvorenie derivátu s konkrétnym významom. Takéto pravidlá totiž, ako je známe, nejestvujú v jazykovej realite, nemôžu teda jestvovať ani v opise jazyka.

Ak E. A. Zemskája (1978) v istých súvislostiach pozitívne zhodnotila využitie pojmu intencie slovesného deja (ktorý do značnej miery predurčuje sémantické roly argumentov) pri výskume deverbatívnych substantív, ale vyslovila isté pochybnosti, či sa bude dať tento pojem alebo aktantová štruktúra aplikovať aj pri opise derivátov iných slovných druhov, slovotvorné výskumy adjektívnej sémantiky viacerých bádateľov z posledných rokov (napr. M. Ljunga, Warrenovej, Charitončikovej) ukázali, že pochybnosti tu neboli potrebné. Dokazuje to aj Kallasovej slovotvorný opis adjektív v poľskej gramatike. Najvšeobecnejším kritériom opisu je tu slovnodruhová príslušnosť slovotvorných základov adjektív. Nižšie klasifikačné kritérium predstavuje sémantické kritérium, pričom sa uznáva, že sémantická štruktúra motivovaných adjektív závisí v značnej miere od určovaného substantíva a od sémanticko-syntaktickej funkcie, akú má toto substantívum vzhľadom na základové slovo adjektíva. Napr. v spojení *plačliwe diecko* má substantívum funkciu subjektu činnosti, v spojení *poznawalne zjawisko* má substantívum funkciu objektu činnosti, v spojení *pokoju sypialny* má substantívum sémantickú rolu miesta. Okrem substantív určovaných deverbatívnymi adjektívami, pomenúvajúcich predmetové argumenty s rozličnými sémantickými rolami, jestvujú prípady, keď určované substantíva možno interpretovať ako výpovedné (nepredmetové). V pozícii argumentu sa môžu ocitnúť celé adjektívno-substantívne spojenia reprezentujúce reláciu medzi dvoma činnosťami (predikátovo-argumentovými štruktúrami), napr. *sportkania przygotowawcze* (= prípravné stretnutia): ktosi sa s niekým stretne; ktosi niečo pripravuje. Relácia obidvoch výpovedí je účelová (stretnutie má za účel prípravu).

Aj pri adjektívach sa predpokladá existencia dodatkových významov, ktoré nemajú formálny exponent vo výrazovej štruktúre. V poľštine sa za takýto dodatkový význam pokladá potenciálnosť napr. v adjektíve *widzialny* (= viditeľný), ktoré okrem vlastnosti „byť objektom videnia“ obsahuje informáciu o možnosti videnia. Významová štruktúra všetkých typov adjektív sa podobne ako významová štruktúra motivovaných substantív znázorňuje vzorcami,

reprezentujúcimi celú syntagmu (adjektívno-substantívne spojenie). Napr. spojenie *niezdecydowany czlowiek* (= nerozhodný človek) má vzorec „A (V)N — N, ktorý (ne)môže V.“ Spojenie *farby plakatowe* (= farby, ktoré [slúžia na maľovanie] plagátov), reprezentujúce reláciu medzi objektom/rezultátom a nástrojom, má vzorec a parafrázu A(N₁) N — N, ktorý [slúži na NA] N₁. Pomocou sémantických rolí argumentov sa opisuje aj význam desubstantívnych adjektív a aj tu príslušnú reláciu dokumentuje adjektívum spolu s určeným substantívom. Slovtvorný opis adjektív v poľskej gramatike tak svedčí o nevyhnutnosti prihliadať pri opise adjektív na charakter určeného substantíva.

Pri tvorení slovies sa rozlišujú modifikačné, mutačné a transpozičné typy derivátov, a hoci sa definovanie jednotlivých typov terminologicky odlišuje od niektorých československých opisov (napr. s ruskou gramatikou — porov. Barnetová — Běličová-Křížková — Leška — Skoumalová — Straková, 1979), obsahová náplň vymedzenia sa podstatne nelíši. Napr. za mutačné sa pokladajú deriváty, kde formant vnáša do základového slovesa úplne nový význam, pričom sa menia aj syntaktické dispozície derivátu vzhľadom na základové sloveso, napr. *plakať* — *vyplakať (si) niečo* (= získať plačom) (v citovanej ruskej gramatike sa v tejto súvislosti hovorí o zmene intenznej štruktúry derivátu). Pri prefixálnych slovesách sa však právom konštatuje, že mnohoznačnosť predpôn spôsobuje neostrosť hranice medzi modifikačnými a mutačnými derivátmi. Tento jav sa v poľskom opise reflektuje tak, že početné významy predpôn sú modifikačno-mutačného typu, lebo ku každej sémantickej funkcii sa pripája dokonavosť deja (ak základové sloveso bolo nedokonavé).

Veľká časť modifikačných derivátov vyjadruje významy, ktoré sa spravidla zaraďujú medzi spôsoby slovesného deja. Sémanticky sa klasifikujú v rámci niekoľkých všeobecnejších modifikácií — časová charakteristika akcie (perduratívne, normatívno-perduratívne, fázové a ďalšie slovesá), modálna charakteristika akcie, charakteristika stupňa intenzívnosti akcie, kvantitatívna charakteristika akcie a pod. Je pochopiteľné, že tu môžeme nájsť isté styčné body so sémantickou klasifikáciou predponových slovies v ruštine a v slovenčine od E. Sekaninovej (1980), hoci analýzy vznikli nezávisle od seba. Tieto opisy sa od seba odlišujú najmä rozdielnym počtom aj charakterom hierarchicky nadržaných sém a tým, že E. Sekaninová nerozlišuje modifikačné a mutačné typy derivátov. Modálnu charakteristiku (modalitné spôsoby deja) chápe E. Sekaninová podstatne širšie, v jej rámci rozlišuje modalitno-intenzitné deje, modalitno-quantitatívne deje, kým u H. Wróbeli sú intenzita a kvantita samostatné charakteristiky. Niektoré modifikácie slovesného deja v poľskej gramatike sú originálne, nestretli sme sa s nejakou ich obdobou v iných opisoch, napr. retrospektívna charakteristika akcie (*douczyć się*), oficiálna charakteristika akcie (*odspiewać hymn, odczytać rezolucję*). Medzi mutačnými derivátmi je zaujímavý riešený vnútorný členenie tzv. názvov kreatívnych, kvázikreatívnych

a anihilatívnych akcií (*wymyślić coś, przedrukować coś*) a názvov pretvorení anihilatívno-kreatívnych akcií, kde sa rozlišujú napr. transformatívne akcie (*przebudować kuchnię na pokój*), reformatívne akcie (*przedresować list*), anulatívne akcie (*odviazać konia*) a i. Rozdielnou hierarchickou začlenenosťou môže mať modifikácia terminologicky označená v poľskej gramatike a u E. Sekaninovej rovnako (napr. anulatívny spôsob deja) rozdielne denotáty.

Vcelku možno aj opis slovo tvorby slovíes hodnotiť veľmi pozitívne ako výstižnú a premyslenú klasifikáciu. Zaujímavé je, že súhrnný počet spôsobov slovesného deja u E. Sekaninovej a sémantických modifikácií deja v poľskej gramatike sa pri všetkých rozdieloch v prístupe veľmi neodlišuje (58 Sekaninová, 50 Wróbel). Svedčí to podľa nášho názoru o tom, že ťažko možno bez zjednodušenia zachytiť celé bohatstvo akcionsartových modifikácií slovanských slovíes s nejakým menej nákladným opisným aparátom.

Podstatne viac miesta ako v iných doterajších gramatikách sa v PAG venuje analýze formálnej, výrazovej stránky. Okrem už spomínaného oddielu o morfológii, ktorý stojí na začiatku opisu, druhý zväzok uzatvára dosť rozsiahla samostatná časť o morfortaktike (Morfológia, s. 513—546). Morfortaktika sa pokladá za tú časť morfológie, ktorej predmetom je analýza a opis jestvujúcich reťazcov morfém v jazyku. Autori teda rozširujú funkčné pásmo výrazovej stránky, keď morfortaktiku oddeľujú od morfonológie a pripisujú jej status morfolologickej disciplíny. Presvedčivá je ich argumentácia, že kým vo flexii a derivácii vystupujú lexémy ako binárne jednotky, v texte ich treba analyzovať aj ako lineárne jednotky, ktoré sa členia na menšie morfologické segmenty. Najmenšou jednotkou vyčleňovanou pri morfortaktickej analýze je morfologický segment (prefix, koreň, sufix, flektívna koncovka a intermorfa). Morfortaktická paradigmatika je zacielená na opis formálnych prostriedkov morfologického systému jazyka a ich vzájomných vzťahov, predmetom morfortaktickej syntagmatiky je určovanie typov morfematických štruktúr a ich opis. V týchto termínoch — s pribraním valencie — sa charakterizuje morfologická stavba súčasnej poľštiny.

Gramatika súčasnej poľštiny predstavuje metodologicky výrazný odklon od tradičného opisu, vychádzajúceho od formy jazykových jednotiek, pričom nový prístup od významu k výrazu (forme) sa uplatnil nielen v opise syntaxe a tvorenia slov, ale dôsledne aj v morfológii. Autorom pritom nešlo o hľadanie nových prístupov za každú cenu, ale o neprotirečivý a celostný opis, založený predovšetkým na skúmaní funkcie jazykových jednotiek vo vyšších jazykových rovinách.

*Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

Bibliografia

- APRESIAN, J. D.: Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskije sredstva jazyka. Moskva, Nauka 1974. 200 s.
- ARUŤUNOVA, N. D.: Sokrovennaja svjazka (problema predikativnogo otnošenija). Izvestija Akademii nauk SSSR. Serija literatury i jazyka, 39, 1980, s. 347—358.
- BARNETOVA, V. — BĚLIČOVÁ-KRÍŽKOVÁ, H. — LEŠKA, O. — SKOUMALOVÁ, Z. — STRAKOVÁ, V.: Russkaja grammatika 1—2. Praha, Academia 1979. 1093 s.
- BUZASSYOVÁ, K. (rec.): Grzegorzcykowa, R. — Puzynina, J.: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksálne rodzime. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1979. In: *Slavica Slovaca*, 16, 1981, s. 98—101.
- GRZEGORCZYKOWA, R. — PUZYNNINA, J.: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksálne rodzime. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1979. 324 s.
- GREPL, M. — KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1986. 474 s.
- HLAVSA, Z.: Denotace objektu a její prostředky v češtině. Praha, Academia 1975. 112 s.
- KOČIŠ, F.: Kongruentné zložené substantívne syntagmy. *Slovenská reč*, 46, 1981, s. 129—140.
- KOČIŠ, F.: Adverbiálno-objektové zložené syntagmy. *Slovenská reč*, 57, 1986, s. 79—82.
- KUBRIAKOVA, E. S.: Ješčo raz o meste slovoobrazovanija v sisteme jazyka. In: Aktualnyje problemy russkogo slovoobrazovanija. Red. A. N. Tichonov. Taškent, Taškentskij gosudarstvennyj pedagogičeskij fakultet imeni Nizami 1975, s. 48—52.
- LASKOWSKI, R.: Morfologia w gramatyce transformacionno-generatywnej (W poszukiwaniu modelu opisu). In: *Studia gramatyczne*. 1. Red. Z. Topolińska. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, Ossolineum 1977, s. 103—133.
- Mluvnicka češtiny, 1. Red. J. Petr. Praha, Academia 1986. 568 s.
- MOTSCH, W.: Überlegungen zu den Grundlagen der Erweiterung des Lexikons. In: *Studia Grammatica XXII. Untersuchungen zur Semantik*. Berlin, Akademie Verlag 1982. 112 s.
- PANEVOVÁ, J.: The first volume of the academic grammar of Polish. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 1986, č. 45, s. 70—75.
- SEKANINOVÁ, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštině a slovenčine. Bratislava, Veda 1980. 200 s.
- SZOBER, S.: Gramatyka języka polskiego. 12 wyd. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1971. 16 + 390 s.
- VENDLER, Z.: *Linguistics in philosophy*. Ithaca — New York 1967.
- ZEMSKAJA, E. A.: O paradigmaticeskich otnošenijach v slovoobrazovaniji. In: *Russkij jazyk. Voprosy jego istorii i sovremennogo sostojanija*. Moskva, Nauka 1978, s. 75.

НОВАЯ ГРАММАТИКА СОВРЕМЕННОГО ПОЛЬСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

В статье подчеркивается оригинальный вклад авторов новой академической грамматики польского языка (*Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia — Morfologia — Fonologia*. Red. S. Urbańczyk. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1984). Эту интересную работу характеризует новый подход описания языковой системы, исходящий не от формы языковых единиц, а от значения к форме. Авторы этот подход применяют не только при описании синтаксического и словообразовательного уровней, но также последовательно и морфологического уровня. Таким образом работа представляет собой непротиречивое и целостное описание, основано прежде всего на исследовании функции языковых единиц на более сложных уровнях языка.

SPRÁVY A POSUDKY

NA ŠESTDESIAŤKU PROF. RUDOLFA KRAJČOVIČA

Životné osudy prof. PhDr. Rudolfa Krajčoviča, DrSc., sú veľmi jednoduché. Narodil sa 22. júla 1927 v Trakoviciach v okrese Trnava. Základnú školu vychodil v rodisku, gymnázium navštevoval v Trnave a Hlohovci. Na Filozofickej fakulte UK v rokoch 1945—1950 študoval slovenčinu a filozofiu, štúdium zakončil doktorátom filozofie. Roku 1959 ako jeden z prvých aspirantov na Slovensku dosiahol vedeckú hodnosť kandidáta vied. r. 1984 vedeckú hodnosť doktora vied. Od r. 1950 pracuje na Katedre slovenského jazyka ako asistent, odborný asistent, od r. 1964 ako docent, od r. 1986 ako profesor slovenského jazyka. Svoje pôsobenie na fakulte prerušil v rokoch 1970—1971, 1975—1976 a 1980—1981 prednáškami o slovenčine na Štátnej Lomonosovovej univerzite v Moskve. Je prirodzené, že počas svojho učiteľského pôsobenia vychoval značný počet absolventov slovenčiny, ale aj viacerých dnešných vedeckých pracovníkov.

Aj vedecké osudy R. Krajčoviča sú na prvý pohľad jednoduché. Celú svoju pozornosť venuje výskumu dejín slovenčiny a onomastiky, a to vždy v širšom slavistickom rámci. Najvýraznejšie sa jeho bádateľská orientácia črtá v kardinálnej práci *Slovenčina a slovanské jazyky. Praslovanská genéza slovenčiny* (1974). Skúma tu vývin slovenčiny na pozadí vnútorného vývinu praslovančiny a v rámci vývinu ostatných slovanských jazykov. Prekonáva však mladogramatické mechanické porovnávanie jednotlivých javov a podáva ich štruktúrnú a genetickú interpretáciu. Preto právom hovorí o praslovanskej genéze slovenčiny. Na základe geolingvistických faktov konštruuje rozloženie praslovanských izoglos a kombináciou vertikálnych, horizontálnych a vertikálno-horizontálnych makroizoglos vymedzuje miesto slovenčiny medzi ostatnými slovanskými jazykmi.

Celkový obraz o dejinách slovenčiny podáva R. Krajčovič v monografii (skromne označenej ako učebnica) *Pôvod a vývin slovenského jazyka* (1981). Veľmi dobré služby svetovej slavistiky i rozširovaniu poznatkov o slovenčine robí jeho anglicky napísané historické hláskoslovie (*A Historical Phonology of the Slovak Language*, 1975). Pre študentov slovenčiny napísal R. Krajčovič viacero učebníc a skript. Spomenúť treba aspoň *Náčrt dejín slovenského jazyka* v dvoch vydaniach (1974 a 1981), *Techniku jazykovej interpretácie* (1966), *Súbor textov a cvičení zo slovenskej historickej gramatiky* (1963), *Čeština a slovenčina v starších archíváliách v predpisovnom období* (1983).

Pre bádateľskú, a prirodzene aj učiteľskú metódu R. Krajčoviča je charakteristické sústavné úsilie o využívanie výsledkov tzv. vlastivedných disciplín, ako je archeológia, historiografia, geografia, paleobotanika. Opiera sa nielen o písané pamiatky, ale aj o javy materiálnej kultúry. Svoj genetický pohľad vnáša nielen do historického hláskoslovie a tvaroslovie, ale je aj priekopníkom genetickej antroponomastiky.

Akoby lyrickým protikladom k prísnyim zákonitostiam hláskoslovie a tvaroslovie sú Krajčovičove esejistické publikácie z dejín slovenčiny. Svedectvo o tom vydáva práve vkusne upravená kniha *Svedectvo dejín o slovenčine*, ktorá vyšla už v dvoch vydaniach (1977 a 1980). Uvádza tu jazykové doklady od veľkomoravského obdobia až po súčasný stav spisovnej slovenčiny i nárečí, sprevádzané nevtieravým komentárom a hojnými ilustráciami. Svoje autorské skúsenosti a esejistické nadanie uplatňuje aj v ďalších dvoch publikáciách podobného rodu: *Pri prameňoch slovenčiny* (1974) a *Veľká Morava v tisícročí* (1985).

Boľo by predčasne tvrdiť, že vedecké dielo šesťdesiatročného R. Krajčoviča tvorí uzavretý oblúk. Predstavuje skôr umne konštruovaný oblúk, v ktorom je faktová konštrukcia vyzdobená architektonickými prvkami a ktorý ako celok čakajúci azda na ďalšie konštrukčné prvky i architektonické riešenia — nevtieravo, ale presvedčivo dokresľuje a reprezentuje situáciu v našej jazykovede.

J. Horecký

SÚPIS PRÁC PROF. RUDOLFA KRAJČOVIČA ZA ROKY 1977—1986

Táto bibliografia nadväzuje na *Súpis prác doc. Rudolfa Krajčoviča za roky 1950—1976* od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Jazykovednom časopise, 28, 1977, s. 174—181.

1977

Svedectvo dejín o slovenčine. (Paralelný rus. a angl. názov.) I. vyd. Martin, Matica slovenská 1977. 268 s. — 2. vyd. 1980.

Ref.: 1. Jacko, J.: **Svedectvo dejín o slovenčine.** — Pravda, 15. 9. 1977, s. 5. — 2. Jacko, J.: **Svedectvo dejín o slovenčine.** — Východoslovenské noviny, 12. 8. 1977, príl., s. 2. — 3. Kočiš, F.: **Svedectvo dejín o slovenčine.** — Nedelňa Pravda, 10, 1977, č. 32, s. 6. — 4. Krasnovská, E.: **Smena na nedelu,** 12, 1977, č. 44, s. 7. — 5. Ondrejovič, S.: **Smena,** 26. 10. 1977, s. 6. — 6. Ružička, J.: **Vzácná kniha o slovenčine.** — Kultúra slova, 11, 1977, s. 316. — 7. Tvrdoň, E.: **Netradičný pohľad na dejiny nášho jazyka.** — Smer, 22. 7. 1977, s. 10. — 8. Blaško, V.: **Slovenský jazyk a literatúra v škole,** 24, 1977/78, s. 220—222. — 9. Habovštiaková, K.: **Slovenská reč,** 43, 1978, s. 187—188. — 10. Horecký, J.: **Slavica Slovaca,** 13, 1978, s. 295—296. — 11. J. Pnk [= J.]: **Československý časopis historický,** 26, 1978, s. 131—132. — 12. Ondrejovič, S.: **Istoriija slovackogo jazyka** — Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Jazykoznanije. 1979, č. 2, s. 70—73. — 13. Horák, E.: **Dejiny spisovnej slovenčiny slovom a obrazom.** — Nový život (Novi Sad, Juhoslávia), 32, 1980, s. 524—529.

O najstarších paralelizmoch vo vývine slovenčiny a východoslovanských jazykoch. — Slavica Slovaca, 12, 1977, s. 8—12, rus. res. s. 12.

Základné aspekty problému praslovanského pôvodu slovenčiny. — In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.—11. decembra 1974.) Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977, s. 13—22.

Niektoré naše jazykové problémy a Slovenské národné povstanie. — In: **Slavica Pragensia.** 18. Věnováno 30. výročí Slovenského národného povstání. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 3—4.) Red. V. Ržounek. Praha, Univerzita Karlova 1977, s. 211—214.

Diskusný príspevok R. Krajčoviča. — In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.—12. decembra 1974.) Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977, s. 75 (k príspevku J. Štolca).

Diskusný príspevok R. Krajčoviča. — In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.—11. decembra 1974.) Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977, s. 218 (k príspevkom M. Majtána a R. Šrámka).

Záverčné slovo R. Krajčoviča. — In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.—11. decembra 1974.) Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977, s. 229—230.

Hľadal pravdu o národe. Rozlúčka so slavistom prof. J. Stanislavom. — Práca, 3. 8. 1977, s. 5.

1978

Pri prameňoch slovenčiny. (Eseje.) I. vyd. Martin, Osveta 1978. 152 s.

Ref.: 1. Jacko, J.: Pri prameňoch slovenčiny. — Východoslovenské noviny, 5. 10. 1979, príl., s. 2.
— 2. Muránsky, J.: Pri prameňoch slovenčiny. — Nedelná Pravda, 12, 1979, č. 30, s. 7. —
3. Ondrejovič, S.: Pri prameňoch slovenčiny. O knihe Rudolfa Krajčoviča. — Práca, 26. 7. 1979,
s. 6. — 4. Švagrovský, Š.: Pri prameňoch slovenčiny. — Smena, 24. 5. 1979, s. 6. — 5. Tvrdoň, E.:
Eseje o vývine slovenčiny. — Smer, 1. 6. 1979, s. 10. — 6. Uhlár, V.: Konečne eseje o slovenčine!
Slovenská reč, 45, 1980, s. 120—123. — 7. Dvonč, L.: Dejiny slovenčiny esejisticky. —
Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 22, 1981, s. 225—226.

O štýloch slovenčiny v predpisovnom období. In: Studia Academica Slovaca. 7. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1978, s. 183—200. Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Slovákistické štúdie. Zborník vybraných prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 239—245.

Onomastika i sociálne nauki. — In: Nomina appellativa et nomina propria. Summaries of the papers. XIIIth International Congress of Onomastic Sciences. Cracow, August 21st — 25th 1978, s. 137.

Nárečový výskum. [Palkovič, K.: Nárečový výskum. Bratislava 1974.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 24, 1977/78, s. 153—154 (ref).

Letný seminár macedónskeho jazyka, literatúry a kultúry. — Slavica Slovaca, 13, 1978, s. 99 (správa o seminári konanom v dňoch 5.—25. 8. 1977 v Skopje a v Ochride, Juhoslavia).

1979

Textová príručka k dejinám slovenského jazyka. I. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.

Ref.: 1. Augustinská, D.: Slovenčina stále živá. — Večerník, 1. 8. 1979, s. 5 (aj o publikácii: Ondrus, P.: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Bratislava 1978). — 2. Krošláková, E.: Slovenská reč. 44, 1979, s. 307—309. — 3. Muránsky, J.: Kultúra slova, 44, 1980, s. 56—57.

O stabilizácii vo fonologicko-fonickom vývine slovenčiny. — In: Studia Academica Slovaca. 8. Prednášky XV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1979, s. 160—174.

Problém jerového pravidla. (K šesťdesiatke prof. A. Lamprechta.) — Slavica Slovaca, 14, 1979, s. 23—27, rus. res. s. 27.

XIII. medzinárodný onomastický kongres v Krakove. — Jazykovedný časopis, 30, 1979, s. 87—90 (správa o kongrese konanom v dňoch 21.—25. 8. 1978 v Krakove; spoluautori V. Blanár, M. Majtán).

1980

Slovenčina medzi slovanskými jazykmi z hľadiska jej genézy. — In: O slovenčine pre slovenčinárov. Red. J. Oravec. Bratislava, Pedagogický ústav mesta Bratislavy 1980, s. 181—198.

Z lexiky staršej slovenskej hydronymie v slovanskom kontexte. K životnému jubileu prof. V. Šmilauera. — Slavica Slovaca, 15, 1980, s. 217—224, rus. res. s. 224.

Retrospektívny výskum spisovnej slovenčiny. — In: Ihnátková, N. a kol.: K modernizácii vyučovania slovenského jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 83—99, rus. res. s. 198.

Onomastika a jazykoveda. — In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 133—137.

Nové výskumné aspekty v slovenskej onomastike. — Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 69—74.

O projekte atlasu a slovníka slovenskej toponymie (ojkonymie). — In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska širava 20.—24. septembra 1976.)

Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 339—345.

Apelativa „baňa“, „báň“, „bán“ v starej slovenskej ojkonymii. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 30. 1979. Red. J. Mistrik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 111—121.

Mladogramatizmus a slovenská jazykoveda. — In: *Studia Academica Slovaca*. 9. Prednášky XVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1980, s. 183—197. Za prof. P. Ondrusom. — *Smena*, 13. 3. 1980, s. 4

1981

Pôvod a vývin slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 240 s.

Ref.: 1. Muránsky, J.: Slovenská reč. 48, 1983, s. 185—187. — 2. Tvrdoň, E.: Slovenský jazyk a literatúra v škole. 30, 1983/84, s. 92—93.

Nárečia na území Slovenska. 1. vyd. Banská Bystrica, Učebné pomôcky 1981 (transparenty, mapy).
Onomastika i obščestvennyje nauki. — In: *Proceedings of Thirteenth International Congress of Onomastic Sciences*. Cracow, August 21—25 1978. Zv. 1. Red. K. Rymut. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — tódž. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1981, s. 689—693.

Bernolákovčina a reč vzdelancov na juhozápadnom Slovensku v 18. storočí. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 28. 1977. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 89—99.

Slovo na úvod. Kapitoly z dejín jazykovej kultúry (1). — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 14—17.

Slovenčina v premenách dejín. Kapitoly z dejín jazykovej kultúry (2). — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 65—69.

K významu veľkomoravskému jubileu. Kapitoly z dejín jazykovej kultúry (3). — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 131—137.

Po stopách kultivovania slovenčiny v starom Uhorsku. Kapitoly z dejín jazykovej kultúry (4). — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 289—295.

1982

Über ältere Parallelismen in der Entwicklung des Mazedonischen und des Slowakischen. — *Makedonski jezik*, 32—33, 1981—1982, s. 373—378.

K príprave Slovánskeho onomastického atlasu. — *Zpravodaj Mistopisné komise ČSAV*, 23, 1982, s. 573—575.

Slovenčina v období uhorského humanizmu. Kapitoly z dejín jazykovej kultúry (5). — *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 3—9.

Slovenčina v období uhorského baroka. Kapitoly z dejín jazykovej kultúry (6). — *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 65—71.

Na prahu spisovného obdobia. Kapitoly z dejín jazykovej kultúry (7). — *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 154—159.

K tvorbe novotvarov mestských erbov. — *Slovenská archivistika*, 17, 1982, s. 129—146 (autor jazykovednej časti o pôvode názvu Želiezovce na s. 140—145).

Kniha goda — Svidetelstvo istorii o slováckom jazyke. *Meridiany* 12—23, 1982, č. 6, s. 6—10 (beseda s R. Krajčovičom o jeho publikácii *Svedectvo dejín o slovenčine*. 2. vyd. Martin 1980). — Publikované aj v ďalších jazykových mutáciách časopisu.

1983

Čeština a slovenčina v starších archíváliách v predspisovnom období. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1983. 104 s.

- Genetická interpretácia paralelizmov v slovanských jazykoch.** — In: *Československá slavistika 1983. Lingvistika. Historie.* Red. J. Horecký. Praha, Academia 1983, s. 23—30.
- Podstata a význam staroslovienskeho písomníctva.** — In: *Zborník prednášok z letného kurzu slovenského jazyka a literatúry pre poslucháčov zo zahraničia. Učebné texty. 2.* Red. B. Švihranová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 79—91.
- K sémantickej rekonštrukcii najstaršej slovenskej lexiky.** — *Jazykovedný časopis*, 34, 1983, s. 156—162, rus. res. s. 162.
- Verifikačné postupy v genetickom výskume staršej toponymie.** — In: *Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference (18.—20. 5. 1982 v Trojanovicích).* (Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě. 86. řada D-19.) Red. R. Šramek. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1983, s. 47—50.
- Z archaickej lexiky slovenskej ojkonymie.** — In: *Jazykovedné štúdie. 18. Z dejín slovenského jazyka.* Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1983, s. 39—58.
- Teoretické východiská stavby hesla v historických topolexikonoch.** — In: *VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica. — Dedinky 2.—6. júna 1980. Zborník materiálov.* Red. M. Majtán. Bratislava — Banská Bystrica — Prešov. *Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV — Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici — Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove* 1983, s. 17—23.
- Historické korene slovenskej reči.** — *Príroda a spoločnosť*, 32, 1983, č. 12, s. 56—59.

1984

- Alte Berufe der Slawen im Donaugebiet vom Standpunkt der Sprache ausgesehen.** — In: *Ethnologia Slavica. 12—13. 1980—1981.* Red. J. Podolák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 41—65, slov. res. s. 66.
- Versuch einer genetischen Charakteristik substantivischer Paradigmen.** — In: *Recueil linguistique de Bratislava. 7.* Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984, s. 65—71.

1985

- Veľká Morava v tisícročí slovami prameňov, legend, kroník a krásnej spisby.** 1. vyd. Bratislava, Tatran 1985. 240 s.
- Ref.: 1. Habovštiaková, K.: *Veľká Morava v tisícročí.* — *Večerník*, 7.3. 1986, s. 6. — 2. Krošláková, E.: *O troch knihách na počesť Metoda.* — *Nedeľná Pravda*, 19, 1986, č. 27, s. 18 (aj o publikáciách: 1. Ondruš, Š.: *Život a dielo Metoda, prvoučiteľa národa slovienskeho.* Bratislava 1982. — 2. Marsina, R.: *Metodov boj.* Bratislava 1985). — 3. Resutik, M.: *Veľká Morava v tisícročí slovami prameňov, legend, kroník a krásnej spisby.* — *Slovenské pohľady*, 102, 1986, č. 10, 130—132. — 4. Žigo, P.: *Kniha o Veľkej Morave.* — *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 252—255.
- Procesuálnosť ako vlastnosť jazykového systému a jej výskum.** — In: *K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede. (Smolenice 21.—23. novembra 1983.)* Red. J. Horecký. Bratislava, *Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV* 1985, s. 76—80.
- Die Funktionen der Textverzierung im älteren sachlichen Genre.** — In: *Recueil linguistique de Bratislava. 8.* Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1985, s. 185—191.
- Jazyk na Veľkej Morave a jeho kontinuita so slovenčinou.** — *Historický časopis*, 33, 1985, s. 293—303, rus. res. s. 303—304, fr. res. s. 304.
- O jazyku na Veľkej Morave a jeho kultúrnej forme. (K 1100. výročiu Metodovho skonu.)** — *Jazykovedný časopis*, 36, 1985, s. 104—111, rus. res. s. 111.
- Kultivované slovo na Veľkej Morave.** — In: *Studia Academica Slovaca. 14. Prednášky XXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1985, s. 329—336.
- O slovenčine v Doležalovej gramatike.** — In: *Práce z dějin slavistiky. 10. Starší české, slovenské a slovanské mluvnice.* Red. J. Perák. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 179—190.

Jazyk Veľkej Moravy. — *Príroda a spoločnosť*, 34, 1985, č. 6, s. 55—59.

Kultivované slovo na Veľkej Morave. — *Nové slovo*, 27, 1985, č. 24, s. 19.

Jazyk na Veľkej Morave a jeho kultúrna forma. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 4, 1985, č. 4, s. 1—3 (tézy prednášky konanej dňa 16. 4. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Prasiovančina. — In: *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P — Ž. Red. O. Pavlík et al. Bratislava, Veda 1985, s. 106. — Tamže: *Slovenčina* (s. 236—237). — *Slovník* (s. 274—275; spoluautor). — *Starosloviencina* (aj sloviencina) (s. 307). — *Staroslovienske písomníctvo* (s. 307). — Heslo *Slovenčina znovu publikované pod rovnakým názvom: Osvetová práca*, 35, 1985, č. 15, s. 8.

1986

Die Genese der slowakischer Sprache. — In: *Ethnologia Slavica*. 15. 1983. Red. J. Podolák, Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986, s. 55—69, slov. res. s. 69.

[**Diskusný príspevok.**] — In: IX. Meždunarodnyj s'jezd slavistov. Kijev, sentabr 1983 g. *Materialy diskusii. Jazykoznanije*. Red. V. T. Kolomijec et al. Kijev. Naukova dumka 1986, s. 49—50. (k referátu S. Ivančeva).

[**Diskusný príspevok.**] — In: IX. Meždunarodnyj s'jezd slavistov. Kijev, sentabr 1983 g. *Materialy diskusii. Jazykoznanije*. Red. V. T. Kolomijec et al. Kijev. Naukova dumka 1986, s. 91 (k referátom K. K. Trofimoviča a M. Komárka).

Od štylistiky k estetike. — *Nové slovo*, 28, 1986, č. 40, s. 16. — Tamže: *Estetické v umeleckej reči* (č. 41, s. 16). — *Zážitky z krásy slova* (č. 43, s. 16).

Edičná činnosť

Gavlovič, H.: *Valaská škola*. 2. vyd. Bratislava, Tatran 1982.

Redakčná činnosť

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*, 28, 1977. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981 (člen red. rady).

Jazykovedný časopis, 33, 1982 — 37, 1986 (člen red. rady).

Zostavil L. Dvonč

Čas života i vedecký čas priviedli medzi jubilantov ako prvého z druhej vlny slovenských dialektológov PhDr. Ivora Ripku, CSc., samostatného vedeckého pracovníka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied a vedúceho jeho nárečového oddelenia. Práci v dialektológii sa upisal pred štvrtstoročím, hoci sa narodil v Bratislave v učiteľskej rodine (7. septembra 1937), detstvo strávil v Trenčíne, do školy chodil v Kežmarku a Poprade, kde aj r. 1955 zmaturoval na vtedajšej jedenásťročnej strednej škole. Záujem o jazykovedu či širšie kultúru získal v rodine — jeho otec patrilo do tej generácie profesorov, čo v medzivojnovom období aktívne rozvíjali kultúru a spoločenský život (v tridsiatych rokoch bol aj jedným zo spoluorganizátorov založenia časopisu Slovenská reč).

I. Ripka po štúdiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v r. 1955—1960 (odbor slovenský jazyk — ruský jazyk) a po skončení dvojročnej základnej vojenskej služby nastúpil 6. 8. 1962 do vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka SAV (dnes Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV) najprv na študijný pobyt, potom v r. 1964—1967 na internú vedeckú aspirantúru. Roku 1968 na základe obhajoby dizertačnej práce o dolnotrenčianskych nárečiach získal hodnosť kandidát filologických vied (CSc.) a r. 1969 titul PhDr.

Veľa času I. Ripka venoval organizačnej práci. Ako mladý pracovník bol vedeckým tajomníkom Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV (dnes Slovenská jazykovedná spoločnosť), tajomníkom bývalého Vedeckého kolégia pre jazykovedu SAV a potom od r. 1973 až podnes — čiže skoro 15 rokov — vedúcim nárečového oddelenia. Je členom komisie pre obhajoby kandidátskych dizertácií v odbore slovenský jazyk, členom redakčnej rady Jazykovedného časopisu a časopisu *Slavica Slovaca*. Popri náročnej vedecko-organizačnej práci sa dlhé roky angažuje ako funkcionár spoločenských organizácií v ústave, resp. aj širšie v rámci spoločenských vied.

Kým zakladateľská generácia slovenských dialektológov sa sústreďovala na prvé monografické spracovanie nárečí a pripravila i začala ich široko osnovaný výskum prakticky na území celého Slovenska, druhá generácia začala kolektívne tento materiál spracúvať do podoby najväčších projektov slovenskej dialektológie, akými sú už zavŕšený štvorzväzkový *Atlas slovenského jazyka* (1968—1985) a r. 1987 dokončený prvý zväzok z plánovaného trojzväzkového *Slovníka slovenských nárečí*. I. Ripka bol mladým spoluautorom prvého zväzku *Atlasu slovenského jazyka* (1968) a má podiel aj na tvorbe ďalších (už autorských) zväzkov ako vedúci oddelenia a organizátor nárečového výskumu na Slovensku. Bol vedúcim autorského kolektívu, ktorý r. 1980 vydal ukážkový zväzok *Slovníka slovenských nárečí*, a dnes intenzívne pracuje na spomínanom trojzväzkovom slovníku.

Osobný vedecký vývin I. Ripku je podmienený touto jeho základnou pracovnou a organizačnou náplňou. Začínal r. 1963 písaním recenzií a správ, a to nielen o nárečových prácach, ale aj o slovníkoch, odbornej terminológii, širšie o kultúre (napr. v denníku *Ľud* uverejnil v r. 1968—1970 desiatky drobných odporúčaní z jazykovej výchovy). V recenzentskej činnosti pokračuje sústavne podnes. Kriticky hodnotí domácu produkciu a sprostredkúva informácie o najzávažnejších či najoriginálnejších zahraničných prácach.

Predmetom jeho prvých štúdií bola najmä problematika hláskoslovnia v dolnotrenčianskych nárečiach. Rovnomenný názov mala jeho prvá monografia — rozšírená a doplnená kandidátska dizertácia *Dolnotrenčianske nárečia* (1975). Bola to prvá monografia spracúvajúca západoslovenské nárečia (presnejšie severozápadoslovenské nárečia z 52 obcí bývalého Trenčianskeho okresu). Najviac pozornosti v nej autor venoval analýze hláskoslovnia a tvaroslovnia. Slovnú zásobu potom spracoval podrobnejšie v druhej práci *Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí* (1981), kde riešil aj teoretické problémy spracovania nárečovej lexiky. Autorove štúdie z posledných rokov majú už širšie zacielenie, keď uvažuje o mieste dialektov v súbore útvarov národného jazyka, o metodologických otázkach v dialektológii (osobitne o vzťahu teoretického a empirického poznania), z pohľadu dialektológa hodnotí vzťah tradície a jazykovej kultúry.

Záslužná je práca I. Ripku v prezentácii výsledkov nášho nárečového výskumu v medzinárodnom, najmä slovanskom rámci. Viac rokov je členom Medzinárodného redakčného kolégia Celokarpatského dialektologického atlasu, predsedom národnej komisie, spoluautorom dotazníka, máp, komentárov a indexov. Je aj členom Komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitete slavistov, ako aj členom československej komisie pre Európsky jazykový atlas. V tejto súvislosti predstavil vo viacerých štúdiách publikovaných v zahraničí koncepciu lexikologického a lexikografického spracovania slovenských nárečí. Tieto štúdie v súčasnej situácii predstavujú významný príspevok slovenskej jazykovedy v oblasti slavistiky.

Ak by aj predmet jubilantovho výskumu mohol zvädzať i nabádať k jednostrannosti, I. Ripka sa jej dokázal vyhnúť. Napriek dobre vyvinutému zmyslu pre detail a encyklopedickú záľubu vo faktoch posudzuje veci zo širšieho, spoločenského a kultúrneho kontextu. Aj jeho práca, aj osobné záujmy smerujú k takejto širšej kontaktovosti. Želáme mu na začiatku vstupu do nového životného obdobia, aby dobre zúročil získané skúsenosti, poznania a podnety.

J. Bosák

SÚPIS PRÁC IVORA RIPKU ZA ROKY 1963—1986

Bibliografia jazykovedných prác I. Ripku je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov. Najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (obyčajným typom písma) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. V závere sa osobitne uvádza spolupráca a redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1963

Orlova, V. G. a kol.: Posobije — instrukcija dľa podgotovki i sostavlenija regionalnych slovarej russkogo jazyka. Moskva 1960. — In: Jazykovedný časopis, 14, 1963, s. 183—184 (ref.).

Už vyšiel. [Slovník slovenského jazyka. 3. Red. Š. Peciar. Bratislava 1963.] — In: Učiteľské noviny, 13, 1963, č. 28—29, s. 7 (ref.).

1964

Nečas, J. — Kopecký, M.: Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. Praha 1964. — In: Slovenská reč, 29, 1964, s. 244—246 (rec.). — Další autorov referát o tej istej publikácii: Vyšiel slovensko-český diferenciální slovník. — Učiteľské noviny, 14, 1964, č. 11, s. 6.

1965

Jazyková poradňa. 3. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava 1964. — In: Slovenská reč, 30, 1965, s. 47—49 (ref.).

1966

Asíbilácia v trenčianskych nárečiach. (S mapou.) — In: Jazykovedné štúdie. 9. Dejiny a dialektológia. Red. E. Paulíny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 202—210.

1967

Francúzsko-slovenský a slovensko-francúzsky technický slovník. Bratislava 1966. — In: Kultúra slova, 1, 1967, s. 219 (ref.).

Vojenský terminologický slovník. Praha 1966. — In: Kultúra slova, 1, 1967, s. 248—250 (rec.).

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava 1966. — In: Učiteľské noviny, 17, 1967, č. 3, s. 6 (ref.).

Zpráva o pracovnom zasadnutí Medzinárodnej komisie pre Slovánský jazykový atlas. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 299—300 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 15.—20. 5. 1967 v Smoleniciach)

1968

Atlas slovenského jazyka. 1. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá: mapy. Časť druhá: úvod — komentáre — materiály. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 314, 200 s. (autor 2 sérií máp a príslušných komentárov).

Konkanina, smaha, smog. Kultúra slova, 2, 1968, s. 254.

Vyslovujete správne slovo režisér? — Lud, 1. 5. 1968, s. 7. — Tamže: Malý moment či len moment? (3. 5., s. 5). — „Sebalepší“? Veru nie! (4. 5., s. 5). — Vždy len tarifa (5. 5., s. 5). — „Stávajúci“? (7. 5., s. 3). — Diskutovať o niečom (8. 5., s. 5). — Pravda nie „že áno“? (9. 5., s. 7). — Užívajte lieky, nie slová! (11. 5., s. 5). — Srdečný pozdrav, srdcová choroba (12. 5., s. 5). — Niečo o 1. máji (14. 5., s. 3). — Začínáme znova (15. 5., s. 5). — O jednej častej chybe (16. 5., s. 5). — Brezová — Brezovan, Brezovanka (17. 5., s. 5). — Šetriť a vyšetrovať (18. 5., s. 5). — Hlohovský, ale jablonecký (19. 5., s. 5). — „Nanášate“ problémy (21. 5., s. 3). — Rýchlopis, nie „tesnopis“ (22. 5., s. 5). — Porovnať a zrovnať (23. 5., s. 5). — Niekoľko a málo (24. 5., s. 5). — „Poľahče“ či prípadne (25. 5., s. 5). — Namiesto riaditeľa „námostok“? (26. 5., s. 5). — Až na jedného? (28. 5., s. 3). — „Dopiadime“ sa pravdy? (29. 5., s. 5). — Sprievod, nie „doprovodi“! (30. 5., s. 5). — Plesnivec a protež (31. 5., s. 5). — O trnavských futbalistoch (3. 7., s. 7). — „Mačkáte“ sa v autobusoch? (4. 7., s. 5). — Staviteľ a zostavovateľ (5. 7., s. 5). — Zaberáť miesto — zaujímať sa o miesto (6. 7., s. 5). — Čo sa začne, to sa aj skončí (7. 7., s. 5). — Zčať a začať sa sú dve slovesá (9. 7., s. 3). — Na dnešok o predložkách (18. 7., s. 5). — Zvykať a odvyknúť (19. 7., s. 7). — Ste „z mima“ Bratislavy (20. 7., s. 5). — Prchať a utekať (21. 7., s. 5). — Kľúče sú u „vrátneho“? (23. 7., s. 3). — Prchať a utekať (24. 7., s. 7). — Pravda a „ovšem“ (25. 7., s. 5). — Chodíte si „povyraziť“? (26. 7., s. 5). — Rôzny, rozličný, rozmanitý (27. 7., s. 5). — Upomienka či pamiatka? (28. 7., s. 5). — Cirkev, o cirkvi, dve cirkvi (30. 7., s. 3). — Obec — obecný, ale všeobecný (31. 7., s. 7). — Zastaraná chyba (1. 8., s. 7). — Mali ste dosť vreckového? (2. 8., s. 5). — Váš „mluvčí“ mlčí (3. 8., s. 5). — Jedno zastarané slovo (4. 8., s. 5). — Znamenitá „podívaná“? (6. 8., s. 3). — Zastarané slovo (10. 8., s. 4). — Čo je kengura? (9. 10., s. 7). — Znášate „tiahu“ bojov? (10. 10., s. 5). — „Mňajú“ sa futbalisti? (11. 10., s. 5). — Rešerš o niečom (12. 10., s. 5). — Možno trafiť vedľa (15. 10., s. 3). — Ešte raz o triafaní (16. 10., s. 3). — Ste schopní či „nie ste s to“? (17. 10., s. 5). — Prestaňme s „vydodávaním“! (19. 10., s. 3). — Znova o prípone -dlo (19. 10., s. 3). — Čipka a „krajka“ (22. 10., s. 3). — Tvrdá pravačka (24. 10., s. 3). — „Dričov“ nepoznáme (25. 10., s. 3). — Obri a odbory (26. 10., s. 3). — Robiť si skóre (29. 10., s. 3). — O Dióvi a inom (31. 10., s. 5). — Stopper alebo stopér? (1. 11., s. 5). — Alternát a alternant (2. 11., s. 5). — Neprijemnosti s percentami (5. 11., s. 3). — Desatinné čísla (6. 11., s. 7). — „Kuchané“ kurčatá (6. 12., s. 5). — Dozorná služba v armáde (10. 12., s. 3). — Kázeň a disciplína (11. 12., s. 7). — Hamburský i pekinský (12. 12., s. 5). — Kontrarevolucionári sa „plížili“? (13. 12., s. 5). — Strelec z guľometu je guľometník (14. 12., s. 5). — Strieľate „malorážkou“? (17. 12., s. 5). — Premôcť a poraziť (18. 12., s. 5). — Zle vám zakúrili? (19. 12., s. 5). — Bezpartajní alebo nestranič? (20. 12., s. 5). — Poriadok s usporiadateľmi (21. 12., s. 5). — Nahustiť či nafúkať? (27. 12., s. 5). — Uvažujeme o väzbách (28. 12., s. 5). — Šiesty zväzok Slovníka slovenského jazyka. [Slovník slovenského jazyka. 6. Red. Š. Peciar. Bratislava 1968.] — In: Lud, 7. 12. 1968, s. 5 (ref.).

1969

Slabičné [v trečianskych nárečiach]. — In: Jazykovedné štúdie. 10. Štolcov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, s. 69—73.

Mimochodom pripomíname. — *Eud*, 3. 1. 1969, s. 5. — Tamže: Novoročné pozdravy (4. 1., s. 5). — Prvá rada o prvom rade (7. 1., s. 3). — Kupujete „sviečkovú“ (8. 1., s. 7). — Niečo z frazeológie (9. 1., s. 5). — Môže „priskyrica“ voňať? (10. 1., s. 5). — Vyraďovanie listín (17. 1., s. 5). — Čo by sa mohlo stať (25. 1., s. 5). — Odbočka a pobočka (28. 1., s. 3). — Viete, čo sú „šprúchlačky“? (29. 1., s. 7). — Odmeňovať podľa zásluhy (30. 1., s. 5). — Sledovali ste „abbé“? (31. 1., s. 5). — Skloňovanie osobných mien (1. 2., s. 3). — Medicína a medecína (4. 2., s. 3). — Úkol a úloha (21. 3., s. 5). — Poznámky o materiáli (22. 3., s. 5). — Zlagnú sa naši hokejisti? (25. 3., s. 3). — Niečo o „meetingoch“ (26. 3., s. 7). — Znova o vykani (2. 4., s. 7). — Máte auto? (3. 4., s. 5). — Predpokladáte, že ... (4. 4., s. 5). — „Vyprostfovali“ ste auto? (3. 4., s. 5). — Noviny, rozhlas, televízia (8. 4., s. 3). — „Necháte si to ľubiť“? (9. 4., s. 7). — Prospekty a slovenčina (10. 4., s. 5). — Kupujete dosky? (11. 4., s. 5). — Gramofón a saxofón (12. 4., s. 5). — Zelená vždy nesvieti (15. 4., s. 3). — Odovzdajte pozdrav (17. 4., s. 5). — Celkom jednoznačne (18. 4., s. 5). — Kto bude prvý? (22. 4., s. 3). — Zemiaky a obloha (31. 7., s. 5). — Hráte bedminton? (1. 8., s. 5). — O jednom zlovyku (2. 8., s. 5). — Viete plávať? (6. 8., s. 5). — Tašky na strechách? (7. 8., s. 5). — Páčiť sa a ľubiť sa (8. 8., s. 5). — Ešte raz o slove pani (9. 8., s. 5). — Dovolenka bez starostí (12. 8., s. 3). — Dvojaký smer (13. 8., s. 7). — O nenáležitej väzbe (14. 8., s. 5). — Poznáte „broskvone“? (15. 8., s. 5). — Služba na počkanie (16. 8., s. 5). — Servovať a servirovať (19. 8., s. 3). — Eahostajnosť či zafatosť? (20. 8., s. 7). — Nezavadzia vám „zavazadlo“? (21. 8., s. 5). — Dokonalý „dompteur“? (22. 8., s. 5). — Stisk a stisnúť (23. 8., s. 5). — Doriadili ste si nohu? (27. 8., s. 7). — Vyjsť na skazu (28. 8., s. 5). — Otvorene o otváraní (30. 8., s. 5). — Obyvatelia Ázie (2. 9., s. 5). — Perný a namáhavý (3. 9., s. 5). — Nový útočný rad (1. 10., s. 5). — Strelecký „duel“? (2. 10., s. 9). — Náhodná kontrola (3. 10., s. 5). — Kedy odchádzate domov? (4. 10., s. 5). — O príslovke behom (7. 10., s. 5). — „Za tým účelom“ (8. 10., s. 5). — Rana a výstrel (9. 10., s. 9). — Pokazil sa vám patentný uzáver? (10. 10., s. 5). — Naše oberačky (17. 10., s. 5). — Vysoký priehlavok (18. 10., s. 5). — Zladené úsilie (21. 10., s. 5). — Dráha a železnica (22. 10., s. 5). — Odhlasovali ste návrh? (23. 10., s. 9). — Hlavná stanica (24. 10., s. 5). — Majme na zreteli (25. 10., s. 5). — „Vylepšovacie návrhy“? (26. 10., s. 5). — Spresnime svoje vyjadrovanie (30. 10., s. 9). — Naposledy o bránke (31. 10., s. 5). — Obecný a obyčajný (1. 11., s. 5). — Dobrý dopad a zlý vplyv (4. 11., s. 5). — Náprotivný hráč (5. 11., s. 5). — Komu sa nedarí (6. 11., s. 9). — „Tečovanie“ v športe (8. 11., s. 5). — Kôl a kolo (11. 11., s. 5). — Hľadáte „topné telesá“? (12. 11., s. 5). — Kupujete syry? (13. 11., s. 9). — Ohrozená kultúra prejavu (14. 11., s. 5). — Poznáte „spústy snilkov“? (15. 11., s. 5). — Hráč a „aktér“ (18. 11., s. 5). — Máte dobrého trúbkára? (19. 11., s. 5). — Treba skončovať s „delbuchmi“! (20. 11., s. 8). — „Pomačkané“ šaty? (21. 11., s. 5). — Napriek všetkému (22. 11., s. 5). — Bezvadný a bezchybný (26. 11., s. 5). — Jaternicový „prejt“? (28. 11., s. 5). — Dopadať a chytiť (29. 11., s. 5). — Ospravedlnenie (2. 12., s. 4).

1970

Frekvencia a hierarchia foném v dolnotrčianskych nárečiach. — *Jazykovedný časopis*, 21, 1970, s. 60 — 67.

Charakteristika nárečia zátopej oblasti v Liptove. — In: *Liptov. I. Vlastivedný zborník*. Red. E. Kufčák et al. Martin, 1970, s. 185—216 (spoluautor Š. Lipták).

Cudzie zemepisné názvy v Slovníku slovenského jazyka. [Zemepisné názvy. — In: *Slovník slovenského jazyka*. 6. Red. Š. Peciar. Bratislava 1968, s. 255—305.] — In: *Slovenská reč*, 35, 1970, s. 118—123 (rec.).

Mravec a jeho práca. — *Eud*, 4. 2. 1970, s. 5). — Tamže: Kofaj a kolégium (5. 2., s. 5). — Po prvé a za každým (6. 2., s. 5). — Kedy to stihneme (7. 2., s. 5). — Chcete byť silní? (10. 2., s. 5). — Spray a rozprašovač (11. 2., s. 5). — Špatný nie je zlý! (12. 2., s. 9). — Strek alebo „strik“ (13. 2., s. 5). — Odstavec a odsek (14. 2., s. 5). — Kríž s krížikom (17. 2., s. 5). — O jedálnom lístku (18. 2., s. 5). — Hlava a hlavička (19. 2., s. 9). — Chladiaci vozeň (20. 2., s. 5). — Popolnice a smeti (21. 2., s. 5). — Klika a kľuka (24. 2., s. 5). — Vyrovnáť sa s niekým (25. 2., s. 5). — Kryté investície

(26. 2., s. 9). — Program a porad (27. 2., s. 5). — Viete spočítavať? (28. 2., s. 5). — Päť bodov a jedna chyba (3. 3., s. 5). — Odovzdajte pozdrav (7. 3., s. 5). — Správne trafiť (8. 7., s. 5). — Odveta, revanš, „oplátka“ (9. 7., s. 8). — Poľovník nie je poľovník (10. 7., s. 5). — Kedy na výlet? (11. 7., s. 5). — Dostať klinčeky (14. 7., s. 5). — O predložke cez (16. 7., s. 8). — Pečeňová paštéta (17. 7., s. 5). — Vyvolať ohlas (18. 7., s. 5). — Hrianchený chlieb (21. 7., s. 5). — Čo chýba motoristom? (22. 7., s. 5). — Štrbské Pleso a Štrbské pleso (23. 7., s. 8). — Páter a chrbtová kosť (24. 7., s. 5). — Chybná uniformita (25. 7., s. 5). — Kupujete skúsenosti? (28. 7., s. 5). — Všetko sa zelená (31. 7., s. 5). — Veľká show (1. 8., s. 5). — Pozor na frázy (4. 8., s. 5). — Slovenský „design“? (5. 8., s. 5). — Bubeník a bicista (5. 8., s. 5). — Malý futbal (7. 8., s. 5). — Debničky plzeňského (8. 8., s. 5). — Skrinka na obuv (11. 8., s. 5). — Správne poradie (12. 8., s. 5). — Aké žarty rozprávate? (13. 8., s. 8). — „Stávajúci“ (18. 8., s. 5). — Úžitok z opakovania (15. 8., s. 5). — „Potitka“ sa nepredávajú! (18. 8., s. 5). — Pozor na zámenu zámen! (19. 8., s. 5). — Pozrieť a vidieť (20. 8., s. 8). — Čo možno dosiahnuť? (21. 8., s. 5). — Kto lakuje? (22. 8., s. 5). — Človek nikdy nevie (25. 8., s. 5). — Prúdové lietadlá a dýzy (26. 8., s. 5). — Šetríte? (27. 8., s. 8). — Chybná uniformita (28. 8., s. 5). — Ďaleko od pravdy (4. 12., s. 5). — Fusak a nánožník (5. 12., s. 5). — „Horkokrvný“ a temperamentný (8. 12., s. 5). — Potrebujete spájkovačku? (9. 12., s. 5). — „Pokladať podlahy“? (10. 12., s. 7). — Pozor na hrdzu (11. 12., s. 5). — Pozor na výsledok (12. 12., s. 5). — Mesto Saporo (15. 12., s. 5). — Vianočné darčeky (18. 12., s. 5). — Poukázka poukážkou (19. 12., s. 5). — Pisáreň a písárka (22. 12., s. 5). — Barančeka a ovečku (28. 12., s. 5). — Bašta a veža (29. 12., s. 5). — Problém s plecnicami (30. 12., s. 5).

Seminár o metódach opisu jazyka. — Jazykovédne aktuality, 7, 1970, č. 3—4, s. 73—74 (správa o seminári konanom dňa 21. 1. 1970 v Bratislave).

Správa o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov za rok 1969. — Slovenská reč, 35, 1970, s. 244—247. — Ďalšia autorova správa o činnosti spoločnosti za ten istý rok: Správa o činnosti ZSJ pri SAV za rok 1969. — Jazykovédne aktuality, 7, 1970, č. 3—4, s. 11—13.

1971

O jazyku učebnice Dejiny Československa. [Ratkoš, P. — Butvín, J. — Kropilák, M.: *Dejiny Československa*. Bratislava, 1970.] In: *Kultúra slova*, 5, 1971, s. 282—286 (posudok jazykovej stránky publikácie).

Kto vie ako. — Eud. 4. 1., s. 5. — Tamže: Mazaf a natierať (5. 1., s. 5). — Dva prípravné zápasy (6. 1., s. 5). — Možno vydať opravu? (7. 1., s. 8). — Predložka k (5. 2., s. 5). — O používaní predložiek (6. 2., s. 5). — Pozor na lavíny (9. 2., s. 5). — Ako sa umývate? (10. 2., s. 5). — Poznáte „londýnerov“? (11. 2., s. 9). — Škorpión a šfúr (12. 2., s. 5). — Človeče, nezlosti sa! (13. 2., s. 5). — Pisať na stroji (16. 2., s. 5). — Diela a dielenský (17. 2., s. 5). — Dopisovateľ a korešpondent (18. 2., s. 9). — Pozor na seba! (19. 2., s. 5). — Föhn a mokré vlasy (20. 2., s. 5). — Zámena nemožno zamieňať (23. 2., s. 5). — Furianti či víťuzi (24. 2., s. 5). — Jazda a chod (25. 2., s. 9). — „Ste nahratí“? (26. 2., s. 5).

Jazykovédne dielo Martina Hattalu. — Jazykovédne aktuality, 8, 1971, č. 1—2, s. 70—72 (správa o konferencii o živote a diele M. Hattalu, konanej v dňoch 21.—22. 10. 1970 v Trstenej).

Správa o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za rok 1970. — Slovenská reč, 36, 1971, s. 261—263. — Ďalšia autorova správa o činnosti spoločnosti za ten istý rok: Správa o činnosti ZSJ pri SAV za rok 1970. — Jazykovédne aktuality, 8, 1971, s. 17—19.

Výročná schôdza ZSJ v Prešove. — *Nedefná Pravda*, 4, 1971, č. 17, s. 6 (správa o schôdzke konanej v dňoch 15.—16. 4. 1971).

Výročie Petra Tvrdeho. — Jazykovédne aktuality, 8, 1971, č. 1—2, s. 72—73 (správa o prednáške J. K. Beňadika v Združení slovenských jazykovedcov SAV o živote a diele P. Tvrdeho pri príležitosti 120. výročia narodenia a 35. výročia smrti).

1972

- Materiály i issledovanija po Obščeslavianskomu lingvističeskomu atlasu.** Red. R. I. Avanesov. Moskva 1968; Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Materiály i issledovanija 1969. Red. R. I. Avanesov. Moskva 1970. — In: *Slavica Slovaca*, 7, 1972, s. 69—73 (ref.).
- Dudok, D.: Nářečie Pivnice v Báčke.** Martin 1972. — In: *Slovenská reč*, 37, 1972, s. 322—324 (rec.).
- O zlate a medailách. — *Rozhlas*, 1972, č. 16, s. 11.

1973

- O problematike nářečových slovníkov.** — *Slovenská reč*, 38, 1973, s. 97—103.
- Charakteristika dolnotrenčianskych nářečí.** — In: *Trenčín. Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne*. Red. M. Šišmiš et al. Bratislava, *Obzor* 1973, s. 70—91.
- Ľudovít V. Rizner a jeho bošácky nářečový slovník.** — *Slovenská reč*, 38, 1973, s. 340—349.
- Bělič, J.: Nástin české dialektologie.** Praha 1972. — In: *Jazykovedný časopis*, 24, 1973 s. 202—205 (rec.).
- Obhajoba doktorskej dizertácie sovietskeho slovakistu.** — *Novosti vedy a techniky*, 2, 1973, č. 7, s. 8—9 (správa o obhajobe doktorskej dizertácie L. N. Smirnova v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV).

1974

- Z problematiky slovenskej nářečovej lexiky.** — In: *Studia Academica Slovaca. 3. Prednášky X. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústav školských informácií 1974, s. 337—351.
- Ruskaja dialektologija.** Red. N. A. Meščerenskij. Moskva 1972. — In: *Slovenská reč*, 39, 1974, s. 52—55 (rec.).
- Dialektnaja lexika.** [1. *Dialektnaja lexika*. Red. F. P. Filin — F. P. Sorokoletov. Leningrad 1971. — 2. *Voprosy izučenija lexiki russkich narodnych govorov. Dialektnaja lexika 1971*. Red. F. P. Filin — F. P. Sorokoletov. Leningrad 1972.] — In: *Slavica Slovaca*, 9, 1973, s. 337—341 (ref.).
- Ivanov, J.: Bálgarski dialekten atlas. Bálgarski govori od egejska Makedonija.** 1. Sofija 1972. — In: *Jazykovedný časopis*, 25, 1974, s. 86—89 (rec.).
- IV. slovenská onomastická konferencia. Zborník materiálov.** Red. M. Majtán. Bratislava 1973. — In: *Slovenská reč*, 39, 1974, s. 122—126 (ref.).
- Slovenské nářečia a spisovná slovenčina.** — *Československý svět*, 29, 1974, č. 10, s. 9.

1975

- Dolnotrenčianske nářečia. 1. vyd. Bratislava Veda 1975. 280 s.**
- Ref.: 1. Buffa, F.: *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 366—369. — 2. Habovštiak, A.: *Nová knižka o nářečí*. — *Nedelná Pravda*, 8, 1975 č. 25, s. 6. — 3. Šišmiš, M.: *Vlastivedný časopis*, 24, 1975, s. 190. — 4. Lipták, Š.: *Nářečová monografia*. — *Nové slovo*, 17, 1975, č. 38, s. 9. — 5. Palkovič, K.: *Jazykovedný časopis*, 27, 1976, s. 91—94. — 6. **Dudok, D.: Dve dôležité dialektologické práce.** — In: *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. — 4. 1982. Red. D. Dudok. Nový Sad (Juhoslávia), *Spolok vojvodinských slovakistov 1984*, s. 133—145 (aj o práci: Rípka, I.: *Vecný slovník dolnotrenčianskych nářečí*. Bratislava 1981).
- Poznámka o jednej mystifikácii.** — *Kultúra slova*, 9, 1975, s. 367.
- Nová práca o ruskej dialektológii.** [Kuznecov, P. S. a kol.: *Ruskaja dialektologija*. Moskva 1973.] — In: *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 188—189 (rec.).
- Liptovská Teplička.** Red. J. Michálek. Košice 1973. — In: *Slovenský národopis*, 23, 1975, s. 482—484 (ref.).
- VIII. seminár macedónskeho jazyka, literatúry a kultúry.** — *Slavica Slovaca*, 10, 1975, s. 313—314 (Správa o seminári konanom v dňoch 7.—23. 8. v Skopje a v Ochride).

I. slovenská dialektologická konferencia — Slovenská reč, 40, 1975, s. 306—308 (správa o konferencii konanej v dňoch 17.—19. 4. 1975 v Prešove)

Diskusia o marxistickej jazykovede. — Věstník Československé akademie věd, 84, 1975, č. 1, s. 24—26 (správa o spoločnom zasadnutí Vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV a Vedeckého kolégia jazykovedy SAV, konanom dňa 25. 9. 1974 v Bratislave).

1976

O koncepcii Slovníka slovenských nářečí. — Slavica Slovaca, 11, 1976, s. 90—95, rus. res. s. 95.

Lexikálna stránka chotárnych názvov z dolného Trenčína. — In: VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4.—6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Májtaň. Bratislava, Veda 1976, s. 199—205.

Matejčík, J.: Lexika Novohradu (vecný slovník). Martin 1975. — In: Slovenská reč, 41, 1976, s. 115—119 (rec.).

Gregor, F.: Der slowakische Dialekt von Pilisszántó. Budapest 1975. — In: Jazykovedný časopis, 27, 1976, s. 83—85 (rec.).

Buffa, F.: Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry. Bratislava 1972. — In: Slovenská reč, 38, 1973, s. 118—121 (rec.).

Záturecký, A. P.: Slovenské prislovnia, porekadlá a úslovnia. Bratislava 1975. — In: Slovenský národopis, 24, 1976, s. 642—643 (rec.).

K jubileu Jozefa Ružičku. — Nové slovo, 18, 1976, č. 3, s. 15.

Životné jubileum Ferdinanda Buffu. — Slovenská reč, 41, 1976, s. 38—40 (k 50. narodeninám).

1977

Poznámky o výskume slovenských nářečí a ich atlasovom spracúvaní. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 26. 1976. Celokarpatský dialektologický atlas. Red. P. Ondrus. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 97—100.

Zavádzanie slovenčiny ako úradného jazyka v Bratislavskej župe po r. 1918. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 237—241.

Diskusný príspevok k úvodnému referátu. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 26. 1976. Celokarpatský dialektologický atlas. Red. P. Ondrus. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 105 (na medzinárodnej konferencii o Celokarpatskom dialektologickom atlase, konanej v dňoch 15.—17. 5. 1974 v Modre-Pieskoch).

Prvý retrográdný nářečový slovník. [Blinova, O. I. a kol.: Opyt obratnogo dialektnogo slovaria. Tomsk 1972.] — In: Slavica Slovaca, 12, 1977, s. 86—87 (ref.).

Nová nářečová monografia. [Buffa, F.: Šarišské nářečia. 1. Úvod. Hláskoslovie. — In: Šarišské múzeum v Bardejove. 3. Red. A. Kokuľa. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1972, s. 87—244. — 2. Tvorenie slov. — In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 14. Red. M. Chmelárová. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1972, s. 169—289, rus. res. s. 256, nem. res. s. 256—257. — 3. Tvaroslovie. — In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 15. Red. M. Chmelárová. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1973, s. 313—391, rus. a nem. res. s. 392. — 4. Charakteristika a rozdelenie šarišských nářečí (s ilustračným textom). — In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 16. Red. M. Chmelárová. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1974, s. 355—407, rus. res. s. 407, nem. res. s. 407—408.] — In: Slovenská reč, 42, 1977, s. 54—57 (rec.).

1978

Problematika obrabotki značenija slova v dialektnom slovare. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 5. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1978, s. 189—197.

Západoslovenské nářečia. — In: Studia Academica Slovaca. 7. Prednášky XIV. letného seminára

slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1978, s. 427—440. — **Znovu publikované** pod rovnakým názvom: In: *Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca.* Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 355—359.

Z nárečových výskumov v Sovietskom zväze. — *Ruštínár*, 13 (26), 1978, č. 4, s. 5—7.

O jazyku Encyklopédie Slovenska. [Encyklopédia Slovenska. 1. A — D. Red. V. Hajko et al. Bratislava 1977.] — In: *Kultúra slova*, 12, 1978, s. 250—254 (posudok jazykovej stránky publikácie a poznámky k spracovaniu niektorých hesiel).

České náreční texty. Red. A. Lamprecht. Praha 1976. — In: *Slovenská reč*, 43, 1978, s. 56—58 (ref.).

VI. medzinárodná konferencia o Celokarpatskom dialektologickom atlase. — *Slovenský národopis*, 26, 1978, s. 519—520 (správa o konferencii konanej v dňoch 29. 11.— 3. 12. 1977 v Moskve).

1979

O nekotorych problemach kartografirovanija v OKDA. [Prel. J. N. Ovčinnikova. j — In: *Spravočno-informacionnyje materialy po OKDA*. 2. Red. S. B. Beraštejn — G. P. Klepikova. Moskva, Nauka 1979, s. 21—27.

Príprava koncepcie Slovníka slovenských nářečí. — In: *Prace Filologiczne*. 28. Red. M. Szymczak et al. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 1979, s. 241—248.

Dialekt ako útvar národného jazyka. — In: *Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov.* Red. J. Kačafa. Bratislava, Veda 1979, s. 133—135.

1980

Slovník slovenských nářečí. Ukázkový svazok. 1. vyd. Bratislava, Veda 1980. 288 s. (vedúci autorského kolektívu; spoluautori F. Buřta, A. Ferenčíková, A. Habovštiak, Š. Lipták, O. Malíková, J. Nižnanský).

Ref.: 1. Hönig, A.: In: *Semantische Hefte. Mitteilungen aus der vergleichenden, empirischen und angewandten Semantik, aus Wort- und Metaphernforschung*. 4. 1978/79. Red. J. Schröpfer. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1979/80, s. R 15—21. — 2. Michalus, Š.: *Ukázkový svazok Slovníka slovenských nářečí.* — *Večerník*, 17. 10. 1981, s. 3. — 3. Palkovič, K.: *Slavica Slovaca*, 16, 1981, s. 300—303. — 4. Téma, B.: *K slovníku slovenských nářečí.* — *Jazykovedné aktuality*, 18, 1981, s. 34—35. — 5. Uhlár, V.: *Ukázkový svazok Slovníka slovenských nářečí.* — *Slovenská reč*, 46, 1981, s. 244—248. — 6. Žigo, P.: *Ukázkový svazok Slovníka slovenských nářečí.* — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 59—60. — 7. Habovštiaková, K.: *Jazykovedný časopis*. 33, 1982, s. 87—90. — 8. Brabcová, R.: *Zborník za slavistiku (Novi Sad, Juhoslávia)*, 24, 1983, s. 152—153. — 9. Gutschmidt, K.: *Zeitschrift für Slawistik*, 28, 1983, s. 788—790.

Miesto dialektov v súbore útvarov národného jazyka. — In: *Jazykovedné štúdie*. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 227—231.

O niektorých problémoch klasifikácie a hodnotenia nárečovej slovnjej zásoby. — *Kultúra slova*, 14, 1980, s. 289—298.

O koncepcii Celokarpatského dialektologického atlasu. — *Slavica Slovaca*, 15, 1980, s. 285—289.

Koncepcia Slovníka slovenských nářečí. — In: *Dialektologický zborník. 1. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17.—19. apríla 1975.* (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 5. 1979.) Red. L. Bartko et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 149—152.

Charakteristika nářečí zátopovej oblasti na Kysuciach. — In: *Správy a informácie*. 4. Vlastivedný spravodajca Kysuckého múzea. Red. P. Maráky. Čadca, Kysucké múzeum 1980, s. 55—88 (rus. res. s. 88—89, angl. res. s. 90—91) (spoluautor J. Nižnanský).

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. Bratislava 1979. — *Slovenská reč*. 45, 1980, s. 364—372 (rec.; spoluautorka J. Skladaná).

1981

Vecný slovník dolnotreňčianskych nárečí. 1. vyd. Bratislava, Veda 1981. 340 s.

Ref.: 1. Šišmiš, M.: Pozoruhodná publikácia. — *Treňčianske noviny*, 22, 1981, č. 31, s. 4. —
2. Utěšený, S.: Nad novým slovenským nárečným věcným slovníkem. — *Naše řeč*, 65, 1982, s. 158—161. — 3. Buffa, F.: Slovenská řeč, 48, 1983, s. 56—60. — 4. Dudok, D.: Dve důležité dialektologické práce. — In: *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*, 4, 1982, Red. D. Dudok. *Nový Sad* (Juhoslávia). Spolok vojvodinských slovakistov 1984, s. 133—145 (aj o práci: Ripka, I.: *Dolnotreňčianske nárečia*. Bratislava 1975). — 5. Havlová, E.: In: *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná* (A), 32, 1984, s. 121—122.

Porovnanie sémantickej štruktúry niektorých lexém v spisovnom jazyku a nárečiach. — In: *Jazykovedné štúdie*, 16. *Materiály z vedeckej konferencie o sémantike*. (Smolenice, 14—17. januára 1980.) Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 233—237.

Terminológia ľudového obydľia. — In: *Lidová stavební kultura v československých Karpatech a přilehlých územích*. Red. V. Frolec. Brno, Blok 1981, s. 54—58, rus. a angl. res. s. 59, nem. res. s. 59—60.

O nektorých voprosach koncepcii Slovaria slovackich govorov. — In: *Обščеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования 1979*. Red. R. I. Avanesov. Moskva, Nauka 1981, s. 92—125.

Koncepcia a realizácia Slovníka slovenských nárečí. Teze přednášky v JS dne 23.4.1981. — *Jazykovedné aktuality*, 18, 1981, s. 104—105.

Stredoslovenské nárečia. — In: *Encyklopédia Slovenska*, 5. Red. V. Hajko et al. Bratislava, Veda 1981, s. 625.

VIII Meždunarodnaja konferencija po Obščekarpatkomu dialektologičeskomu atlasu. — *Carpatobalcánica*, 11, 1981, č. 1—2, s. 75—77. — *Nem. znenie: Die VIII. Internationale Konferenz über den Gesamtkarpatischen dialektologischen Atlas*. — Tamže, s. 78—80 (správa o konferencii konanej v dňoch 13.—17. 10. 1980 v Modre). — Ďalšia autorova správa o tej istej konferencii: VIII. medzinárodná konferencia o Celokarpatskom dialektologickom atlase. — *Slovenský národopis*, 29, 1981, s. 416—418.

1982

Východoslovenské nárečia. — In: *Encyklopédia Slovenska*, 6. Red. V. Hajko et al. Bratislava, Veda 1982, s. 305. — Tamže: *Západoslovenské nárečia* (s. 502). — *Dialektológia* (s. 693—694).

Za profesorom Jozefom Štolcom. (24. 3. 1908 — 15. 7. 1981.) — *Jazykovedný časopis*, 33, 1982, s. 79—80.

1983

Sémantická štruktúra deverbativa č(v)rpak v dialektoch karpatského areálu. — *Slavica Slovaca*, 18, 1983, s. 45—48, rus. res. s. 48.

Karpatské názvy oviec v slovenských nárečiach. — *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 140—144.

O tvorení názvov niektorých archeologických kultúr. — *Slovenská řeč*, 48, 1983, s. 98—100.

Niekoľko poznámok o prepisovaní z japončiny. — *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 103—105.

Valiska, J.: Nemecké nárečia horného Spiša. Stará Ľubovňa 1982. — In: *Slovenská řeč*, 48, 1983, s. 377—379 (rec.).

Buffa, F.: Atlas slovenského jazyka. 3. *Tvorenie slov*. Časť prvá. *Mapy*. Bratislava 1981; časť druhá. Úvod — komentáre — dotazník — indexy. Bratislava 1978. — In: *Jazykovedný časopis*, 34, 1983, s. 75—77 (rec.).

O Celokarpatskom dialektologickom atlase. — *Nedeľná Pravda*, 16, 1983, č. 48, s. 7 (správa o 14. medzinárodnej porade o CKDA, konanej v dňoch 20.—27. 10. 1983 na Zemplínskej šírave).

1984

Teoretické a empirické poznanie v dialektológii. — *Jazykovedný časopis*, 35, 1984, s. 158—163, rus. res. s. 163.

- Z problematiky nárečovej lexicológie a lexicografie. — In: Lexikografia i lexicologija. Zbornik radova. Red. J. Jerković et al. Novi Sad — Beograd, Matica srpska 1984, s. 151—155.
- Výskum a opis nárečovej lexiky. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny. (Smolenice 1.—4. marca 1983.) Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 271—281.
- Karpatizmy v slovakovej dialektnej lexike. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 7. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984, s. 139—144.
- Karpatizmy v slovakčích dialektach. — In: Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le V^e Congrès de l'Association internationale d'études du Sud-Est Européen. Prague, L'Institut de l'Histoire tchécoslovaque et mondiale de l'Académie Tchécoslovaque des Sciences 1984, s. 313—321.
- Konfrontačný výskum českej a slovenskej lexiky. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny. (Smolenice 1.—4. marca 1983.) Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 256—259.
- Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten. I. Red. E. Prunč. Wien 1982. — In: Slavica Slovaca, 19, 1984, s. 101—103 (ref.).
- Orlovský, J.: Gemerský nárečový slovník. Martin 1982. — In: Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 91—95 (rec.).
- Jazykovedné príspevky v zborníku Spolku vojvodinských slovakistov. [Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. Red. D. Dudok. Nový Sad. Zv. 1. 1979; zv. 2. 1980; zv. 3. 1981.] — In: Slovenská reč, 49, 1984, s. 247—250 (ref.).
- Anton Habovštiak šesťdesiatročný. — Slavica Slovaca, 19, 1984, s. 280—281. — Ďalší autorov jubilejný článok pri tej istej príležitosti: Jubileum Antona Habovštiaka. — Slovenská reč, 49, 1984, s. 291—292.
- 1985
- Vzťah teórie a empirie z aspektu nárečového výskumu. — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede. (Smolenice 21.—23. novembra 1983.) Red. J. Horecký, Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 242—245.
- Fenomén tradície v jazykovej kultúre. — Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 163—171.
- O výkladoch názvu Trenčín na základe rozboru historických zápisov. — In: Trenčín. Remeslá, tlačiarne, architektúra. Red. M. Šišmiš. Bratislava, Alfa 1985, s. 43—53.
- Štyridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 129—167 (spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová, L. Dvonč, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočíš, M. Majtán, J. Mistrik, E. Sekaninová).
- Slovník české frazeologie a idomatiky. Přirovnání. Red. F. Čermák — J. Hronek. Praha 1983. — In: Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 72—75 (rec.).
- 1986
- O niektorých aspektoch vzťahu etnografie a lingvistickej karpatológie. — Slovenský národopis, 34, 1986, s. 286—290, rus. res. s. 290, angl. res. s. 291.
- Ciele a možnosti celonárodného nárečového slovníka. — In: Dialektologický zborník. 2. Materiály z II. slovenskej dialektologickej konferencie. (Zemľpisná širava 30. IX.—3. X. 1981.) Red. L. Bartko. Prešov, Filozofická fakulta UPJŠ 1986, s. 145—153, rus. res. s. 154, nem. res. s. 155.
- Koncepcia a realizácia Atlasu slovenského jazyka. — Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 73—82, rus. res. s. 82.
- Tradícia a jazyková kultúra. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1985. Venované XVII. zjazdu KŠČ. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 203—209.

- Martincová, O.: Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha 1983. — In: *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 299 - 302 (ref.).
- XXI. ročník slovinskej letnej školy. — *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 311—312 (správa o 21. ročníku seminára slovinského jazyka, literatúry a kultúry, konanom v dňoch 1.– 13. 7. 1986 v Lublane).
- Ferdinand Buřľa šesťdesiatročný. — *Slovenská reč*, 51, 1986, s. 53—54.
- Za profesorom Arnoštom Lamprechtom. — *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 110—111.

Spolupráca

- Dvořák, P.: *Odkryté dejiny. (Staré Slovensko.)* Bratislava, Pravda 1976.
- Dvořák, P.: *Odkryté dejiny. (Predveká Bratislava.)* Bratislava, Pravda 1978 (jazyková úprava).
- Novotný, B. a kol.: *Encyklopédia archeológie.* Bratislava, Obzor 1986 (odborná terminologická a jazyková úprava).

Edičná činnosť

- Kalinčiak, J.: *Knieža liptovský. (Mládenec slovenský. Srbiienka. Svätý Duch. Knieža liptovský. Láska a pomsta.)* Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1963 (autor vysvetliviek).
- Kalinčiak, J.: *Púť lásky. (Bozkovci. Mlčkov hrob. Bratova ruka. Púť lásky.)* Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1963 (autor vysvetliviek).
- Kalinčiak, J.: *Reštavrácia. (Mních. Reštavrácia. Orava.)* Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1964 (autor vysvetliviek).
- Kalinčiak, J.: *Reštavrácia. Orava.* Bratislava, Tatran 1968 (autor vysvetliviek).
- Kalinčiak, J.: *Reštavrácia a iné.* Bratislava, Tatran 1972 (autor vysvetliviek k prózam *Púť lásky* a *Reštavrácia*).
- Kalinčiak, J.: *Púť lásky.* Bratislava, Tatran 1973 (autor vysvetliviek).

Prekladateľská činnosť

- Foglar, J.: *Rýchle šípy. 1—4. Kreslený farebný seriál.* — *Panoráma*, 1970, mimoriadna príloha (spoluprekladateľ P. Dvořák).

Redakčná činnosť

- Dialektologický zborník. 1. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17.—19. apríla 1975.* Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. — *Jazykovedný zborník*, 5, 1979. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980 (člen red. rady, výkonný redaktor s L. Bartkom).
- Jazykovedný časopis*, 33, 1982 — 37, 1986 (člen red. rady).
- Slavica Slovaca*, 21, 1986, č. 3 (člen red. rady pre jazykovednú časť).

Zostavil L. Dvonč

Ak v našom časopise porušujeme tradíciu — či lepšie chceli by sme založiť novú —, robíme tak práve pri príležitosti 70. výročia Októbra, keď sa v tomto čase dožíva významného životného jubilea popredná sovietska lingvistka prof. Elena Samojlovna Kubriakovová, doktorka filologických vied, ktorej dielo značne ovplyvnilo aj výskum u nás.

E. S. Kubriakovová sa narodila 29. októbra 1927 v Leningrade v rodine významného vedca S. A. Reinberga, jedného zo zakladateľov sovietskej röntgenologickej školy. V roku 1951 absolvovala romanistiku a germanistiku na Moskovskej univerzite, kde medzi jej učiteľmi boli A. I. Smirnickij, O. S. Achmanovová a ďalší. Roku 1955 obhájila kandidátsku dizertačnú prácu o mennom skloňovaní v germánskych jazykoch. Viedol ju významný germanista a indoeuropeista E. A. Makajev, s ktorým ju v ďalších rokoch spojili dlhé a plodné roky spolupráce.

Od r. 1959 pracuje E. S. Kubriakovová v Inštitute jazykoznanija AN SSSR, kde sa najprv venovala gramatike a historicko-porovnávacej jazykovede, no súčasne publikovala viaceré analytické práce z dejín súčasnej jazykovedy (americký deskriptivizmus, Londýnska lingvistická škola, dielo O. Jespersena), ktoré sú dobre známe aj u nás. Po takejto príprave začala od konca 60. rokov intenzívne pracovať nad základnými otázkami všeobecnej jazykovedy. V známom trojväzkovom diele *Obščje jazykoznanije* (1970—1974), vydanom doteraz aj v niekoľkých cudzích jazykoch, je autorkou viacerých častí (podstata jazykových zmien, chápanie jazykového systému a jazykovej štruktúry, tvorenie slov). Roku 1974 jej vyšla monografia *Osnovy morfoložičeskogo analiza* (doktorská dizertácia obhájená r. 1972).

Od polovice 70. rokov E. S. Kubriakovová rozpracúva základné otázky teórie nominácie: je spoju autorkou dvojväzkového, mimoriadne inšpirujúceho zborníka *Jazykovaja nominacija* (1977) a vlastnej monografie *Časti reči v onomasiologičeskom osveščeniji* (1978). Jej práce sú závažným príspevkom pri rozpracúvaní takých základných otázok súčasnej jazykovedy, ako je vzťah tvorenia slov a syntaxe, modelovanie slovotvorných procesov a ich špecifiká a i. Od konca 70. rokov sa sústreďuje na otázky sémantiky odvodených slov, prichádza s novou teóriou slovotvorného významu, prináša novátorské myšlienky o vzájomnom vzťahu slovotvorby a textu, založené na jej koncepcii synchronnej rekonštrukcie slovotvorného aktu na základe textových údajov. Roku 1981 jej vyšla monografia s touto problematikou *Tipy jazykovych značenij. Semantika proizvodnogo slova*. Úloha slovotvorby v rečovej činnosti a jej hlbší výskum — s presahom už aj do psycholingvistiky — je predmetom originálnej monografie *Nominativnyj aspekt rečevoj dejatel'nosti* (1986).

Zároveň s výskumom tvorenia slov E. S. Kubriakovová venuje sústavnú pozornosť najnovším smerom v domácej i svetovej lingvistike, vydala cyklus prednášok o aktuálnych otázkach súčasnej sémantiky, recenzuje významné práce, hodnotí jednotlivé smery a školy. Nie náhodou je preto redaktorkou morfológie a tvorenia slov v takom významnom periodiku, ako je *Referativnyj žurnal AN SSSR — Obščestvennyje nauki v SSSR a Obščestvennyje nauki za rubežom*. Aj napriek tejto svojej novej orientácii pokračuje naďalej aj v skúmaní morfológie, s ktorým začala ešte v polovici 60. rokov v spolupráci s E. M. Makajevom, dnes s J. G. Pankracom (*Morfoložija v opisaniiji jazykov*, 1983). Doteraz E. S. Kubriakovová publikovala viac ako 150 pôvodných prác, z toho 7 monografií, viac ako 100 článkov, recenzií a i.

E. S. Kubriakovová venuje veľa času a energie výchove mladých vedeckých pracovníkov: pod jej priamym vedením obhájilo doteraz kandidátske dizertácie vyše 20 aspirantov, ktorí sa dobre uviedli na vysokých školách v celom Sovietskom zväze. Okrem toho od r. 1980 prednáša na Katedre všeobecnej jazykovedy na Moskovskom gosudarstvennom pedagogičeskom inštitute inostranných jazykov imeni M. Thoreza základy všeobecnej jazykovedy, aktuálne otázky súčasnej lingvistiky v oblasti sémantiky, teórie nominácie a rečovej činnosti. Od r. 1984 je profesorkou všeobecnej jazykovedy. Jej zaujímavé a inšpirujúce prednášky mali možnosť počuť aj na mnohých univerzitách a inštitútoch na viacerých miestach v ZSSR, s ktorými spolupracuje a je ich stálou konzultantkou.

Veľa rás vystupovala aj na medzinárodných konferenciách a vedeckých podujatiach doma i v zahraničí. Je neodmysliteľnou účastníčkou najvýznamnejších konferencií v Sovietskom zväze.

Chceme aj my tejto významnej lingvistke svetového mena a vzácne dobrému a chápacému človeku zaželať do ďalších rokov pevné zdravie a ďalšie úspechy v originálnom myslení — s nádejou na ďalšie upevňovanie našej spolupráce.

J. Bosák

ČERNÍK, V. *SYSTÉM KATEGÓRIÍ DIALEKTICKÉHO MATERIALIZMU*. Bratislava, Pravda 1986. 730 s.

Rozsiahla monografia V. Černíka si kladie za cieľ systematicky spracovať filozofické princípy, kategórie, zákony a metódy, a tak ukázať dialektiku ako celostný systém, aj keď — ako zdôrazňuje i sám autor — niektoré problémy majú diskusný charakter. Diskusné zameranie má vlastne sama práca, lebo nesie podtitul *Kritika Hegelovej Logiky ako vedy* a podrobne načrtáva aj historický obraz nadhodených problémov.

Treba však hneď povedať, že Černíkom navrhnutý systém kategórií má skutočne charakter systému, v ktorom každý prvok má svoje hierarchicky vymedzené miesto a ktorý sa analyzuje skutočne systémovým prístupom. Autor skúma zložky i štruktúru tohto systému, analyzuje funkciu zložiek a zdôrazňuje integratívnu orientáciu. K týmto štyrom aspektom, ako ich kedysi zdôrazňoval V. G. Afanasiev, však organicky pridáva genetický aspekt. Ukazuje totiž, čo je jadrom, bunkou systému kategórií a ako sa na toto jadro navrstvujú ďalšie kategórie a na jednotlivé kategórie zase ďalšie subkategórie. Svoj postup zhŕňa na s. 291: na teoretickú rekonštrukciu genetickej štruktúry (azda by bolo lepšie hovoriť o genetickom systéme, lebo štruktúra je len jeden z aspektov systému — J. H.) treba najprv odhaliť bunku ako najpodstatnejšiu, najvšeobecnejšiu vzťah spomedzi historickej vzniknutého súboru podstatných vzťahov. Od nej sa postupom od abstraktného ku konkrétnemu dochádza ku konkrétnej dialektickej abstrakcii, potom k analýze podstaty, od empirickej indukcie k teoretickej indukcii až napokon k dialektickej dedukcii.

Pri svojej analýze V. Černík rozlišuje predovšetkým filozofické kategórie a subkategórie. prostredníctvom ktorých sa filozofické kategórie vymedzujú a rozvíjajú. Napríklad ku kategórii podstaty patria subkategórie všeobecného, totožnosti, rozdielu, protirečenia, základu, podmienky a zákona (s. 697). Škoda, že autor tieto kategórie a subkategórie neznázornil aj schematicky (v tabuľke, strome): lepšie by vynikla ich systémová zviazanosť, štruktúrne vzťahy i hierarchické usporiadanie.

Popri filozofických kategóriách a subkategóriách V. Černík prirodzene uznáva aj špeciálne všeobecnovedné kategórie. Zaraďuje k nim také kategórie, ako je napr. prvok, systém, štruktúra, informácia, symetria. Chýba nám tu kategória funkcie. Nie je však jasné, prečo ich V. Černík označuje ako špeciálne všeobecnovedné, keď sú známe ďalšie, špeciálnovedné kategórie. Pripúšťa síce proces premeny (špeciálne) všeobecnovedných kategórií na univerzálne (filozoficky) všeobecnovedné kategórie, ale sám ich do svojho systému nezaraďuje. Hoci by iste osožilo, keby aspoň naznačil, na ktoré filozofické kategórie sa tieto všeobecnovedné kategórie viažu. No nenaznačuje ani jeden z uvádzaných procesov zmeny, resp. vstupu všeobecnovedných kategórií do systému filozofických kategórií, hoci genetický aspekt si to priamo vyžaduje.

Pre jazykovedca je zaujímavé, aké miesto má v Černíkových úvahách o kategoriálnom systéme jazyk. Je prirodzené, že fungovanie jazyka nemožno obísť pri výkladoch o vedomí a myslení. V tejto oblasti charakterizuje V. Černík jazyk ako prostriedok na spredmetnenie výsledkov myšlienkového činnosti, resp. presnejšie pojmového myslenia (s. 13—14), ale aj ako prostriedok na vyjadrenie ideálnej formy existencie materiálnych objektov, lebo ideálny objekt vždy existuje vo forme nejakého jazyka (s. 510 — presnejšie azda: vo forme, v podobe nejakého jazykového výrazu, pomenovania), sprostredkuje významovo-komunikačný styk medzi subjektmi. Ale aj duchovná činnosť prebieha vo forme reči, slovného alebo písaného jazyka (s. 556 — zase azda presnejšie: vo forme

zvukového alebo písaného jazyka). Druhou významnou úlohou jazyka je sprostredkovať informačný styk, ale aj spolupôsobiť pri organizovaní súčinnosti ľudí (s. 559). Ako vidieť, vo väčšine prípadov chápe V. Černík jazyk ako prostriedok, nástroj. Z toho vyplýva aj fakt, že výklady o vzťahu jazyka a (pojmového) myslenia (V. Černík nehovorí o iných typoch myslenia) sú značne zjednodušené, ak sa napr. pojem definuje ako vo slove spredmetnený vedomý (azda: vo vedomí existujúci) obraz predmetu, súd ako vo forme vety vyjadrená myšlienka (s. 559) a úsudok ako v jazyku vyjadrená myšlienková forma, ktorá sprostredkúva prechod od jedného myšlienkového obsahu k druhému (s. 560).

Popri tomto inštrumentálnom chápaní jazyka však V. Černík osobitne zdôrazňuje jazyk ako zložku vedomia, keď popri kognitívno-hodnotovej zložke uznáva i jeho jazykovo-komunikačnú zložku. Podľa našej mienky však istú funkciu hrá jazyk aj v kognitívno-hodnotovej zložke. Nejasným však ostáva pojem lingvistické (tu zase presnejšie: jazykové) vedomie (s. 82).

V súvislosti s uvedenými vlastnosťami jazyka sa vynára otázka, čo je vlastne jazyk, k akým objektom patrí. V. Černík názorne vykladá vlastnosti materiálnych a ideálnych objektov. Ale ak materiálny objekt jestvuje mimo vedomia činného subjektu (s. 506) a jazyk je zložkou vedomia, nemožno povedať, že by jazyk bol materiálny objekt. Na druhej strane sa však tvrdí, že ideálny objekt je materiálny objekt prenesený do ľudskej hlavy a v nej pretvorený. Bol však jazyk prenesený z objektívnej reality? Zrejme nie, preto ho nemožno pokladať ani za ideálny objekt. Už aj preto nie, že podľa V. Černíka (s. 510) ideálny objekt existuje vo forme nejakého jazyka (= jazykového výrazu). To zase protirečí faktu, že v myslení môžeme utvárať aj také ideálne objekty, ktoré nemajú analógiu v objektívnej realite. Nemalo by sa teda uvažovať, že popri materiálnych a ideálnych objektoch jestvujú aj objekty iného druhu, napr. sociálne? Jazyk ako historicko-spoločenský jav by potom bolo azda možné označiť ako ideálny sociálny objekt.

Napokon treba ešte pripomenúť, že Černíkovo podrobné osvetlenie filozofických kategórií a ich systému bude mať nesporný vplyv aj na formovanie špeciálnovedných terminov a ich vymedzenie, resp. na hodnotenie niektorých jazykových javov z hľadiska filozofických kategórií. Ako príklad možno uviesť diskusie o obsahu a forme v jazyku, resp. v niektorých jazykových výrazoch či pojmoch. Neobyčajne plodné sa zdá rozlišovať podstatný a doplnkový obsah, vnútornú a vonkajšiu formu, ale najmä brať do úvahy zložitú, nijako nie priamočiare vzťahy medzi týmito kategóriami. V syntaktických útvaroch, konkrétne v syntagme sa ukazuje ako plodné uvažovať o vnútornej a vonkajšej forme, menej o obsahu, kým v úvahách o nominačných jednotkách zase je účelne uvažovať o podstatnom obsahu vyjadrenom súborom sémantických príznakov a o doplnkovom obsahu ako o javovej forme podstatného obsahu, realizovanej lexémami.

Načrtnuté poznámky o celkovej problematike systému kategórií i niekoľko pripomienok či otázok z hľadiska jazykovedy ukazuje, že Černíkovu prácu, ako sám hovorí, „nemožno chápať ako nejaké konečné, vyčerpávajúce riešenie, ale iba ako podnet k lepšiemu zvládnutiu fundamentálnych otázok dialektiky“. Zrejme však nejde iba o podnet, ale predovšetkým o závažný a vydarený krok k spresňovaniu marxistického metodológie vo všetkých vedných odboroch.

J. Horecký

CHLOUPEK, J.: *DICHOTOMIE SPISOVNOSTI A NESPISOVNOSTI*. Brno, Univerzita J. E. Purkyně 1986. 132 s.

Je potešujúce poznanie, že česká lingvistika, ktorá zaujíma čestné postavenie medzi priekopníkmi teórie spisovného i národného jazyka, venuje tejto problematike stále pozornosť aj v novej spoločenskej a jazykovej situácii, v nových spoločenských a politických podmienkach. Potvrdením tejto tézy je okrem iných prác práve kniha J. Chloupeka *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Autor v nej nadväzuje najmä na bohaté tradície českej lingvistiky v oblasti teoretického bádania a opisu

spisovného jazyka i nespisovných útvarov národného jazyka, ako aj fungovania všetkých týchto útvarov v spoločenskej komunikácii. Východiskom všetkých úvah je J. Chloupekovi národný jazyk ako znak národa, nie spisovný jazyk ako jeho najdôležitejšia súčasť. V širokej panoráme národného jazyka a jeho historickej perspektíve vidí autor pozíciu existenčných útvarov národného jazyka a najmä jazykovú prax, ktorá sa práve v nových podmienkach vyznačuje špecifickým oscilovaním medzi spisovnosťou a nespisovnosťou. Preto aj o štýlotvornom procese J. Chloupek vraví, že „zahŕňa dnes i voľbu prvkov z útvarov národného jazyka, ba i samu voľbu medzi útvarmi národného jazyka“ (s. 20).

Osobitný význam u J. Chloupeka má to, že okrem spisovného jazyka je aj dôverným znalcom dialektov a interdialektov a ich používania v súčasnej komunikácii. Syntéza poznatkov z okruhu spisovného jazyka a z okruhu dialektov a interdialektov umožňuje J. Chloupekovi vysloviť závažné poznatky o českej jazykovej situácii v súčasnosti.

Žiada sa zdôrazniť, že klasické jazykovedné dedičstvo J. Chloupeka nielen dobre pozna, lež zaujíma k nemu aj kritické stanovisko, tak ako to prirodzene vychodí z nevyhnutnosti prísnej preverky každého jazykovedného učenia súčasnou jazykovou praxou a celou súčasnou jazykovou situáciou.

Dôležité nové poznatky prináša autor v okruhu štýlovej diferenciacie súčasnej spisovnej češtiny a ukazuje, ako sa základná dichotómia prestupuje so štýlovou diferenciáciou spisovného jazyka, s protikladom písanej a hovorenej reči aj s protikladom verejného a dôverného vyjadrovania, ktorému venuje osobitnú bádateľskú pozornosť. Takto sa autorovi základná dichotómia spisovnosti a nespisovnosti premieta do iných dichotómií, resp. základná dichotómia je istým zovšeobecnením viacerých čiastkových dichotómií.

Osobitnú pozornosť venuje J. Chloupek publicistickému štýlu, ktorý síce nie je geneticky základný, ale pre súčasnú podobu spisovnej češtiny a jej realizáciu v komunikácii má zásadný význam: jeho pôsobenie na čitateľa (diváka, poslucháča) je najintenzívnejšie a dáva i najsilnejší popud na vývinové zmeny. Podstatu publicistického štýlu vidí autor „v dialektickej jednote ustaľovania premenlivého a rozrušovania ustáleného“ (s. 21). Preto s rozvojom publicistiky vzrástol aj jej význam pre kodifikáciu a pre vývin celého národného jazyka. Prvky publicistického štýlu v hojnej miere prenikajú aj do umeleckej literatúry. Štýl umeleckej literatúry je podľa J. Chloupeka jeden zo základných kameňov spisovnosti, no na druhej strane „pisanosť“ literatúry (spájaná výhradne s prísnou spisovnosťou) prestala byť základným štýlotvorným faktorom v umení. Zároveň s tým krásna literatúra stratila možnosť byť rozhodujúcim arbitrom „v otázkach kodifikácie spisovnej češtiny“ (s. 21). Odborný štýl sa v Chloupekovi chápaní pridrižava modelu racionálnosti (pojmovosti) a neosobnosti (potlačenia pôvodcu prejavu). „Odborný štýl vedecký vôbec intenzifikuje všeobecné črty odborného štýlu, okrem iného nespisovné vyjadrovanie vôbec vylučuje“ (s. 16).

Pozoruhodné sú mnohé Chloupekove konštatovania o povahe a používaní spisovného jazyka v súčasnosti, o rozdiel medzi dialektom (ktorý postupne odumiera) a nárečovým vyjadrovaním (ktoré tvorí živú náplň bežného hovoreného jazyka), o hovorenej reči a jej rastúcom význame pre súčasnú komunikáciu a osobitné uznanie si zaslúži najmä jeho analýza mestskej reči (v Uherskom Brode, v Brne), pri ktorej sú zreteľné sociolingvistické prístupy.

Osobitne sa žiada uviesť, že J. Chloupek sa v samostatnej časti svojej práce venoval aj vzťahu slovenčiny a češtiny (porov. stať *Čeština a slovenčina z hľadiska jazykovej politiky*, s. 97–101). Jeho postoj k tejto problematike je trpezlivý, racionálny a akceptovateľný tak na českej, ako aj na slovenskej strane. Nepozerala na vzťah našich národných jazykov v spoločnom štátnom útvare idylicky, lež pracovne a prakticky: zdôrazňuje potrebu „suverénneho postavenia českej jazykovedy pri výskume češtiny, ako aj slovenskej jazykovedy pri výskume slovenčiny“ (s. 100) a zároveň „vedomie historických súvislostí, vedomie jasného cieľa, sústredenia a spolupráce českej a slovenskej jazykovedy, pochopenie a dobrú vôľu slovenských a českých jazykovedcov“ (s. 101).

Ak si J. Chloupek v predhovore svojej práce kladie za cieľ prispieť k vystúhnutiu českej jazykovej

situácie na konci 20. storočia, treba povedať, že tento cieľ dosiahol v plnom rozsahu. Jeho práca je nielen výrazom výsostne zodpovedného vedeckého reagovania na aktuálnu odbornú a spoločenskú problematiku, lež aj príkladom cieľavedomého plnenia vytýčenej úlohy a odpovedania na všetky základné aspekty riešenej problematiky. Pripomienky možno mať k týmto miestam, prípadne formuláciám: a) Jazykovú normu by sa žiadalo charakterizovať nielen ako súbor zákonitostí objektívne sa prejavujúcich v danom jazykovom útvere (s. 10), lež aj ako súbor prostriedkov. b) Medzi kodifikačnými prameňmi na s. 11 sa uvádza zo slovníkov SSIČ; možno sa spytovať, či tam nepatrí ako najnovší výkladový slovník (aj) Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost z r. 1978. c) Charakteristika odborného štýlu na s. 12 („funkčný štýl spisovného jazyka zameraný na text oznámenia“ — čes. sdělení) sa nám nezdá výstižná, chýbajú v nej niektoré podstatné črty odborného štýlu. d) Konštatovanie, že „vo všetkých oznamovacích prostriedkoch sa v publicistike vyzdvihuje priamočiara bezprostrednosť a to vedie k veľkorysej tolerancii voči nespisovným prvkom vo vyjadrovaní“ (s. 16), by sme podľa skúseností v SSR obmedzili na televíziu a rozhlas, v ktorých ide o hovorený jazyk; v novinách sa taká veľkorysá tolerancia neuplatňuje — aspoň nie v centrálnych. e) V súvisi s citovanou pochybnosťou E. Haugena o tom, že by bolo možno hovoriť spisovne, by sa žiadalo pripomenúť, že spisovne písať predpokladá spisovne hovoriť, lebo kto spisovne nehovorí, ten zvyčajne ani spisovne nepíše, resp. nevie písať. Tieto dve podoby, v ktorých sa používa práve spisovný jazyk, dialekticky súvisia a spisovný jazyk — na rozdiel napr. od dialektu — možno pokladať za jednotu hovorenej a písanej podoby. f) Termín „implicitný zhodný prívlastok, ktorým sa nahrádza explicitný prívlastok, aj nezhodný“, vzťahovaný na prípady typu *kanadský úspech* s významom „úspech dosiahnutý na zájazde do Kanady“, sa nám nezdá presný. Prívlastok tu nie je implicitný, on je explicitný, ibaže implicitne zahŕňa v sebe istú (bohatšiu) derivačnú históriu, preto obsahuje viac informácií, ako je to pri „bežnom“ zhodnom prívlastku.

Pre metódu J. Chloupka v jeho práci je charakteristické predovšetkým dialektické videnie jazykových javov v ich protikladoch. Dichotómia spisovnosť — nespisovnosť, ktorá je v názve práce, prestupuje celú prácu nielen so zreteľom na spisovnosť a nespisovnosť, lež aj so zreteľom na dichotómiu vo všeobecnosti, t. j. ako metódu zmocňovania sa predmetu vedeckého bádania. V Chloupkovej práci môžeme nájsť viac takýchto dichotómií, napr.: hovorená reč — písaná reč, verejně vyjadrovanie — dôverné vyjadrovanie, jazykový systém — používanie systému v reči, už spomínaná dialektická jednota ušľachovania premenlivého a rozrušovania ustáleného v publicistickom štýle, dialektický vzťah medzi dialektom ako postupne odumierajúcim útvarom a nárečovým vyjadrovaním ako živou náplňou bežného hovoreného jazyka, vyhŕňovanie štýlov z funkčnej a výrazovej stránky a zároveň protirečivý proces ich miešania a ďalšie, ktoré sú charakteristické nielen pre metódu autorovho videnia jazykovej skutočnosti, ale aj pre jazykovú skutočnosť samu. Hoci už tieto protikladové dvojice sú zdrojom dynamiky, pohybu v jazyku, treba zdôrazniť, že ich autor nevidí ako statické, dané, lež aj vzťahy medzi týmito dvojicami vidí dynamicky: tak napr. ukazuje, že význam dichotómie písaná reč — hovorená reč ustupuje protikladu verejně vyjadrovanie — dôverné vyjadrovanie.

Dôležitý pre metódu J. Chloupka v posudzovanej publikácii je funkčný prístup k jazyku ako celku i k jeho funkčným štýlom a ku konkrétnym výrazovým prostriedkom. Tento prístup dobre ilustruje napr. to, ako pri vystihovaní typických čŕt publicistického štýlu autor vychádza z jeho funkcie.

Z metodologického hľadiska treba vyzdvihnúť dôsledný prístup J. Chloupka k jazykovým javom z hľadiska ich spoločenskej podmienenosti. Vzťah spoločnosti a jazyka nepredstavuje pre J. Chloupka iba všeobecné heslo, lež reálne prestupuje všetky jeho analýzy a závery. Takto sformulované a uplatňované metodologické východisko utvára optimálne predpoklady na uplatňovanie sociolinguvistických prístupov ku skúmanej jazykovej a rečovej problematike. Zreteľne sa to prejavuje nielen v prijímaní východiskového termínu jazyková situácia, ale najmä v konkrétnej analýze tejto jazykovej situácie (napr. pri charakteristike mestskej reči v Brne).

S doteraz uvedenými metodologickými princípmi úzko súvisí aj Chloupkovo chápanie jazyka ako historického a v čase i priestore sa meniaceho fenoménu. Aj pri štúdiu jazyka v synchronnom priereze sa takto autorovi ukazujú dynamické javy v jazyku a v jeho používaní.

Uplatnený metodologický aparát jednoznačne prispieva k dosahovaniu zvoleného cieľa práce, je teda optimálny a spolu s ostatnými zložkami práce charakterizuje J. Chloupa ako výraznú vedeckú osobnosť.

Práca J. Chloupa má závažné miesto v československej jazykovede svojimi vedeckými výsledkami, metodologickou stránkou aj dôsledkami pre spoločenskú prax. V spoločenskej praxi nájde široké uplatnenie najmä v oblasti formulovania princípov a postupov jazykovej politiky, jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Publikácia môže byť účinným východiskom pri formulovaní princípov a cieľov jazykovej politiky socialistického štátu v súčasnej etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti. Jej poznatky a závery sa dajú využiť v kodifikačnej práci v oblasti spisovného jazyka a v širokej oblasti jazykovej výchovy na rozličných typoch a stupňoch škôl, pri tvorbe vysokoškolských textov a ďalších učebných pomôcok. Tento praktický zreteľ nie je pri prácach tohto druhu zanedbateľný.

Práca J. Chloupa *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti* je inšpirujúca svojou tematikou, metodologickými prístupmi aj riešením konkrétnych bádateľských otázok. Ukazuje na potrebu sústavne sa vedecky zaoberať problematikou súčasného spisovného jazyka, a to tak so zreteľom na jeho postavenie v rámci národného jazyka, ako aj vo vývinovej perspektíve.

J. Kačala

FILIPEC, J. — ČERMÁK, F.: *ČESKÁ LEXIKOLOGIE*. Praha, Academia 1985. 282 s.

V československej lingvistickej verejnosti sa už dávnejšie pociťoval nedostatok lexikologického diela, ktoré by bolo súhrnnou a celostnou teóriou slovnej zásoby. V českej jazykovede sa jestvujúca medzera už zaplnila vydaním *Českej lexikológie* komponovanej v dvoch častiach. Autorom prvej časti (Lexikológia, s. 13—165) je fundovaný odborník v lexikológii a lexikografii Josef Filipec. Autorom druhej časti (Frazeológia a idiomatika, s. 166—236) je František Čermák, jeden z vedúcich autorov kolektívneho diela *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání* (1983). Dielo *Česká lexikologie* vznikalo paralelne s akademickou *Mluvniceou češtiny* (1986) a malo byť pôvodne súčasťou jej prvého zväzku. Týmto vonkajšími okolnosťami, najmä potrebou skracovať dlhší elaborát sa dá vysvetliť niekedy až prílišná zhustenosť textu, ako aj nezaradenie podrobnejších výkladov o tvorení slov a o konfrontačnej lexikológii.

Ambíciou J. Filipca bolo predstaviť okrem domácich výsledkov bohatstvo lexikologických výskumov v rozličných krajinách a v rámci rozličných lingvistických smerov v širokom zábere a v celostnom pohľade. Možno konštatovať, že tento zámer sa autorovi podarilo úspešne realizovať. Premyslená koncepcia mu umožnila na relatívne malej ploche podať obsažný výklad o všetkých základných aspektoch výskumu slovnej zásoby, aj keď o niektorých problémoch nájdeme iba stručnú zmienku, a nie vždy sa mohlo ísť do hĺbky.

Lexikológiu ako teóriu slovnej zásoby rozčlenil J. Filipec do piatich kapitol: 1. *Všeobecná část* (s. 13—47), 2. *Lexikálna sémantika, semaziológia* (s. 48—87), 3. *Lexikálna onomaziológia* (s. 88—127), 4. *Vztahy lexikálních jednotiek* (s. 128—149), 5. *Systém v lexikální zásobe* (s. 150—165). V prvej časti autor všeobecne charakterizuje slovnú zásobu, vzťah lexikológie a lexikografie, vzťahy lexikológie k iným vedným disciplinám. Tu naznačuje metodologické a metodické otázky lexikologického výskumu, preberá rozličné modely lexikálnych jednotiek a definuje základné pojmy a termíny. Úvahy o metodológii a metodike vyúsťujú do postulovania mnohoaspektového opisu a výkladu lexikálnych jednotiek, ktorého podstatu vidí autor v hĺbkovej analýze lexikálnej formy jednotiek, v analýze všetkých jej gramatických (morfologických aj syntaktických) parametrov, jej kvantitatív-

nych, kontextových a štýlových charakteristík. Lexikografická prax ukazuje, ako tieto objektívne zisťiteľné dáta často signalizujú možné významové rozdiely polysémickej jednotky aj súvzťažných jednotiek a objektivizujú vycleňovanie významových rozdielov.

V druhej, semaziologickej časti sa podrobnejšie analyzuje lexikálny význam, pričom autor súčasne predstavuje hlavné lingvistické smery, ktoré sa zamerali na poznanie významu. Z onomaziologickej časti je nielen z lexikologického, ale aj lexikografického hľadiska veľmi inštruktívna typológia metaforických a metonymických pomenovaní ako prípadov nepriamej nominácie, ktorá je dnes stredobodom pozornosti viacerých bádateľov. J. Filipec zahrnuje obidva typy nepriamej nominácie pod nadradený pojem semaziologicko-onomaziologická derivácia.

V popredí autorovej pozornosti je prirodzene ústredný pojem lexikálnej sémantiky — lexikálny význam. V nadväznosti na V. Mathesiusa aj J. Filipec zdôrazňuje, že lexikálny význam je pružným elementom lexikálnej formy, otvoreným výsledkom poznania, postojom používateľov, ako aj možným zmenám i jazykovej tvorivosti. Autor sa vyrovnáva aj s nerovnako riešenou otázkou, či význam má substančný alebo relačný charakter (Význam: entita a vzťah, s. 52). Proklamatívne sa hlási k substančnému chápaniu. Význam pokladá predovšetkým za entitu (opačný názor by nevyhnutne vyvolával otázku „vzťah čoho a k čomu“), hoci uznáva, že v niektorých prípadoch má význam aj charakter vzťahu (vzťahové adjektíva, synsémantiká ako predložky, častice a i.). Zdá sa nám, že J. Filipec stavia substančné a relačné chápanie významu predsa len trochu nedialekticky proti sebe. Vidíme tento známy spor v historických súvislostiach: po istom absolutizovaní vzťahového chápania musela prísť etapa zdôrazňovania substančného chápania (napr. v diskusii v sovietskej jazykovede, v NDR v diele *Probleme der semantischen Analyse*, 1977). Dialektický pohľad však umožňuje chápať význam aj ako substanciu aj ako vzťah, a to nielen pri lexikálnych jednotkách typu vzťahových adjektív. Napokon v recenzovanej lexikológii je prítomné aj vzťahové chápanie významu (explicitne napríklad na s. 49). Rovnaký názor a potrebu dialektického chápania **substančnej** a vzťahovej povahy lexikálneho významu zdôraznila nedávno A. A. Ufimcevoová (Leksičeskoe značenie). Princíp semiologického opísania leksiki, 1986, s. 76), keď tvrdí: „Spor o to, či je znakový význam slovného znaku ‚vzťahom‘ alebo istou ‚ideálnou entitou‘, možno pri dialektickom chápaní pokladať za bezpredmetný: tento význam je jedno, aj druhé na tom základe, na akom pojem ‚odraz‘, ‚zovšeobecnenie‘ vyjadruje prostredníctvom znaku zároveň isté vzťahy poznávajúceho subjektu k objektu, aj istý produkt tohto procesu ako určitú ideálnu danosť, abstrahovaný príznak, zovšeobecnený pojem o tomto objekte.“

Závažným teoretickým problémom lexikálnej sémantiky je vzťah významu slova a pojmu. To, že jazykový význam nemožno stotožňovať s pojmom, sa dnes už v lingvistike prijíma všeobecne. Väčšie názorové diferencie medzi lingvistami sú v chápaní vzájomného vzťahu obsahu, pojmu a lexikálneho významu. J. Filipec prijíma z Kacnelsonových názorov rozlišovanie vedeckých (odborných) pojmov a pojmov bežného života, nepokladá však za šťastné Kacnelsonovo rozlišovanie formálnych a obsahových pojmov, ktoré S. D. Kacnelson zaviedol práve na to, aby jasnejšie postihol rozdiel medzi obsahom slova a jeho významom. Konceptuálny význam slova stotožňuje s formálnym pojmom, obsahový pojem presahuje svoj formálny korelát tým, že zahrnuje celú sumu vedomostí človeka o predmete. V tejto súvislosti možno pripomenúť, že Kacnelsonov výklad tvorivo rozvinul Juraj Dolník (*Jazykovedný časopis*, 33, 1982, s. 11), v ktorého chápaní obsahom slova je kognitívna potencia slovného významu (= súhrn poznatkov jazykového spoločenstva o spoznanej entite viazaných na daný lexikálny význam), slovo svojim lexikálnym významom na tento obsah poukazuje. Z hľadiska jazykovedného opisu je dôležité, že isté obsahové prvky podmieňujú potenciálne tvorivé použitia v reči.

Z kapitoly o lexikálnej sémantike oceňujeme najmä výklad o prvkoch a zložkách významu a o vzťahu semémy a sémy. Pre význam slova sú relevantné sémy rozdielnej hierarchickej úrovne. Pretože však každé slovo má obligátnu slovnodruhovú sému, prípadne subkategoriálnu príslušnosť, prihliada sa viac na lexikálno-sémantické sémy, a to generické, diferenciačné a špecifikačné, z kto-

rých jedna spravidla slovo významovo individualizuje. Pri rozdielnych významoch slova ide o výmenu aspoň jednej relevantnej sémy (napr. rozdiel medzi priestorovým a časovým významom adjektív *veľký* — *malý*, ktorý v spojeniach typu *veľký* — *malý dom* postihujú sémy „priestorovosť“, „kvantita“, „expresivita“, v spojeniach *veľká* — *malá prestávka* namiesto sémy „priestorovosť“ vystupuje séma „rozpriestranosť v čase“). Vhodne sa rozlišujú nociónálne a pragmatické sémy. Pragmatické črty významu sa chápu široko ako také, ktoré realizujú expresivitu, postojové, citovo-hodnotiace, intezifikáčnne, evokatívne, **obrazné** aj ideologické príznaky slovného významu. Tieto príznaky sa často zhŕňajú pod pojem konotácia. Dôležité je upozornenie, že **konotácie** pôsobia v intervale pojmového (nociónálneho) významu, takže slová s rozličnými **konotačnými** sémami a bez nich sú jazykovými synonymami.

J. Filipec sa jednoznačne negatívne stavia k termínu lexikálny variant na označenie (sekundárnych) čiastkových významov lexém (s. 35; 86). Dôvodí jednak tým, že ostáva potom otázne, čo je invariantom týchto variantov, jednak tým, že ak sa príznakové synonymá chápu ako varianty základného synonyma, ide o rôznoslovné, rôznolexémové varianty, podobne ako je to pri slovotvorných variantoch. Autor uznáva pri slovách len varianty hláskové a grafické (*brzo/-y*), kvantitatívne (*brankár/-ař*), hláskové a výslovnostné (*akát [ak-lag-]*), grafické a pravopisné *hokus pokus/hokus-pokus*.

Ak J. Filipec uvádza, že novšie sovietske práce termín lexikálny variant odvrhli, možno pripomenúť, že to neplatí všeobecne. Napr. A. A. Ufimcevo v a v citovanej monografii z r. 1986 (s. 31 n.) po prechodnom zamietnutí tohto termínu sa k nemu znova vracia, definujúc na rozdiel od zvukových a grafických variantov lexikálno-sémantické varianty ako entity odlišujúce sa lexikálnym obsahom (pri nemennej forme) daného slovného znaku, pričom rozdiel medzi jednotlivými lexikálno-sémantickými variantmi je spôsobený lexikálnou spájatelnosťou v sémantickej realizácii slova a jeho syntaktickou pozíciou v syntagme alebo vo vete ako celku. Kým význam slova je najmenšia unilaterálna sémantická jednotka (ale zabúda sa tu na sému — K. B.), lexikálno-sémantický variant je najmenšia bilaterálna lexikálna jednotka, ktorej formou vyjadrenia je príslušná minimálna syntagma. Podľa A. A. Ufimcevovej chápaním lexikálneho významu ako procesu a výsledku variovania priameho nominatívneho významu (pričom jazykovými prostriedkami variovania lexikálnej sémantiky treba chápať vlastnú lexikálnu spájatelnosť v minimálne dvojjedlných syntagmách, gramatické formy aj syntaktické pozície sémanticky rozčlenenitelných, t. j. polysémických slov) prekonáva sa ohraničenosť tradičného určovania lexikálnej sémantiky výlučne podľa referenčnej súvzťažnosti. Treba však povedať, že blízky obsah, aký kladie autorka do termínu lexikálno-sémantický variant, dáva J. Filipec do svojho termínu lexia; chápe ju takisto ako bilaterálnu jednotku a viaceré lexie jednej polysémickej lexémy sa ňou odlišujú valenciou, kontextovými typmi, aj repertoárom slovných tvarov, teda gramaticky (morfologicky). Termín lexia stojí, pravda, v inom hierarchickom rade (lexia — lexéma — hyperlexéma) a jeho výhoda je v tom, že popri lexiách ako jednotkách systému sa rozlišujú ešte alolexy — exempláre lexie v texte a vo výpovedi.

Jednu poznámku sa žiada ešte pripojiť k výkladu o lexikálnej onomaziológii. J. Filipec prijíma rozlišovanie troch základných onomaziologických typov (**mutačný**, **transpozicičný**, **modifikačný** typ), nesúhlasí však s M. Dokulilom v tom, že transpozícia znamená len zmenu syntaktickej funkcie pri zachovaní lexikálneho významu základu. Upozorňuje, že z lexikologického hľadiska znamená zmena slovného druhu aj zmenu hierarchie sém, a teda zmenu lexikálneho významu slov. Slová motivujúce a motivované nie sú synonymné (s. 103). S týmto názorom možno súhlasiť, ale keďže dovedenie tohto názoru do dôsledkov by **značilo zamietnutie transpozicičného typu** ako osobitného onomaziologického (aj slovotvorného) typu, **navrhujeme riešiť rozpornú situáciu** tak, že sa aj v tejto oblasti uplatní **terminologické rozlíšenie lexikálny obsah — lexikálny význam**. Lexikálny obsah východiskového slova a transponovaného derivátu v prípadoch typu *malovať* — *malovaně*, *skúpy* — *skúposť* je totožný, zachovaný, ale lexikálny význam (ktorého súčasťou je okrem obsahu aj kategoriálne gramatická, slovnodruhovú zložka) je zmenený, nový, je ním práve predmetnosť

deja či vlastnosti. Totožnosť lexikálneho obsahu platí v tom zmysle, ako to formuloval aj M. Dokulil v štúdií *K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice* (Slovo a slovesnost, 43, 1982, s. 259), že dej nazeraný prizmou predmetnosti ostáva dejom, vlastnosť ostáva vlastnosťou.

Našími poznámkami sme chceli iba naznačiť, že v Českej lexikológii možno o niektorých formuláciách diskutovať. Práca je cenná a prifažlivá aj tým, že podnecuje k ďalšiemu domýšľaniu problémov lexikologického výskumu. Teoretické výklady o jednotkách slovnej zásoby z lexikologického hľadiska sú podopreté bohatými skúsenosťami J. Filipca ako lexikografa praktika a teoretika lexikografie.

Kým lexikologická časť monografie sa vyznačuje množstvom bibliografických odkazov (niekedy až znižujúcich čítavosť knihy), ktoré však svedčia o tom, že autor sa sústavne vyrovnával s názormi iných bádateľov, teória frazeológie, ktorú predkladá F. Čermák (II. Frazeológia a idiomatika, s. 166—236; súhlasne s tým aj sústavne používa dvojnázov idióm frazém), je akoby viac uzavretá do seba. Poznanie výsledkov frazeologického bádania, ktoré sa intenzívne rozvíja v posledných desaťročiach, je priamejšie pretavené do autorovej teoretickej koncepcie. Z kritérií používaných na odlišenie frazeologickej časti lexiky od pravidelného jazyka F. Čermák zdôrazňuje všeobecný priznak anomálie rozličného druhu, ktorý ide prične cez iné kritériá a je nimi implikovaný (takýmito kritériami sú nepravidelnosť, ustrnutosť, nemodelovosť, nesúčtovosť, nerozložiteľnosť, paradigmatická viazanosť, defektívnosť). Frazému treba podľa autora chápať ako kombináciu prvkov z istého hľadiska vždy anomálnu, preto frazémy nachádzame v neproduktívnych a nevyužívaných oblastiach kombinatoriky jazykových prvkov.

V autorovej koncepcii má významné miesto spájateľnosť, teda pojem kolokácie a kolokability definovaný ako „formálna aj významová spájateľnosť (syntagmatickosť) prvku s inými, vytváranými jednou, ale spravidla viacerými kolokačnými paradigmatami a podmieňovaná jeho kompatibilitou s nimi; spolu s valenciou patrí kolokabilita k hlavným zložkám syntagmatickosťi každého prvku“ (s. 239). Od kolokability ako schopnosti prvkov kombinovať sa s inými prvkami, ktorá je daná ako jeho vlastnosť v systéme, treba odlišovať kompatibilitu chápanú ako sémantickú spájateľnosť v syntagme a v texte.

F. Čermák rozlišuje aj kvázifrazémy (kvázidiomy) ako frazémy periférnej povahy charakterizované nízkou mierou anomálnosti. Zaraduje medzi ne napríklad výrazy s konkrétnym denotátom typu *kočičí hlava* (klasická frazéma má spravidla abstraktnejší význam), aj verbonominálne výrazy s abstraktným substantívom typu *venovať pozornosť, dávať pozor* atď. Vyčleňovanie takéhoto štruktúr osobitne od frazeologických je oprávnené (ako analytické konštrukcie sú zaradené aj v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* — Bratislava, Veda 1987.) Mimo pozornosti autora ostali nepravidelnosti významu odvodeného slova, t. j. prípady, keď význam odvodeného slova nie je vyvoditeľný zo slovtvornej štruktúry slova a obsahuje niektoré komponenty navyše. Niektorí, najmä sovietski bádatelia nazývajú aj takýto význam idiomatický (frazeologický).

Autorove výklady o formálnej a sémantickej stránke frazém vyúsťujú do náročnej typológie frazém, v ktorej sa jednotlivé typy frazém určujú podľa viacerých kritérií formálnej aj sémantickej povahy, pričom hlavný dôraz je na vnútornom vzťahu komponentov k celku. Napríklad v rámci typu s anomálnou kombináciou kompatibilitu komponentov reprezentujú prípady ako *tichý blázen, špinavá práca*, kým nekompatibilnými vzťahmi sa vyznačujú prípady typu *zlatá horečka, černá hodinka, vzít roha*. Kombinatorický princíp uplatnil F. Čermák aj pri klasifikáciách frazém.

Osobitnú pozornosť venoval autor problematike, ktorej sa v slovenskej frazeológii sústavnejšie venuje Jozef Mlacek, totiž variantnosti, aktualizovaným aj systémovým transformáciami frazém a komunikatívnej funkcii frazém. Správne pripomína, že pre väčšinu frazém je príznačná širšia a variabilnejšia štýlová charakteristika, ktorá závisí od komunikačnej funkcie.

Česká lexikologie autorov J. Filipca a F. Čermáka predstavuje svojím syntetizujúcim zacielením hodnotný vklad do teórie slovnej zásoby vrátane jej frazeologickej oblasti.

K. Buzássyová

V recenzovanej práci predkladá autorka výsledky svojho dlhoročného výskumu textových a lexikálnych súvislostí terminu. Práca je rozdelená do dvoch častí. V prvej ide autorke o postihnutie problematiky terminu ako prostriedku na výstavbu odborného a umeleckého textu, v druhej časti o interpretáciu procesov terminologizácie a determinologizácie.

Hoci odborná terminológia je nosnou bázou každého odborného textu, nemôže v ňom jestvovať sama osebe. Na skontaktovanie s percipientom a jej dostatočné osvojenie je potrebný širší osvetľujúci text, utváraný prostriedkami bežnej (t. j. neodbornej) slovnej zásoby. Spôsob použitia bežnej slovnej zásoby a jej rozsah závisí od typu textu. Preto autorka skúma osobitne zapájanie terminu vo vedeckých odborných a popularizačných textoch. Ukazuje, že prostriedkami na začlenenie terminu do textu sú v oboch textoch v podstate rovnaké, rozdielna je však miera ich využitia. V oboch typoch textov sa uplatňuje výklad pomocou synonym, porovnávaní, analógie, opozitných výrazov, označením nadradeným pojmom, príkladmi, explikáciou a na termíny sa upozorňuje aj graficky. Rozdiely, ktoré sa objavujú, vyplývajú z predpokladanej informačnej kvality percipienta. Preto sa v popularizačnom texte vyjasňuje každý použitý termín a rozširuje sa množstvo analógií (informácia rastie do šírky), kým vo vedeckom texte je termín použitý s vedomím, že percipient je odborník, a preto potrebuje, aby informácia rástla do hĺbky. Tu sa uplatňuje viac výklad pomocou definícií, diferenciacie a enumerácie. Pri popularizačnom výklade sa niekedy nivelizuje hodnota terminu, resp. terminologická podoba (napr. *magnetický buben*, resp. *disk* namiesto *magnetická bubnová*, resp. *disková pamäť* — s. 41), čo autorka hodnotí ako negatívny jav.

Pri porovnávaní zapájania terminu do odborného a umeleckého textu autorka konštatuje známu skutočnosť: „Na rozdiel od textů odborných (vedeckých — E. P.) a popularizačních není v uměleckých textech komunikační akt zaměřen na sdělení poznatků adresátovi, nýbrž..., na jejich estetické využití s působením na adresáta“ (s. 72). Tu však treba podotknúť, že v umeleckom texte stráca termín svoju terminologickú hodnotu a možno ho hodnotiť len zo štylistickej (nie terminologickej) stránky. Zrejme preto autorka radšej používa pomenovanie „výrazy odbornej sféry“ či „odborné jazykové prvky“, pretože tu absentuje terminologická záväznosť a ostáva len miesto na štylistické hodnotenie. Tento fakt si vynútil aj inú štruktúru tretej kapitoly (*Termín v uměleckém textu*), lebo tu v zásade nikdy nejde o výklad odborného výrazu, ale o jeho funkčné využitie. Osobitne je spracovaná poézia, kde sa skúma zapojenie terminológie v rozličných tematických okruhoch (ľudská práca a sociálna skutočnosť, postavenie národa, intímna lyrika, civilizácia a technika) a próza, kde sa odborné výrazy rozoberajú ako zdroj básnických výrazov (Pujmanová, Páral, Hrabal), ako prostriedok na charakteristiku (Majerová, Páral), ako náplň témy (Čapek) a ako konštrukčný prvok (Hrabal). Relatívna uvoľnenosť terminológie možno aj zvidela autorka, aby ako termíny uviedla slová, ktoré nimi nie sú — napr. *helma* (termín je *přilba*), alebo terminologicky hodnotila slovo, ktoré má v danom kontexte iný význam. (Vo veršoch v *blíkové hudbě stroboskopu těžce startují varhany jako Concorde* nemá slovo *stroboskop* terminologický význam „optický prístroj používaný v technike na meranie mechanických kmitov alebo otáčania“, ale neterminologický význam „zariadenie vyvolávajúce svetelné efekty na základe stroboskopie používané na koncertoch populárnej hudby a diskotékach“). Takýchto hodnotení (*magnezit* [= prirodzený kondenzátor] s. 69) je v práci viac.

V druhej časti práce sa autorka zaoberá problémami terminologizácie a determinologizácie. Terminologizáciu chápe široko, nielen ako lexikálno-sémantickú adaptáciu výrazov bežnej slovnej zásoby pre potreby terminológie (sémantické tvorenie termínov), ale aj ako syntakticko-sémantické tvorenie a slovotvorný proces. (Upozorňuje sa tu aj na to, že sémantické tvorenie dominuje v terminológii technických a prírodných vied.) Pri sémantickom tvorení termínov sa definujú vzťahy vznikajúce medzi motivujúcou lexikálnou jednotkou (neterminom) a motivovanou lexikálnou jednotkou (terminom), ktoré sú vymedzené ako rôznosystémová rovnoznačnosť (*hviezda* ako neter-

minologické bezpríznačkové pomenovanie a astronomický termín), rôznosystémová polysémia (*pa-mät* v bežnom jazyku a v terminológii počítačov) a rôznosystémová homonymia (*šum* všeobecne a v hutníctve, kde znamená „penu na povrchu roztaveného kovu“).

Pri sémanticko-syntaktickej terminologizácii ide o spresnenie významu termínu pripojením ďalšieho výrazu, prípadne viacerých výrazov, ktoré zaraďujú termín do terminologickej sústavy. Viacslovné terminologické spojenia môžu byť viac alebo menej rozložiteľné, pričom s mierou rozložiteľnosti spojenia rastie aj posun od pôvodného významu konšituentov, napr. pri spojení *Mliečna cesta* nejde o cestu, po ktorej sa dopravuje mlieko (tu však ide o frazeologické spojenie — E. P.), pri *sopečnom skle* nejde o sklo, ale o polopriesvitnú lávu.

Slovotvorný postup sa môže kombinovať so sémantickým postupom. Ten je síce prítomný aj v slovotvornom, ale tam má slovotvorný základ úlohu príznačnú, kým v sémanticko-slovotvornom postupe je sémanticky transformovaný základ motivačnou bázou termínu a afixy nadobúdajú iné funkcie, ako boli ich pôvodné.

Autorka sa zaoberá aj terminologizáciou prevzatých termínov, kde sa často preberá slovo ako termín už z východiskového jazyka. V období ustaľovania termínu sa používa často viac podôb (*dolomec*, — *dolomit*, *hrást* — *horst*, dnes *dolomit* a *hrást*).

V poslednej kapitole knihy autorka podáva svoju koncepciu determinologizácie. Dokumentuje ju na vývine vybratej vzorky slov a ich odvodenín cudzieho pôvodu. Kým staršie slovníky (Jungmannov a Kottov) tieto slová iba zachytávali, novšie slovníky (Průruční slovník jazyka českého a Slovník spisovného jazyka českého) zachytávajú aj proces determinologizácie. Napr. adjektívum *mikroskopický* malo pôvodný význam „robený s pomocou mikroskopu“ (dolož. 1838). Na základe toho, že veci pozorované pod mikroskopom sú malé, vzniká význam „malý, nepatrný“ (*mikroskopická dávka* — dolož. 1859) a na základe toho, že pod mikroskopom bolo vidieť viac ako voľným okom, vznikol význam „velmi zevrubný, dôkladný“ (*mikroskopické znalosti* — dolož. 1869). Sloveso *filmovať* postupne nadobudlo tieto významy: základný význam „natačať film“ (1925), „zachytávať na film“ (1935), „hrať úlohu vo filme“ (1942), „stvárať vo filme“ (1942), „predstierať“ (1955).

Priebeh determinologizácie má niekoľko etáp. Na začiatku to je vytvorenie analogického porovnávacieho významového odtienku („vnútorný radar nás vedie“), v ďalšej fáze sa priraduje synonymum z bežnej slovnej zásoby a dochádza k určitému stotožneniu a vzájomnej substitúcii (*impulz* = podnet, popud). Tým sa stáva slovo súčasťou bežnej slovnej zásoby.

Medzi termínom a netermínom s rovnakou lexikálnou formou sú vzťahy rôznosystémovej rovnoznačnosti (*saponát*, *televízia*), rôznosystémovej polysémie (najmä pri abstraktných slovách typu *dirigovať*, *kryštalizovať*), z ktorej sa môže vyvinúť rôznosystémová homonymia.

Procesy terminologizácie a determinologizácie autorka hodnotí ako „dvě dialekticky se doplňující tendence ve vývoji slovní zásoby“, ktoré „vážou navzájem dílčí systémy terminologické se systémem slovní zásoby národního jazyka a působí jejich prolínání a vzájemné obohacování“ (s. 106).

Recenzovanú publikáciu možno pokladať nielen za cenný príspevok do teórie terminológie, ale aj do oblasti sémantiky a lexikológie, ako aj štylistiky a textológie, pretože rieši problémy širšie než iba v rámci terminológie.

E. Pícha

VOUF, E. M.: *FUNKCIONALNAJA SEMANTIKA OCENKI*. Moskva, Nauka 1985. 228 s.

Monografia Jeleny Michajlovny Voffovej je koncipovaná v širšom logickom, filozofickom a lingvistickom zábere a výrazne sa v nej prejavuje fundovaný rozhľad v príslušnej sovietskej i západnej literatúre. Tematicky je rozdelená do štyroch častí: 1. *Sémantika a štruktúra hodnotenia* (s. 11—46), 2. *Prvky hodnotiacej štruktúry* (s. 47—107), 3. *Funkčné zvláštnosti hodnotenia* (s. 108—162), 4. *Hodnotenie v rečových aktoch* (s. 163—202).

Východiskovým postulátom je chápanie hodnotenia ako typu modálnosti, presnejšie ako hodnotiacej modálnosti, ktorá má dve modifikácie: absolútnu, zvyčajne posudzujúcu iba jeden objekt podľa príznaku „dobre/zle“, a porovnávaciú, v pozadí ktorej je explicitné porovnávanie viacerých objektov podľa kritéria „lepšie/horšie“. Recenzovaná práca sa zameriava len na absolútne hodnotenie.

Hodnotiaca modálnosť sa vyznačuje svojou vlastnou štruktúrou, ktorú autorka nazýva modálnym rámcem. V jej pozadí je logický vzťah $A \text{ r } B$, pričom A je subjekt hodnotenia, B jej objekt a r je axiologický predikát. Axiologický predikát teda prezentuje vzťah subjektu k objektu, je to hodnotiaci vzťah, ktorý presuponuje celý rad vlastností: 1. emotívnosť čiže vlastné hodnotenie podľa príznaku „dobre/zle“ (obsahovo by tu azda lepšie vyhovoval iný termín, napríklad apreatívnosť); 2. emocionálnosť/racionálnosť ako navzájom späť, ale rôzne dve jeho stránky, pričom prvá odráža city, druhá mienku; 3. expresívnosť, ktorú autorka tu limituje len na vlastnosť celej výpovede, ktorej výsledkom je zámerne zvýšenie perlokučného efektu; 4. afektívnosť, t. j. stupeň zainteresovanosti subjektu; 5. intenzifikácia ako charakteristická vlastnosť vzostupnosti a zníženia hodnotenia. Modálny rámec podlieha pragmatickému obsahu výpovede a v tesnej súčinnosti s jej sémantickou, deskriptívnou zložkou tvorí jeden celok. Podľa miery zastúpenia pragmatickej zložky výpoveď môže byť hodnotiaca, čiastočne hodnotiaca a kvázihodnotiaca (keď jej deskriptívny ráz je implicitne posudzovaný buď kladne, alebo záporne, napr. *Cesta bola kamenistá, s námahou sme postupovali dopredu*; s. 32).

Prítomnosť subjektívneho a objektívneho faktora v hodnotení umožňuje rozlíšiť dve funkcie hodnotiacich slov: funkciu vyjadrenia a funkciu nahradenia. Napríklad v spojení *dobrý učiteľ*, adjektívum *dobrý* vo funkcii vyjadrenia prezentuje kladný postoj subjektu a zároveň „nahradza“ ďalšie vlastnosti, ktoré akoby boli zovšeobecnenými vlastnosťami danej triedy podľa znaku „+“ (alebo v alternatíve „-“), t. j. *erudovaný, taktný, citlivý* a podobne.

Štruktúra hodnotenia predpokladá viacero implicitných a explicitných prvkov. Do modálneho rámca vstupujú tri ich typy: tie, ktoré sa zvyčajne explikujú (objekt hodnotenia), implicitné prvky (škála hodnotenia, hodnotiaci stereotyp, aspekt hodnotenia) a prvky, ktoré sa realizujú aj implicitne aj explicitne (subjekt hodnotenia, axiologické predikáty, motivácia hodnotenia; porov. s. 47). Hlavným prínosom autorky do rozpracovania tejto problematiky je analýza hodnotiaceho škálovania a hodnotiaceho stereotypu.

Hodnotiaca škála vyplýva z implicitného porovnávania, ktoré je vlastne aj absolútnemu hodnoteniu. Vyznačuje sa kontinuitným charakterom, kvantitatívnou neurčitou a odráža obidve podstatné stránky hodnotenia — subjektívnu a objektívnu. Jej základnou vlastnosťou je dynamickosť, narastanie alebo znižovanie príznaku, ktorého dôsledkom je binárne delenie zón. Zvláštnosťou lingvistického hodnotenia je asymetria medzi kladnou a negatívnou zónou hodnotiacej škály v prospech pozitívneho hodnotenia, ktoré môže jednak zodpovedať norme alebo ju prevyšovať, kým hodnotenie „zle“ vždy vyjadruje odklon od normy. Vyplyva tu zrejme z celkovej snahy človeka o pozitívnu orientáciu a pozitívnu stabilizáciu. Axiologická norma neznamená absenciu príznaku, neutrálnu zónu, ale „odráža príznakové charakteristiky stereotypu hodnoteného objektu“ (s. 54), a preto môže byť orientovaná ako na strednú, tak aj na krajnú časť škály. Otázku možnej formalizácie hodnotiacej škály (porov. s. 52 – 55) by sme však úplne neodmietali. Zo samotného termínu, ako aj z predstavovanej štruktúry jeho zón je evidentné, že ide o istý teoretický konštrukt, ktorý na jednej strane odráža vzťahy medzi prvkami a na druhej strane môže slúžiť ako nástroj ich spoznávania. Gnozeologický status škály a škálovania je zrejme aj z toho, že ide o jav, ktorý v celom svojom rozsahu nie je vlastný komunikácii, ale vyskytuje sa len v lingvistických opisoch. Jeho výsledkom je postupné usporiadanie jednotiek, ktoré vyjadrujú ordinálne škálové hodnoty, lebo „informujú iba o usporiadaní, a nie o veľkostiach. Nevzťahujú sa na veličiny, ale iba na stupne určitej vlastnosti“ (K. Berka: *Škály měření*. Praha 1972, s. 91). Dilemu oprávnenia usporiadať prvky podľa narastajúceho pozitívneho alebo negatívneho príznaku môže riešiť akceptovanie synonymických vzťahov

(v škále je základné zoradenie podľa intenzitnej synonymie), napríklad: {*stát // vliecť sa, ísť/kráčať, utekať/bežať, hnať sa/uháňať, trieliť, letieť...*}. Preto aj čisto axiologické výrazy môžu tvoriť relatívne intenzívne zoskupenia: {...*znamenný, vynikajúci, výborný, dobrý // nedobrý, zlý, odporný, hnusný...*}.

Hodnotiaci stereotyp E. M. Voffová predstavuje ako implicitný psychologický základ hodnotiacich výpovedí. V sociume je to istá priemerná predstava o danom objekte a o jeho kvalitatívnych a/alebo kvantitatívnych charakteristikách (s. 61). Vyplýva teda z klasifikácie vlastností a istého sociologizovaného „obrazu sveta“. Pritom však ide o viacvrstvový jav, preto keď sa hovorí o objekte a jeho vlastnostiach, treba rozlišovať príznaky stereotypu objektu, príznaky jeho hodnotiaceho stereotypu a možné príznaky (s. 66).

Kým formálna logika v axiologickej štruktúre eliminuje subjekt hodnotenia a hodnotenie interpretuje ako „dobre, že P“, alebo „zle, že P“, v prirodzenom jazyku hodnotiace slová vytvárajú aktuálnu i potenciálnu pozíciu pre subjekt hodnotenia, ktorá sa prejavuje v dvoch typoch opozícií: individuálny subjekt hodnotenia, všeobecný subjekt hodnotenia a explicitný subjekt hodnotenia / implicitný subjekt hodnotenia.

Aj typy hodnotiacich modov autorka odvodzuje na pozadí logických vzťahov. Axiologická štruktúra modus — diktum má však niektoré osobitosti. Vo všeobecnosti platí, že ak hodnotiaci modus má znak „+“, tak aj príslušná udalosť bude subjektom hodnotená pozitívne, ak „—“: tak negatívne. Charakteristickou vlastnosťou konštrukcií s hodnotiacim modom je faktivnosť diktuma (s. 80). To znamená, že ak diktum nie je faktívny, ani modus nie je čisto hodnotiaci; napr. *Dobre, že prišiel* (modus hodnotenia): *Bolo by dobre, keby prišiel* (modus želania, ktorý len inherentne obsahuje aj hodnotenie). Pretože faktivnosť diktuma v hodnotiacich modoch nemá vplyv na celkovú modálnu platnosť, zrejme platí, že jednotlivé možnosti závisia od sémantiky samotných modálnych operátorov (porov. s. 83). Hodnotiaca modálnosť nie je v protiklade s ostatnými, ale prekrýva sa s nimi, pričom dochádza k istému limitovaniu a modifikácii hodnotiacich štruktúr. Napríklad asertorická modálnosť môže slúžiť ako spôsob prezentácie hodnôt v nepriamych rečových aktoch (v tzv. kvázihodnotiacich výpovediach, kde hodnotenie, aj keď nie je sémanticky vyjadrené, odráža hodnotový aspekt „obrazu sveta“), opytovacia modálnosť ohraničuje spájateľnosť s afektívnymi slovami a pod. Hodnotiace výrazy majú aj svoju referenciu, v ktorej rozhodujúcim činiteľom je subjektívny faktor hodnotenia (napríklad afektívne slová predpokladajú len určitú alebo zovšeobecnenú referenciu objektu).

Výrazné možnosti ďalšieho skúmania poskytujú fungovanie hodnotenia v rečových aktoch. Hodnotiace výpovede možno čiastočne považovať aj za zvláštny typ ilokučných aktov, v ktorých špecifickým spôsobom účinkujú ilokučné sily, a to s cieľom vyvolať v adresátovi perlokučný efekt — emocionálnu reakciu (s. 166). Perlokučný efekt hodnotiacej výpovede môže byť dvojaký: súhlas, ktorý sa dostavuje najmä pri racionálnom hodnotení, alebo emocionálna reakcia pri emocionálnom hodnotení. Emocionálne hodnotenie je spravidla afektívne a expresívne (expresívnosť sa v práci posudzuje ako vlastnosť zvolacích viet).

V dôsledku toho, že pragmatický aspekt viac ako v iných výpovediach ovplyvňuje štruktúru hodnotiacich výpovedí, v ich modálnom rámci sa prejavuje aj istá strategická intencia. Preto ako zaujímavosť uvedieme, že v hodnotení, ktoré napríklad pretenduje na súhlas, hlavnú úlohu zohráva „princíp slušnosti“ (sformuloval ho Leech, 1983), ktorý predpokladá „rad maxim“: „maximum pochvaly“, „maximum skromnosti“, „maximum súhlasu“, „maximum sympatií“ (Voffová, s. 170). Aj z tohto dôvodu sú pre hodnotiace výpovede typické rôzne spôsoby zjemnenia kategorickosti.

Skúmanie hodnotiacich štruktúr potvrdilo, že hodnotenie participuje v najrozmanitejších sférach azykoveho systému. Hodnotiaci kolorit textu sa skladá z významov, ktoré sa realizujú vo všetkých azykových rovinách — vo fonetickej, morfolologickej, lexikálnej i syntaktickej.

Recenzovaná kniha E. M. Voffovej je vítaným príspevkom k rozpracovaniu lingvistických aspektov hodnotenia. Vypĺňa tak medzeru, ktorú sme v tejto problematike dlhšie pocítovali, a zároveň poskytuje podnetné námety na ďalšie úvahy.

J. Branická

Predmetom recenzovanej knihy je skúmanie vzťahu spoločnosti, jazyka a etnickej identity v niektorých západných krajinách (v Írsku, Veľkej Británii, USA, Kanade i ďalších).

Autor podáva vlastnú interpretáciu základných pojmov: etnickej identity, jazyka a dialektu, národovectva (nie iba v historickom zmysle), resp. nacionalizmu (angl. nationalism). Rozlišuje skupinovú totožnosť, ktorá sa vyznačuje viacerými príznakmi (vek, pohlavie, spoločenská trieda, jazyk a pod.) a etnickú identitu ako vernosť skupine (allegiance to a group) — veľkej alebo malej, spoločensky dominantnej alebo podriadenej, s ktorou spája jednotlivca rodová príbuznosť (s. 10).

Spájanie jazyka s identitou a národom bolo do značnej miery podnietené nemeckým romantizmom (J. G. Herder, J. G. Fichte). Vo výkladoch J. Edwardsa sa pri tejto problematike (*Language and Nationalism*, s. 23—46) stretávame s pojmovou viacznačnosťou anglického slova „nationalism“ (označujúceho rozličné spoločenské javy), ktorú si autor neuvedomuje. Na jednej strane ide o národovectvo, ktorého predstaviteľia sa snažili o presadenie práv vlastného národa (obyčajne potláčaného), jeho svojbytnosti voči silnejšiemu — dominantnejšiemu národu (resp. novšie ide o súvislosť s národnooslobodzovacím hnutím), na druhej strane ide o vyzdvihovanie a preceňovanie vlastnej národnej osobitosti, národnej a jazykovej nadradenosti voči iným národom a ich jazykom — čiže o nacionalizmus (k tomu smerovali už názory J. G. Fichteho o pôvodnosti a nadradenosti nemčiny voči iným jazykom). Okrem apreciácie polárnosti oboch pojmov (vyjadrených slovami *národovectvo* a *nacionalizmus*) anglické slovo „nationalism“ vyjadruje aj „neutrálny“ pojem, ktorý je pojmovo blízky národnému vedomiu, uvedomeniu (porov. výklad slova „nationalism“ vo *Velkom anglicko-ruskom slovníku* [Moskva, 1977] i vo *Velkom anglicko-českom slovníku* [Praha, 1984]), ktoré sa navonok zdanlivo neprejavuje, ale je predpokladom akejkoľvek národnej aktivity — či už národovectva alebo nacionalizmu. Tým, že sa v angličtine lexikálne nerozlišujú dva (resp. tri) základné pojmy, dochádza u J. Edwardsa k splyvaniu týchto pojmov, z čoho vyplýva aj protirečivosť jeho hodnotenia (s. 44). Neoprávnená je aj kritika marxistického prístupu k tejto problematike (s. 40), lebo autor nerozlišuje podporu národnooslobodzovacích hnutí (nationalism₁) a odmietanie nacionalizmu (nationalism₂) v socialistickej spoločnosti pri súčasnom rešpektovaní práv národov a národnosti a národného vedomia (nationalism₃) členov tejto spoločnosti. Rovnako nemožno súhlasiť s tým, že národovectvo, nacionalizmus a národné vedomie (nationalism) sú v svojej podstate iracionálnym javom. Národné vedomie sa vytvára pod vplyvom racionálnych poznatkov a skúseností (porov. J. Zvara: *Národ a národné vedomie*. Pravda, Bratislava 1982, s. 151 n.) spolu s emocionálnym pôsobením. Iracionálnym sa môže zdať len pri pozorovaní niektorých vonkajších prejavov (často emocionálnych), nie však pri podrobnejšom skúmaní zdrojov a podstaty národného vedomia a z neho vyplývajúceho národovectva i nacionalizmu.

Samotnému jazykovému národnému uvedomeniu (linguistic nationalism), ako uvádza J. Edwards, predchádzali snahy o udržanie „čistoty jazyka“. Európske akadémie — osobitne Francúzska akadémia založená r. 1635, ktorá sa stala vzorom pre ďalšie podobné inštitúcie — vydávali gramatiky a slovníky zahrnujúce pravidlá o prijateľných a neprijateľných slovách, neologizmoch a cudzích výpožičkách. Takéto oficiálne inštitúcie sa nevytvorili vo Veľkej Británii ani v USA. Jazyková štandardizácia a regulácia bola dielom jednotlivcov — tvorcov veľkých anglických slovníkov (S. Johnson a N. Webster).

V tejto časti sa venuje pozornosť aj spoločným dorozumievacím prostriedkom väčších mnohonárodných, prípadne mnohonárodnostných spoločenstiev (autor používa termín *lingua franca* v širšom chápaní). Rozlišuje prirodzené (grécke koiné a latinčina, ktoré postupne stratili tento status, v súčasnosti najmä angličtina a ruština, osobitne pidžiny a kreolizované jazyky) a umelé (*esperanto*, *novial*, *volapük* a iné) *lingue franche*.

V ďalšej kapitole (*Language Maintenance and Language Shift*, s. 47—98) je v popredí problemati-

ka udržania pôvodného jazyka a zmeny jazyka. J. Edwards sa opiera hlavne o vymierajúce keltské jazyky (predovšetkým írčinu). Správne vychádza z predpokladu o spoločenskej podmienenosti fungovania určitého jazyka, ktorý ako komunikačný prostriedok nie je izolovaný od ostatných činiteľov a vplyvov. Bilingvizmus (napr. írsko-anglický) predstavuje obyčajne len dočasný stav, po ktorom nasleduje monolingvizmus. O trvalý stav ide len vtedy, keď jestvujú dôležité sféry pre používanie každého jazyka. Ľudia si však neudržia dva jazyky, keď jeden stačí pre všetky komunikačné sféry a situácie. Na príklade Írov a írčiny sa snaží J. Edwards dokázať, že vzťah medzi pôvodným jazykom a identitou (mohli by sme spresniť — aj národným vedomím) nie je podstatný a nevyhnutný (angl. *essential*). Aj po zmene pôvodného jazyka (írčiny na angličtinu) národná identita pretrváva. Napriek tomu sa nazdávame, že pôvodný jazyk ostáva podstatným (aj keď nie nevyhnutným) znakom národnej identity. Strata pôvodného jazyka bola v prípade írčiny „vyvážená“ jestvovaním ostatných podstatných znakov národa (spoločným územím, ekonomikou, kultúrou, dejinami, národným vedomím aj ďalších čŕt, ako je tradícia a v tomto prípade nie je zanedbateľná ani historicky rozdielna konfesia). Keď sa však jazyk stáva jediným znakom národnej identity (napr. mnohonárodnostné prístahovalctvo v USA), po jeho strate dochádza aj k postupnej zmene identity (známy taviaci kotol — „melting pot“, ktorým sa charakterizuje výmena pôvodného jazyka za angličtinu u neanglosaských prístahovalcov do USA). J. Edwards neuvádza, že zachovanie určitej národnej identity po zmene jazyka je podmienené prítomnosťou ostatných znakov, ktoré sú charakteristické pre národ. Ak tieto znaky chýbajú alebo sa prejavujú len slabo, mení sa postupne aj národná identita. Samotné jazykové „oživenie“ (resp. obrodenie, *language revival*), ako píše autor, bolo úspešné tam, kde väčšina pôvodného obyvateľstva (obyčajne roľníckeho) si udržala svoj jazyk, ktorý sa často stal aj vzorom pre kultivovanú formu jazyka. V prípadoch, kde väčšina obyvateľstva stratila pôvodný jazyk, resp. si ho udržala len nepočetná menšina — jazykové „oživenie“ bolo neúspešné (napr. keltské jazyky).

Vo štvrtej kapitole (*The Ethnic Revival and the New Ethnicity*, s. 99–118) sa autor zaoberá problematikou etnického oživenia (obrodenia) a tzv. novej etnicity. Etnické oživenie nastalo v USA v 60. rokoch. J. Edwards sa prikláňa k názoru, že nešlo v skutočnosti o oživenie, ale o udržanie etnicity, ktorá sa vďaka priaznivejším podmienkam stala „viditeľnejšou“, pričom nešlo o úplné oživenie etnicity, ale o zdôraznenie jej symbolických stránok (rôzne kultúrne aktivity, symbolickosť pôvodného jazyka — ústup jeho komunikačných funkcií a pod.). Asimilačný proces sa pritom neprerušil. Hodnotu etnicity vidí autor skôr v jej dopĺňaní života súčasnej západnej priemyselnej spoločnosti a zároveň ráta s účasťou etnických skupín na živote tzv. „hlavného prúdu“.

Vzťah jazyka, výchovy a identity je témou piatej kapitoly (s. 118–138). J. Edwards sa v nej zaoberá bilingválnou výchovou v USA a nespisovnými formami jazyka a výchovou. Cieľom dvojazyčnej výchovy (anglicko-španielska, anglicko-nemecká, zriedkavejšie iný druh dvojazyčnej výchovy) by podľa autora malo byť prispôbenie a transformovanie kontaktočných kultúr, nie udržanie pôvodnej identity — čiže v konečnom dôsledku priblíženie asimilačnému (t. j. amerikanizačnému) procesu. Na základe poznatku, že všetky jazyky a dialekty predstavujú plnohodnotné systémy, dochádza J. Edwards k neopodstatnenému záveru, podľa ktorého by školy mali tolerovať a akceptovať nespisovné podoby u žiakov pri súčasnom šírení spisovného jazyka.

V poslednej kapitole (*Language Attitudes, Behaviour and Research*, s. 139–158) J. Edwards analyzuje postoje k jazyku u členov etnickej skupiny, u predstaviteľov týchto skupín, členov tzv. „hlavného prúdu“ spoločnosti, akademických inštitúcií a politických predstaviteľov. Väčšina členov menšinových skupín sa pod tlakom vonkajších (predovšetkým ekonomických) okolností prejavuje pragmaticky a smeruje k asimilácii. Hnutie za spomínanú novú etnicitu podporujú podľa J. Edwardsa dobre situovaní intelektuáli a spisovatelia. Hoci ich snaha môže byť úprimná, nie sú podľa autora typickými členmi menšiny. Správne uvádza, že väčšina historických zmien v používaní jazyka je viac podmienená sociálno-ekonomickými a politickými tlakmi ako vlastnými postojmi k jazyku (s. 146). J. Edwards venuje pozornosť aj výskumu tejto problematiky súčasťou sociálnou

psychológiou a kriticky posudzuje jej postupy a výsledky. Na záver sa uvádza (s. 171—190) stručný prehľad o jazykovej situácii v niektorých štátoch v Afrike, Ázii, Amerike a v Európe.

Recenzovaná kniha predstavuje pokus o syntézu novších poznatkov zo skúmanej oblasti, ktorej sa venuje pozornosť (pravdaže, na rozdielnom filozofickom, metodologickom a spoločenskom pozadí) nielen v zahraničí, ale aj u nás.

J. Šikra

OBSAH

Ján Bosák: Aktuálnosť a revolučnosť Októbra 1917	105
Klára Buzássyová: Z najnovších výsledkov rozvíjania teórie nominácie	117
Juraj Dolník: Gnozeologické vymedzenie jazyka a jeho vývin	3
Juraj Furdík: Štylistické dimenzie slovotvorne motivovaného slova	25
Ján Horecký: Sovietska teória jazyka a jazykovedy	109
Viktor Krupa: K otázke jazykovej situácie a jazykovej politiky	137
Gabriele Nolte: Gramatická kategória času v slovenčine	13
Slavo Ondrejovič: Syntaktický výskum v ZSSR	130
Ella Sekaninová: Výsledky a perspektívy slovenskej jazykovednej rusistiky	143
Žofia Tholtová: Význam viet s vysokou a nízkou informačnou hodnotou v novinárskych textoch	40
Juraj Zelman: Interpretácia metafor pomocou faktorovej analýzy	32

Diskusie

Ján Horecký: Výskum komunikačných procesov	47
František Kočíš: Úloha jazyka pri kultivovaní osobnosti, riadení spoločenských procesov a vedecko-technickom rozvoji	52

Rozhľady

Jiří Nekvapil: Historiografické poznámky k problematice vety a výpovedi	60
Slavo Ondrejovič — Ján Bosák — Klára Buzássyová: Moderná gramatika súčasnej poľštiny	151

Správy a posudky

Blanke, D.: Internationale Plansprachen. S. Košecký	101
Černík, V.: Systém kategórií dialektického materializmu. J. Horecký	190
Dva prístupy k vetnej sémantike. E. Tibenská	93
Edwards, J.: Language, society and identity. J. Šikra	202
Filipec, J. — Čermák, F.: Česká lexikologie. K. Buzássyová	194
Chloupek, J.: Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti. J. Kačala	191
Issledovanie rečového myslenia v psycholingvistiky. J. Dolník	97
Izidor Kotulič šesťdesiatročný. M. Majtán	81
Jóna, E.: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Šturovej. J. Bosák	91
Jubilant Ivor Ripka. J. Bosák	178
Jubilant Ján Kačala. K. Buzássyová	78
K princípom marxistickej jazykovedy. I. Ripka	83
Mistrík, J.: Štylistika. J. Findra	86
Na šesťdesiatku prof. Rudolfa Krajčoviča. J. Horecký	172
Pavlov, V.M.: Poňatije leksemy i problema otnošenij sintaksisa i slovoobrazovanija. J. Dolník	99
Poštolková, B.: Odborná a bežná slovní zásoba súčasnej češtiny. E. Pícha	198
Súpis prác Ivora Ripku za roky 1963—1986. L. Dvonč	179
Súpis prác Izidora Kotuliča za roky 1976—1985. L. Dvonč	81
Súpis prác prof. Rudolfa Krajčoviča za roky 1977—1986. L. Dvonč	173
Volf, E. M.: Funkcionálna sémantika ocenki. J. Branická	199
Životné jubileum sovietskej lingvistiky. J. Bosák	189

СОДЕРЖАНИЕ

Ян Босак: Актуальность и революционность Октября	105
Клара Бузашишова: О новейших работах по теории номинации	117
Юрай Долник: Гносеологическое определение языка и развитие его познания	3
Юрай Фурдик: Стилистические аспекты словообразовательно мотивированного слова	25
Ян Горецки: Советская теория языка и языкознания	109
Виктор Крупа: К вопросу о языковой ситуации и языковой политике	137
Габриеле Нолте: Грамматическая категория времени в словацком языке	13
Славо Ондрейович: Синтаксические исследования в СССР	130
Элла Секанинова: Результаты и перспективы словацкой языковедческой русистики	143
Жофия Тхолтова: Значение предложений с высокой и низкой степенью информации в публицистических текстах	40
Юрай Зелман: Применение факторного анализа в интерпретации метафор	32

Дискуссия

Ян Горецки: Исследование коммуникативных процессов	47
Франтишек Кочиш: Роль языка при развитии личности, при управлении общественными процессами и в научно-техническом развитии	52

Обзор

Иржи Неквапил: Историографические заметки по проблематике предложения и высказывания	60
Славо Ондрейович — Ян Босак — Клара Бузашишова: Новая грамматика современного польского языка	151

Сообщения и рецензии

Бланке, Д.: Международные искусственные языки. С. Кошецки	101
Черник, В.: Система категорий диалектического материализма. Я. Горецки	190
Два подхода к синтаксической структуре предложения. Э. Тибенска	93
Эдвард, Дж.: Язык, общество и идентитет. Ю. Шикра	202
Филипец, Й. — Чермак, Ф.: Чешская лексикология. К. Бузашишова	194
Хлоупек, Я.: Чешская языковая ситуация. Я. Качала	191
Исследование речевого мышления в психолингвистике. Ю. Долник	97
К шестидесятилетию Изидора Котулича. М. Майтан	81
Йона, Е.: Словацкие языковеды во времена Людовита Штура. Я. Босак	81
Юбилей Ивор Рипка. Я. Босак	178
Юбилей Яна Качалы. К. Бузашишова	78
К основам марксистского языкознания. И. Рипка	83
Мистрик, Й.: Стилистика. Я. Финдра	86
К шестидесятилетию проф. Рудольфа Крайчовича. Я. Горецки	172
Павлов, В. М.: Понятие лексемы и проблема отношений синтаксиса и словообразования. Ю. Долник	99
Поштолкова, Б.: Специальная и обиходная лексика современного чешского языка. Э. Пиха	198
Список работ Ивора Рипки опубликованных в период 1963—1986 гг. Л. Двонч	179
Список работ Изидора Котулича опубликованных в период 1976—1985 гг. Л. Двонч	81
Список работ проф. Рудольфа Крайчовича опубликованных в период 1977—1986 гг. Л. Двонч	173
Вольф, Е. М.: Функциональная семантика оценки. Я. Бранишка	199
Юбилей советского лингвиста. Я. Босак	189

CONTENT

Ján Bosák: The sense of revolutionism of the October 1917	105
Klára Buzássyová: On the recent issues of the theory of nomination	117
Juraj Dolník: Gnoseological delimitation of language and development its knowledge	3
Juraj Furdík: Stylistic aspects of the motivated derivative word	25
Ján Horecký: On the Soviet theory of language and of linguistics	109
Viktor Krupa: On some aspects of language situation and language policy	137
Gabriele Nolte: On the category of tense in Slovak	13
Slavo Ondrejovič: The syntactic researches in the USSR	130
Ella Sekaninová: The results and perspectives of the Russian researches in Slovakia	143
Zofia Tholtová: Meaning of sentences with high and low degree of information in journalistic texts	40
Juraj Zelman: The interpretation of metaphors by means of factorial analysis	32

Discussion

Ján Horecký: On the investigation of communicative processes	47
František Kočíš: A plan of language in the cultivation of personality, control of the social usage and in scientific-technical development	52

Reviews articles

Jiří Nekvapil: A historiographic comments on the problems of sentence and utterance	60
Slavo Ondrejovič — Ján Bosák — Klára Buzássyová: A modern grammar of the contemporary Polish	151

Reports and reviews

Blanke, D.: The international planned languages. By S. Košecký	101
Černík, V.: Categorical system of the dialectical materialism. By J. Horecký	190
Two approaches to the semantic structure of sentence. By E. Tibenská	93
Edwards, J.: Language, society and identity. By J. Šikra	202
Filipec, J. — Čermák, F.: Czech lexicology. By K. Buzássyová	194
Chloupek, J.: The changing dichotomy between informal and formal utterance. By J. Kačala	191
The investigation of the speech thinking in the psycholinguistics. By J. Dolník	97
Izidor Kotulič sixty years old. By M. Majtán	81
Jóna, E.: Slovak linguists of the period of Ľudovít Štúr. By J. Bosák	91
Jubilee of Ivor Ripka. By J. Bosák	178
To the jubilee of Ján Kačala. By K. Buzássyová	78
To the principles of the Marxists linguistics. By I. Ripka	83
Mistrík, J.: Stylistics. By J. Findra	86
The 60 th birthday of prof. Rudolf Krajčovič. By J. Horecký	172
Pavlov, V. M.: The notion of lexeme and problems of relation between syntax and word-formation. By J. Dolník	99
Poštoľková, B.: Special and ordinary lexicon of the contemporary Czech. By E. Pícha	198
Bibliography of the writings of Ivor Ripka for the period 1963–1986. By L. Dvoně	179
Bibliography of the writings of Izidor Kotulič for the period 1976–1985. By L. Dvoně	81
Bibliography of the writings of prof. Rudolf Krajčovič for the period 1977–1986. By L. Dvoně	173
Voff, E. M.: A functional semantics of the appreciation. By J. Branická	199
Anniversary of Soviet linguist. By J. Bosák	189

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Vám ponúka z najnovšej produkcie

Pedagogická encyklopédia Slovenska je prvou odborovou encyklopédiou u nás vôbec spracovanou na základe marxisticko-leninskej metodológie. Zahŕňa oblasť výchovy a vzdelávania od najstarších čias Veľkomoravskej ríše až po socialistickú súčasnosť, pričom kladie zvláštny dôraz na obdobie po oslobodení Československa, ale najmä na obdobie po 1948. Zámerom diela je ukázať rozvoj pedagogiky, školstva, výchovy a vzdelávania mládeže i dospelých a kultúrno-osvetovej činnosti v jej progresívnom zameraní. V abecednom poriadku podáva základné charakteristiky, definície príslušných pedagogických javov, pojmov, osobností a i. s ich všeobecným zaradením a hodnotením na pozadí celkového, aj zahraničného vývoja. Je rozčlenená do dvoch zväzkov, prvý obsahuje písmená A—O a druhý písmená P—Ž, organickou súčasťou II. zväzku je generálny súpis výchovných a vzdelávacích zariadení na Slovensku k roku 1980. Encyklopédia je určená učiteľom, školským, vedeckým a kultúrno-osvetovým pracovníkom, študentom, rodičom i širokej verejnosti.

cena viaz. I. zv. 126,— Kčs, II. zv. 140,— Kčs

Objednávky posielajte na adresu: Veda, vydavateľstvo SAV
Klemensova 19
814 30 Bratislava

CONTENT

Ján Bosák: The sense of revolutionism of the October 1917	105
Ján Horecký: On the Soviet theory of language and of linguistics	109
Klára Buzássyová: On the recent issues of the theory of nomination	117
Slavo Ondrejovič: The syntactic researches in the USSR	130
Viktor Krupa: On some aspects of language situation and language policy	137
Ella Sekaninová: The results and perspectives of the Russian researches in Slovakia	143

Review articles

Slavo Ondrejovič — Ján Bosák — Klára Buzássyová: A modern grammar of the contemporary Polish	151
--	-----

Reports and reviews

The 60 th birthday of prof. Rudolf Krajčovič. By J. Horecký	172
Bibliography of the writings of prof. Rudolf Krajčovič for the period 1977 — 1986. By L. Dvonč	173
Jubilee of Ivor Ripka. By J. Bosák	178
Bibliography of the writings of Ivor Ripka for the period 1963 — 1986. By L. Dvonč	179
Anniversary of the Soviet linguist. By J. Bosák	189
Černík, V.: Categorical system of the dialectical materialism. By J. Horecký	190
Chloupek, J.: The changing dichotomy between informal and formal utterance. By J. Kačala	191
Filipec, J. — Čermák, F.: Czech lexicology. By K. Buzássyová	194
Poštolková, B.: Special and ordinary lexicon of the contemporary Czech. By E. Pícha	198
Volf, E. M.: A functional semantics of the appreciation. By J. Branická	199
Edwards, J.: Language, society and identity. By J. Šikra	202

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 38. 1987. 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

Výkonný redaktor PhDr. Ján Bosák, CSc.

Tajomníčka redakcie: PhDr. Katarína Hegerová

Redakčná rada:

PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., doc. PhDr. Juraj Dolník, CSc., prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., člen korešpondent SAV Ján Kačala, prof. PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc., doc. PhDr. Ábel Král, DrSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc., prof. PhDr. Jozef Mistrik, DrSc., PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., PhDr. Štefan Peciar, CSc., PhDr. Ivor Ripka, CSc., prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., doc. PhDr. Ján Sabol, CSc., doc. PhDr. EĽla Sekaninová, DrSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Nálepkova 26

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS -- ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS -- Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 3401 08, D-8000 München 34 West Germany

Ročné predplatné Kčs 30,--, jednotlivé číslo Kčs 15,--

Tlač: Západoslovenské tlačiarne, n. p., závod Svornosť, Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987